

VELKOJAN ASEMA KEINOTEKOISESSA JÄRJESTELYSSÄ

Elisa Maria Lehtosaari 0365444

Pro gradu -tutkielma

Esineoikeus

Oikeustieteiden tiedekunta

Lapin yliopisto

2016

SISÄLLYS

SISÄLLYS	I
Lähteet.....	II
Lyhenteet.....	VII
1. JOHDANTO	1
1.1. Yleistä	1
1.2. Tutkimusongelma ja tutkimusmetodi.....	4
2. KEINOTEKOINEN JÄRJESTELY	6
2.1. Sääntely	6
2.2. Säännökseen liittyviä huomioita	11
2.3. Keinotekoisien järjestelyjen lähi-ilmiöistä.....	16
2.3.1. Samastus.....	16
2.3.2. Valeoikeustoimet.....	20
2.4. Kuka on todellinen omistaja?.....	24
2.4.1. Omistusoikeuden merkitys keinotekoisessa järjestelyssä	24
2.4.2. Perinteinen ja analyyttinen omistuskäsitys	29
2.4.3. Uuden varallisuusomistuskäsitys.....	32
3. KEINOTEKOISEN JÄRJESTELYN SIVUUTTAMINEN	38
3.1. Lain sääntelemät edellytykset	38
3.1.1. Keinotekoisuusedellytys	38
3.1.2. Välttelyedellytys	41
3.1.3. Menettelyn toissijaisuus	43
3.1.4. Sivullista koskeva edellytys	43
3.1.5. Yhteenvedo edellytyksistä	47
3.2. Apuna valeoikeustoimen tunnusmerkistö?.....	48
4. KORKEIMMAN OIKEUDEN RATKAISUT	52
4.1. Käsiteltävien tapausten kuvaus	52
4.1.1. Yhtiö sivullisena.....	52
4.1.2. Läheinen luonnollinen henkilö sivullisena.....	60
4.1.3. Vuokranantaja-sivullinen	64
4.2. Ratkaisuihin löydettävät tunnusmerkit	66
5. JOHTOPÄÄTÖKSET	72
5.1. Velkojan asema keinotekoisessa järjestelyssä.....	72
5.2. Velkojan vaihtoehtojen vertailua	73
5.3. Sivullisen velkojan asema	76
6. LOPUKSI.....	78

Lähteet

Kirjallisuus

Aurejärvi, Erkki: Valeoikeustoimen tunnusmerkistöstä. LM 1/1980, s. 205–229.

Boyle, AJ – Birds, John & Penn, Graham: Boyle & Birds' company law. 2. painos. Bristol 1987.

Ellilä, Tauno: Sivullisen oikeussuojan takeista ulosotossa, erityisesti silmällä pitäen ulosmittausmenettelyä. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 27. Helsinki 1947.

Havansi, Erkki: Ulosotto-oikeus – Insolvenssioikeus, toim. Risto Koulu, Erkki Havansi, Emilia Korkea-aho, Heidi Lindfors ja Johanna Niemi. Helsinki 2009, s. 431–622.

Havansi, Erkki: Ulosotto-oikeuden pääpiirteet. Helsinki 2000.

Hemmo, Mika: Sopimusoikeus I. 2. uudistettu painos. Helsinki 2003.

Huttunen, Allan: Yhdenmiehen osakeyhtiöstä. Helsinki 1963.

Håstad, Torgny: Sakrätt avseende lös egendom. 6. uudistettu painos. Stockholm 1996.

Jokela, Marjut – Kartio, Leena & Ojanen, Ilmari: Maakaari. 5. uudistettu painos. Helsinki 2010.

Kaisto, Janne: Omaisuuden salaaminen ulosotossa, millainen omistuskäsitys? – Business Law Forum 2011, toim. Jarno Tepora, Lena Sisula-Tulokas, Mika Hemmo, Tapani Lohi, Tiina Korvela, Ilari Kallio ja Taina Pihlajarinne. Helsinki 2011, s. 431–506.

Kaisto, Janne & Tepora, Jarmo: Esineoikeus eurooppalaistuvassa Suomessa. Helsinki 2012.

Kartio, Leena – Tammi-Salminen, Eva: Esineoikeus – Varallisuus-oikeus, 2. uudistettu painos, toim. Marja Autio. Helsinki 2012, s. 717 – 887.

Kartio, Leena: Esineoikeuden perusteet. 2. uudistettu painos. Helsinki 2001.

Kukkonen, Reima: Valeoikeustoimet, keinotekoiset järjestelyt ja takaisinsaannilla peräytettävät toimet – erot ja oikeusvaikutukset. DL 4 /2008, s. 521–534.

Lindfors, Heidi: Eurooppalainen maksamismääräysmenettely ja eurooppalainen vähäisten vaatimusten menettely – jäsenvaltioittain eroavat yhtenäistetyt menettelyt?. DL 4/2012, s. 498–508.

Lindfors, Heidi: KKO 2011:49 Keinotekoinen järjestely ulosotossa – KKO:n ratkaisut kommentein 2011:1, toim. Pekka Timonen. Helsinki 2011, s. 428–437.

Lindfors, Heidi: Sivullisen asema ulosotossa. Helsinki 2008.

Lindfors, Heidi: KKO 2007:24 Keinotekoinen järjestely ja takaisinsaanti ulosotossa – KKO:n ratkaisut kommentein 2007:I, toim. Pekka Timonen. Helsinki 2007, s. 164–175.

Lindfors, Heidi: KKO 2006:45 Keinotekoinen järjestely ja velallisen samastaminen yhtiöön – KKO:n ratkaisut kommentein 2006:I, toim. Pekka Timonen. Helsinki 2006, s. 327–338. (*Lindfors 2006a*)

Lindfors, Heidi: KKO 2005:97 Keinotekoinen järjestely ulosotossa – KKO:n ratkaisut kommentein 2005:II, toim. Pekka Timonen. Helsinki 2006, s. 135–149. (*Lindfors 2006b*)

Lindfors, Heidi: KKO 2005:98 Keinotekoinen järjestely ulosotossa – KKO:n ratkaisut kommentein 2005:II, toim. Pekka Timonen. Helsinki 2006, s. 150–159. (*Lindfors 2006c*)

Lindfors, Heidi: KKO 2004:93 Ratkaisun sitovuus ja velallisen valitusoikeus keinotekoisista järjestelyä koskevassa ulosottoasiassa – KKO:n ratkaisut kommentein 2004:II, toim. Pekka Timonen. Helsinki 2005, s. 181–188. (*Lindfors 2005a*)

Lindfors, Heidi: KKO 2004:96 Keinotekoinen järjestely ulosotossa – KKO:n ratkaisut kommentein 2004:II, toim. Pekka Timonen. Helsinki 2005, s. 205–213. (*Lindfors 2005b*)

Lindfors, Heidi: KKO 2004:52 Keinotekoinen järjestely ulosotossa – KKO:n ratkaisut kommentein 2004:I, toim. Pekka Timonen. Helsinki 2004, s. 373–378.

Linna, Tuula: Oikeuspoliittisia silmäyksiä insolvenssioikeuteen. *Oikeus* 1/2013, s. 92–101.

Linna, Tuula: Oikeuskäytäntöä, EY-tuomioistuimen tuomio 12.2.2009 asiassa *Seagon v Deko Marty (C-339/07)* – maksukyvyttömyysmenettelyn aloitusvaltion tuomioistuimilla on kansainvälinen toimivalta tutkia takaisinsaantikanne. *LM* 5/2009, s. 840–865. (*Linna LM 2009a*)

Linna, Tuula: Ulosotto-oikeuden yleiset opit – mitä ja missä?. *LM* 1/2009, s. 3–33. (*Linna LM 2009b*)

Linna, Tuula: Oikeuden väärinkäytön kielto ja sen sovelluksia. *LM* 4/2004, s. 622–638.

Linna, Tuula: Täytäntöönpanoriita ja omistusoikeuskollisio. *LM* 3/1999, s. 335–354.

Linna, Tuula & Leppänen, Tatu: Ulosmittaus ja myynti. Helsinki 2007.

Linna, Tuula & Leppänen, Tatu: Ulosotto-oikeus 1, ulosottomenettely. 2. uudistettu painos. Helsinki 2014.

Lohi, Tapani: Puolisoiden yhteisomistus ja velkojat. Helsinki 1993.

Länsineva, Pekka: 11. Omaisuudensuoja (PL 15 §) – Perusoikeudet, 2. uudistettu painos, toim. Karoliina Yli-Kerttula. Helsinki 2011, s. 549–604.

Länsineva, Pekka: Perusoikeudet ja varallisuussuhteet. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 235. Helsinki 2002.

Marttila, Mikko: Keinotekoiset varallisuusjärjestelyt ja pakkotäytäntö – analyttinen suuntaus puntarissa. *LM* 5/2006, s. 769–788.

Mikkola, Tuulikki: Yhteisomistus. Helsinki 2008.

Millqvist, Göran: Sakrättens grunder – En lärobok i sakrättens grundläggande frågeställningar avseende lös egendom. 7. painos. Visby 2015.

Mähönen, Jukka & Villa, Seppo: Osakeyhtiö I. Helsinki 2006.

Määttä, Tapio: Maanomistusoikeus. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 220. Helsinki 1999.

Norros, Olli: KKO 2008:20 Vuokranantajan ja kunnan korvausvastuu homeallergiasta – KKO:n ratkaisut kommentein 2008:I, toim. Pekka Timonen. Helsinki 2008, s. 154–176.

Paasto, Päivi: Omistuksen juuret, omistusoikeuden perustelua koskeva oppihistoriallinen tutkimus. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 255. Helsinki 2004. (*Paasto 2004a*)

Paasto, Päivi: Analyyttinen vai perusoikeusrakenteinen varallisuus oikeus? – Omistus, sopimus ja vaihdanta, juhla kirja Leena Kartiolle, toim. Eva Tammi-Salminen. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja N:o 13. Turku 2004, s. 123–144. (*Paasto 2004b*)

Pihlajarinne, Taina – Havu, Katri & Vesala, Juha: Oikeustapauksia korkeimmasta oikeudesta, KKO 2015:17 Osakeyhtiö – Samastaminen. DL 3/2015, s. 591–602.

Pöyhönen, Juha: Uusi varallisuus oikeus. Helsinki 2003.

Pöyhönen, Juha: Ulosoton kiertämissäännös (ulosottolain 4 luvun 9 §) yleisen varallisuus oikeuden näkökulmasta – Velka, vakuus ja prosessi, Juhlajulkaisu Erkki Havansi, toim. Risto Koulu, Juha Lappalainen ja Tapani Lohi. Helsinki 2001, s. 309–321.

Pöyhönen, Juha: Kohti uutta varallisuus oikeutta. LM 4–5/1997, s. 525–560.

Saarnilehto, Ari – Annola, Vesa: Sopimus – Varallisuus oikeus, 2. uudistettu painos, toim. Marja Autio. Helsinki 2012, s. 307 – 493.

Tammi-Salminen Eva: Onko tahto välttämätön fiktio – Näkökulmia omistusoikeuden määräytymiseen läheissuhteissa. LM 7–8/2008, s. 1189–1210.

Tammi-Salminen, Eva: Puolison maalle rakennettu rakennus – vakuusongelma vailla ratkaisua? – Oikeustiede Jurisprudentia XL, toim. Leena Halila. Helsinki 2007, s. 479–544.

Tammi-Salminen, Eva: Kiinteistön salainen omistus, kauppakirjan tulkinta ja velkojat - pohdintoja korkeimman oikeuden käytännön pohjalta – Kaavoitus, rakentaminen, varallisuus, juhla julkaisu Vesa Majamaa, toim. Tapani Lohi. Helsinki 2005, s. 437–460.

Tammi-Salminen, Eva: Sopimus, kompetenssi ja kolmas. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja n:o 277. Helsinki 2001.

Tuomisto, Jarmo: Takaisinsaanti. 3. uudistettu painos. Helsinki 2012.

Tuomisto, Jarmo: Keinotekoisien varallisuusjärjestelyjen ulosottokaareissa ja konkurssilaissa sääntelemättömyydestä vaikutuksista – Kovia aikoja: riitoja ja maksukyvyttömyyttä, juhla kirja Risto Koulu 60 vuotta, toim. Heidi Lindfors, Emilia Korkea-aho ja Santtu Turunen. Helsinki 2009, s. 645–661.

Tuomisto, Jarmo: Ulosoton kiertämistä koskevan UL 4:9:n säännöksen soveltamiskäytäntöä II. Oikeustieto 3/2003, s. 17–21.

Villa, Seppo: Samastaminen: KKO 2015:17. LM 3–4/2015, s. 533–542.

Zitting, Simo: Sivullissuojasta varallisuus oikeudessa. 2. uudistettu painos. Helsinki 1989.

Zitting, Simo & Rautiala, Martti: Esineoikeuden oppikirja. 5. tarkistettu ja täydennetty painos. Helsinki 1982.

Virallislähteet

HE 13/2005 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi ulosottolain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. Helsinki 2005.

HE 26/2003 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle konkurssilainsäädännön uudistamiseksi. Helsinki 2003.

HE 275/1998 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi ulosottolain muuttamisesta. Helsinki 1998.

HE 66/1927 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi varallisuus oikeudellisista oikeustoimista. Helsinki 1927.

LaVM 29/1998 vp - HE 275/1998 vp. Hallituksen esitys laiksi ulosottolain muuttamisesta. Helsinki 1998.

Internet-lähteet

Verohallinto: Veroparatiisivaltion ja -yhtiön käsitteet. [http://www.vero.fi/fi-FI/Tietoa_Verohallinnosta/Veroparatiisit/Veroparatiisivaltion_ja_yhtion_kasitteet\(27889\)](http://www.vero.fi/fi-FI/Tietoa_Verohallinnosta/Veroparatiisit/Veroparatiisivaltion_ja_yhtion_kasitteet(27889)). (Käyty 11.1.2015)

Oikeustapaukset

EY-tuomioistuin

Seagon v. Deko Marty 12.2.2009

Korkein oikeus

KKO 1958 II 32

KKO 1960 II 139

KKO 1988:1

KKO 1992:168

KKO 1997:17

KKO 2002:63

KKO 2002:84

KKO 2003:82

KKO 2003:135

KKO 2004:52

KKO 2004:93

KKO 2004:96

KKO 2005:97

KKO 2005:98

KKO 2006:41

KKO 2006:45

KKO 2007:24

KKO 2008:20

KKO 2011:49

KKO 2015:17

Hovioikeus

Helsingin HO 14.3.2002 U 01/3416

Lyhenteet

EIS	Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus
EMM	Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus N:o 1896/2006 eurooppalaisen maksamismääräysmenettelyn käyttöönotosta,
EVV	Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus N:o 861/2007 eurooppalaisesta vähäisiin vaatimuksiin sovellettavasta menettelystä
DL	Defensor Legis
HE	Hallituksen esitys
HO	Hovioikeus
KKO	Korkein oikeus
KonkL	Konkurssilaki 120/2004
KS	Konkurssisääntö 31/1868
LM	Lakimies
MK	Maakaari 540/1995
MKA	Neuvoston asetus N:o 1346/2000 maksukyvyttömyysmenettelyistä
OikTL	Laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista 228/1929
OYL	Osakeyhtiölaki 624/2006
PalkkaTL	Palkkaturvalaki 866/1998
PL	Suomen perustuslaki 731/1999
RL	Rikoslaki 39/1889
TakSL	Laki takaisinsaannista konkurssipesään 758/1991
TekOL	Tekijänoikeuslaki 404/1961
UK	Ulosottokaari 705/2007
UL	Ulosottolaki 37/1895
UB	Utsökningsbalk 774/1981
VML	Laki verotusmenettelystä 1558/1995

1. JOHDANTO

1.1. Yleistä

Omaisuus nauttii sekä perustuslain, ihmisoikeussopimuksen että Euroopan unionin perusoikeuskirjan tarjoamaa suojaa. PL 15 §:n mukaan jokaisen omaisuus on turvattu. EIS:n ensimmäisen lisäpöytäkirjan 1 artiklan mukaan jokaisella luonnollisella henkilöllä sekä oikeushenkilöllä on oikeus nauttia rauhassa omaisuudestaan. Euroopan unionin perusoikeuskirjan 17 artiklan mukaan jokaisella on oikeus nauttia laillisesti hankkimastaan omaisuudesta sekä käyttää, luovuttaa ja testamentata sitä. Ihmisoikeussopimukset eivät pääsääntöisesti tarjoa Suomessa merkittäviä lisäulottuvuuksia yksilöiden omaisuuden suojaan, vaan PL tarjoaa pidemmälle menevää suojaa verrattuna kansainvälisiin sopimuksiin.¹

Ulosottoiminnassa omaisuuden suojan periaate koskee niin velallista, velkojaa kuin sivullistakin. Vaikka ulosottoinstituutio on syntynyt velkojan intresseissä ja palvelee velkojan maksunsaantioikeutta, niin toisaalta samalla vallitsee periaate, jonka mukaan oikeussuojatoimintaa ei tule käyttää laajempaan kuin oikeasuhtainen tarve vaatii.² Velkojan asema turvataan hänen oikeudellaan periä saatavansa velalliselta, kuitenkin siten, että pakkokeinoin suoritettava perintä tapahtuu virallistoimintana, ulosottoprosessissa. Yleensä ennen ulosottoon turvautumista velkoja on itse yrittänyt periä saatavan velalliselta esimerkiksi maksumuistutuksin. Jollei tämä tehoa, velkojan on turvaututtava oikeudelliseen perintään. Ulosottomies perii saatavan velalliselta ja tilittää varat velkojalle. Näin varmistetaan, että pakkokeinoin tapahtuvassa perinnässä velallisen ja sivullisen oikeudet turvataan, eikä liiallisen ulosmittauksen kieltoa rikota.

Velkojan maksunsaantioikeus on uhattuna silloin, kun velallinen on maksukyvytön tai maksuhaluton. Erityisesti velkojan oikeuksia rikkovat näennäisesti maksukyvyttömät velalliset, jotka ovat siirtäneet omaisuuttaan velkojan ulottumattomiin. Maksuhaluton tai ylivelkaantunut velallinen voi järjestellä varallisuuttaan useasta eri syystä. Ylivelkaantumistilanteessa velallista voi kiehtoa ajatus siitä, että pystyisi välttämään omaisuutensa ulosmittauksen luovuttamalla sen näennäisesti sivulliselle, mutta kuitenkin samalla käyttäen omaisuutta ja määräten siitä omistajan tavoin. On myös mahdollista, että toimet aloitetaan jo ennen varsinaista ylivelkaantumista, eräänlaisena riskeihin varautumisena. Näistä toimista käytetään nimitystä keinotekoiset varallisuusjärjestelyt tai lyhyemmin keinotekoiset järjestelyt. Tässä tutkielmassa käytetään tätä laissakin esiintyvää lyhyempää termiä.

¹ *Länsineva* 2011, s. 555.

² *Havansi* 2009, s. 436. Näin myös jo *Ellilä* 1947, s. 282.

Oikeusjärjestelmässämme on vahvana periaatteena oikeuden väärinkäytön kielto eli kielto käyttää oikeudellisia toimia tavoitteena haitata toisen oikeutta. Lakia ei tule tulkita siten, että se oikeuttaisi ryhtymään sellaisiin toimiin, joiden tarkoituksena on tehdä tyhjäksi toiselle tunnustettu oikeus tai vapaus.³ Tämän tutkielman aiheen kannalta periaate liittyy sivullisen omaisuudelle annettavaan suojaan ulosotossa. Periaatteena oikeuden väärinkäytön kielto estää sen, että sivullisen suojaksi tarkoitettua sääntöä käytetään velallisen hyväksi ja velkojien haitaksi.

Oikeuden väärinkäytön kielto on yhtäältä itsenäinen periaate, mutta toisaalta yläkäsite, jonka alle voidaan jaotella sisällöltään täsmällisempiä kieltoja. Velallisen ulosotonkiertämiseen tähtäävät toimet on yleisesti nähty oikeuden väärinkäytön kiellon vastaisina. Oikeuden väärinkäytönkieltoa yleisenä periaatteena ei ole kirjattu lakiin, vaan se saa tuen niistä yksittäisistä säännöksistä, jotka sitä ilmentävät. Keinotekoisista järjestelyä sekä valeoikeustoimia koskeva sääntely kuuluu oikeuden väärinkäytönkiellon alaisuuteen.⁴ Oikeuden väärinkäytön kiellon lisäksi keinotekoisiin järjestelyihin liittyy myös muita varallisuusoikeudellisia lakiin kirjoittamattomia yleisiä lähtökohtia. Myös periaatteet, jonka mukaan kukaan ei voi siirtää toiselle parempaa oikeutta kuin hänellä itsellään oli sekä velvollisuus palauttaa toisen kustannuksella saatu perusteeton etu, ovat keinotekoisien järjestelyjen sivuuttavan säännöksen taustalla.⁵

Tämän tutkielman tarkastelun kohteena on velkojan asema ulosotossa sellaisessa tilanteessa, jossa velallinen on näennäisjärjestelyjä hyväksi käyttäen siirtänyt omaisuuttaan velkojien ulottumattomiin. Tarkastelun kohteena ovat UK 4:14:n mukaiset keinotekoiset varallisuusjärjestelyt sekä niiden ohella OikTL 34 §:n mukaiset valeoikeustoimet. Keinotekoisessa varallisuusjärjestelyssä velallinen on velkaantuessaan siirtänyt varallisuuttaan siten, että se pysyy hänen vallinnassaan, mutta velkojien ulottumattomissa. Velallinen on esimerkiksi voinut siirtää omaisuuden läheiselleen tai omistuksessaan olevalle yhtiölle, mutta hän todellisuudessa itse käyttää määräysvaltaa tähän omaisuuteen.

Keinotekoisiksi järjestelyksi nimetyt omaisuuden järjestelytoimet yleensä sisältävät valeoikeustoimia, esimerkiksi tarkoitusta vailla olevan kauppakirjan muodossa. Valeoikeustoimet koskevat valeasiakirjoja, joiden sisältö ei kuvasta tekijän tahtoa. Molemmat osapuolet tietä-

³ Ks. EIS 17 artikla.

⁴ Oikeuden väärinkäytön kiellosta keinotekoisien varallisuusjärjestelyjen näkökulmasta *Linna* LM 2004, s. 632–638.

⁵ *Pöyhönen* 2001, s. 312.

vät, ettei sopimus vastaa sitä, mitä asiakirjassa väitetään. Valeoikeustoimet voivat liittyä myös muihin laissa säädettyihin kieltoihin kuten veron kiertoon ja velallisen epärehellisyteen.

Keinotekoisien järjestelyjen kaltaisia säännöksiä esiintyy myös muissa säädöksissä. Verotusta koskeva samankaltainen säännös on VML 28 §:ssä. Sen mukaan jos toimenpiteen oikeudellinen muoto ei vastaa asian tarkoitusta, on verotusta toimitettaessa tämä muoto sivuutettava. Jos kauppahinnasta on epäselvyyttä tai se on ilmeisesti määrätty siten, että suoritettavasta verosta vapauduttaisiin, voidaan summa, josta vero määrätään, arvioida. Myös palkkaturvaa koskevassa PalkkaTL 8.1 §:n mukaan palkkaturvaviranomaisella on perustellusta syystä oikeus evätä palkkaturva tai harkita maksettavaa määrää, jos työntekijän saatava perustuu järjestelyyn, joka on ilmeisesti tehty palkkaturvan saamiseksi. Ulosmittaus on kuitenkin huomattavasti pidemmälle menevä toimi kuin esimerkiksi verotusratkaisu, joka yleensä ei aiheuta sivulliselle samanlaisia oikeusturvaongelmia, kuin mitä ulosmittaus voi aiheuttaa. Säännösten soveltamisen seurauksien tuntuvaan erilaisuuden johdosta täyttä yhtäläisyyttä ei keinotekoiseen järjestelyyn ole. Vaikka veronkiertoa koskeva oikeuskäytäntö on runsas, ei se ole käyttökelpoinen keinotekoisien järjestelyjen sivuuttavan säännön soveltamisen apukeinoina.⁶

Vetoaminen keinotekoiisiin järjestelyihin ei ole velkojan ainoa keino turvata oikeutensa velallisen siirtäessä omaisuuttaan ennen ulosottoa tai konkurssia. Velkojan on mahdollista käyttää myös takaisinsaantia. Takaisinsaantia sääntelee oma TakSL mutta sitä koskevia säännöksiä sisältyy myös UK:een.⁷ Vaikka takaisinsaanti on mahdollinen myös ulosotossa, on sen merkitys huomattavasti suurempi konkurssissa. Takaisinsaannilla tarkoitetaan pätevien ja muuten velkojia sitovien määräämistoimien julistamista heitä kohtaan tehottomiksi konkurssitilanteessa.⁸ TakSL:n mukaisesti peräytettävät tilanteet on määritelty TakSL 5 §:ssä. Oikeustoimi peräytyy, jos sillä on suosittu sopimattomasti velkojaa toisten velkojien kustannuksella, siirretty omaisuutta pois velkojien ulottuvilta tai lisätty velkaa velkojien vahingoksi. Edellytyksenä on, että velallinen oli maksukyvytön oikeustointa tehtäessä tai että oikeustoimi johti maksukyvyttömyyteen.⁹ Koska takaisinsaannilla peräytetään todelliset oikeustoimet, sitä ei esitellä tutkielmassa tarkemmin, mutta se nostetaan esille yhtenä velkojan keinona peräyttää hänen oikeuksia loukkaavia oikeustoimia.

⁶ HE 275/1998 vp, s. 6 ja 16.

⁷ Ks. UK 3:84–91.

⁸ Tuomisto 2012, s 1.

⁹ Takaisinsaannista tarkemmin ks. Tuomisto 2012.

Keinotekoiseen järjestelyyn tai valeoikeustoimeen on mahdollista sekoittaa salainen omistusoikeus. Vaikka termi voi viitata samankaltaiseen järjestelyyn, ei kyseessä ole kuitenkaan keinotekoinen tai näennäinen oikeustoimi. Salaisesta omistuksesta puhutaan silloin, kun henkilö hankkii varallisuuskohteen omissa nimissään, mutta toisen lukuun tai vaihtoehtoisesti toisen nimiin, mutta omaan lukuun. Salainen omistaja, jonka lukuun varallisuuskohte on joko kokonaan tai osittain hankittu, ei näy saantokirjosta eikä siten esimerkiksi mahdollisesta rekisterimerkinnästä. Salaisen omistuksen tarkastelu liittyy tyypillisesti tilanteeseen, jossa omistusoikeuden kohteena on kiinteistö, salainen omistaja ja julkiomistaja ovat keskenään parisuhteessa ja julkiomistajan velkoja pyrkii saamaan kyseisestä omaisuudesta suorituksen saatavastaan. Salainen omistaja vetoaa siihen, että kiinteistö oli tarkoitettu ostaa yhteisesti eli että kiinteistö on ostettu osin toisen lukuun. Osapuolten välillä on selvää, että omistusoikeus on myös salaisella omistajalla. Lähtökohtaisesti omaisuus on kuitenkin ulosmitattavissa julkisen omistajan veloista.¹⁰ Korkein oikeus on ratkaisuisaan KKO 1992:168, KKO 2002:84 ja KKO 2003:82 ottanut kantaa, millaista näyttöä vaaditaan tämän lähtökohdan kumoamiseen. Lyhyesti todettuna vanhimmassa ratkaisussa velkojan suojan merkitystä korostettiin, kun taas uudemmissa ratkaisuisa painoarvon on saanut osapuolten tarkoitus.

Salainen omistus ei ole harvinainen ilmiö, eikä sen problematiikan tarkastelu ole tarpeen ainoastaan akateemisesti. Siihen liittyvät ongelmat nousevat esiin jatkuvasti myös käytännössä.¹¹ Tässä tutkielmassa ei käsitellä salaista omistusta tarkemmin¹², koska se poikkeaa keinotekoisesta järjestelystä erityisesti näkökulman eroavaisuuden vuoksi. Salainen omistaja pyrkii osoittamaan omistusoikeutensa todeksi, kun taas keinotekoisien järjestelyjen osapuoli tavoittelee todellisen omistusoikeutensa salaamista. Yleensä salaisen ja avoimen omistajan toimissa ei ole mitään keinotekoista. Toisin on keinotekoisessa järjestelyssä, jossa oikeudellinen muoto on ainoastaan julkisivu.

1.2. Tutkimusongelma ja tutkimusmetodi

Tutkimusongelma koostuu perustana olevasta kysymyksestä ja sitä tarkentavista lisäkysymyksistä. Tarkastelussa painottuu erityisesti velkojaa koskeva suoja. Tutkielman tavoitteena on saada vastaus kysymykseen, millainen on velkojan suoja ulosotossa tilanteissa, joissa ei

¹⁰ Tammi-Salminen 2005, s. 437–440.

¹¹ Tammi-Salminen 2005, s.438.

¹² Salaista omistusta eri näkökulmista käsitellään esimerkiksi Tammi-Salminen 2005 ja 2007.

ole kyse velallisen tekemästä todellisista omaisuuden siirroista. Tähän liittyen tavoitteena on onnistua vetämään raja, milloin on kyse keinotekoisesta järjestelystä ja milloin puolestaan aidosta omistusoikeudesta. Siihen liittyen tarkastellaan keinotekoisien järjestelyjen tunnusmerkkejä ja sitä, auttaako valeoikeustoimien tunnusmerkistö niiden muodostamista. Valeoikeustoimia koskeva säännös on huomattavasti vanhempi kuin keinotekoisien järjestelyjen sivuuttava säännös, joten on perusteltua olettaa, että siitä olisi apua keinotekoisien järjestelyjen tunnusmerkistön luomisessa. Lopuksi pohdin, onko johonkin muuhun kuin keinotekoisiiin järjestelyihin vetoaminen velkojan kannalta parempi vaihtoehto.

Tutkielman näkökulma on velkojan omistusoikeudessa. Kuitenkin keinotekoisien järjestelyjen sivuuttavan säännöksen luonteesta johtuen myös järjestelyssä mukana olevan sivullisen asema on huomioitava. Sivullinen nauttii yhtäläillä velkojan kanssa omaisuuden suojaa. Tämä tasapainottelu kulkee punaisena lankana läpi tutkielman. Perustuslaillinen omaisuuden suoja kohdistuu kumpaankin osapuoleen, mistä johtuen toisen osapuolen saadessa omaisuuden suojaa, voidaan toisen osapuolen oikeutta samalla loukata. Tämä tietysti siinä tilanteessa, että järjestely katsotaan keinotekoiseksi ja omaisuus ulosmitataan velallisen omaisuutena silloin, kun kyse ei ole keinotekoisesta järjestelystä vaan todellisesta oikeustoimesta. Tällöin loukataan sivullisen omaisuuden suojaa. Toisaalta tilanne on mahdollinen myös toisinpäin, kun esine katsotaan sivullisen omistamaksi ja sitä ei ulosmitata velkojien hyväksi, vaikka kyse olikin todellisuudessa keinotekoisesta järjestelystä. Todellisen omistajan löytäminen onkin erityisen tärkeää, jotta perustuslaillinen omaisuuden suoja toteutuisi.

Tutkimusmetodina on lainopillinen metodi eli oikeussääntöjen systematisointi ja tulkinta. Lähteinä on käytetty lakeja, lain esitöitä, oikeuskirjallisuutta ja oikeustapauksia. Tutkielmassa yhdistyvät perinteisen oikeuslajajaottelun mukaiset esineoikeus ja insolvenssioikeus. Tutkielmaa laadittaessa on tutustuttu molempien oikeudenalojen kirjallisuuteen. Pääasiallisena tarkastelun kohteena ovat keinotekoisista järjestelyä koskevat korkeimman oikeuden ratkaisut. Niiden pohjalta muodostetaan käsitys velkojan asemasta keinotekoisissa järjestelyissä.

Tutkielmassa tukeudutaan paljolti kotimaiseen lähdeaineistoon. Tämä johtuu siitä että keinotekoisien järjestelyjen sivuuttavan säännöksen mallina eivät olleet monen muun lain tavoin muiden Pohjoismaiden säädökset. Vertailukohdetta ei siten niistä ole saatavilla. Sen sijaan common law –maissa esimerkiksi yhtiömuodon väärinkäyttöksiin on kuitenkin varauduttu jo pit-

kään.¹³ Common law –maiden oikeusjärjestelmä poikkeaa mannermaisesta ja ennakkoratkaisuilla on siellä paljon suurempi merkitys. Yhtiömuodon sivuuttaminen väärinkäytöstilanteissa on siellä ennakkoratkaisuin vahvistettu periaate. Tämän periaatteen soveltaminen tuodaan tutkielmassa esille, mutta varsinaisesta oikeusvertailusta ei kuitenkaan ole kyse.

2. KEINOTEKOINEN JÄRJESTELY

2.1. Sääntely

Keinotekoisien järjestelyjen sivuuttava säännös on UK 4:14:ssä. Sen mukaan

väite siitä, että omaisuus kuuluu sivulliselle, ei estä omaisuuden ulosmittaamista, jos

- 1) havaitaan, että sivullisen asema perustuu sellaiseen varallisuus- tai muuhun järjestelyyn, jolle annettu oikeudellinen muoto ei vastaa asian varsinaista luonnetta tai tarkoitusta, kun otetaan huomioon velallisen käytettävissä oleva omistajan määräysvaltaan verrattava valta, omistajan toimiin verrattavat toimet sekä velallisen järjestelystä saamat edut ja muut vastaavat seikat, ja
- 2) sellaista oikeudellista muotoa ilmeisesti käytetään ulosoton välttämiseksi tai omaisuuden pitämiseksi velkojien ulottumattomissa eikä
- 3) hakijan saatavaa todennäköisesti muuten saada velalliselta kohtuullisessa ajassa perityksi.

Ulosmittausta ei kuitenkaan saa toimittaa, jos järjestelyssä mukana oleva sivullinen saattaa todennäköiseksi, että ulosmittaus loukkaa hänen todellista oikeuttaan. Ulosottomiehen on sopivalla tavalla kuultava velallista ja sivullista sekä tarvittaessa hakijaa, jollei se tuntuvasti vaikeuta täytäntöönpanoa.

Mitä 1 momentissa säädetään omaisuudesta, koskee myös velallisen järjestelyyn ohjaamaa tuloa. Mitä 3 luvun 64–68 §:ssä säädetään velallista koskevista tiedoista, sovelletaan myös tässä pykälässä tarkoitettua sivullista koskeviin tietoihin. Ulosottomies saa tiedustella sivullista koskevia tietoja, jos on perusteltu syy epäillä, että kyseessä on tässä pykälässä tarkoitettu järjestely.

Keinotekoisien järjestelyjen sivuuttava säännös on otettu lakiimme vuonna 1999. Silloin se kirjattiin UL 4:9:n kahdeksi uudeksi momentiksi 4 ja 5. Tämä säännös oli osa ulosottolainsäädännön kokonaisuudistusta, mutta se valmisteltiin erillisuudistuksena kokonaisuudistusta nopeammassa aikataulussa. Ulosotto2000-toimikunta oli todennut, että painopiste ulosoton perintätoimissa ei saisi olla helpoissa perintätapauksissa. Kansalaisten oikeustajua loukkaa se, jos ulosottolaitos kykenee tehokkaaseen perintään palkansaatavien ja muiden yksinkertaisten

¹³ LaVM 29/1998 vp, s. 3; HE 275/1998 vp, s. 6.

perittävien kohdalla, mutta joutuu antamaan periksi sellaisten velallisten edessä, joilla on taloudellisia mahdollisuuksia järjestellä varansa ulosoton ulottumattomiin. Tämän uudistuksen tarkoitus olikin tuottaa ulosottoimen erikoisperinnälle säädösperusta vaikeampiin perintätapauksiin.¹⁴

Taustalla oli oikeusjärjestyksen muuttuminen yhä monimuotoisemmaksi sekä kansainvälistyminen. Niiden seurauksena sinänsä hyväksyttäviä oikeudellisia muotoja käytettiin hyväksi myös ulosoton välttämiseksi tai omaisuuden saattamiseksi velkojien ulottumattomiin. Lisäksi tämänkaltaisissa järjestelyissä on usein kysymys huomattavista varallisuusarvoista, joilla on suuri merkitys velkojien oikeuksien toteutumiselle. Yksi merkittävä syy lakimuutokselle oli yhtiöiden perustaminen veroparatiiseihin. Näissä tilanteissa omaisuus kuuluu nimellisesti yhtiölle, mutta velallinen on sen todellinen omistaja.¹⁵

Tavoitteeksi asetettiin velallisen tasapuolisen kohtelun edistäminen ulosottomenettelyssä ja ulosoton tuloksellisuuden parantaminen silloin, kun velallinen epäasianmukaisin keinoin välttelee velvoitteidensa täyttämistä. Myös velkojien oikeuksien parempi toteutuminen nähtiin tärkeäksi. Tarkoituksena oli lisätä ulosottolakiin säännös, jonka mukaan ulosmittausta ei estä sellainen järjestely, jossa käytetään asian varsinaista luonnetta tai tarkoitusta vastaamatonta oikeudellista muotoa ilmeisesti ulosoton välttämiseksi tai omaisuuden pitämiseksi velkojien ulottumattomissa.¹⁶ Ulosottoiminnassamme on ollut jo vuosikymmeniä pyrkimys rehellisen ja lojaalisen velallistahon humaaniin käsittelyyn. Illojaaliin velallisen ja myös tietyissä määrin muiden henkilöiden, jotka ovat tehneet velallisen kanssa petollisia toimia, kohdalla on ollut valta käyttää aste asteelta tarpeen mukaan kiristyvää pakkoa ja kovuutta. Tämä jaottelu sisältyy myös sivullisen suojaan. Rehellistä sivullista pyritään suojaamaan ja epärehellisen väliintuloa ehkäisemään.¹⁷ Keinotekoisen järjestelyn sivuuttava säännös on tämän pyrkimyksen ilmentymä.

Säännöksen perusteella ulosmittauksen oikeutus perustuu objektiivisesti havaittaviin ristiriitaisuuksiin muodollisen omistusoikeuden ja hallinnan, määräysvallan, velallisen saamien etujen ja muiden sellaisten omistukseen normaalisti liittyvien ulkoisten tunnusmerkkien välillä. Tämä ristiriita synnyttää UK 4:10:n tapaiseen hallinnan luomaan omistusoikeusolettamaan

¹⁴ HE 275/1998 vp, s. 3 ja 6.

¹⁵ HE 275/1998 vp, s. 3–4. Lisätietoa säädösmuutoksen taustatekijöistä ks. esim. *Linna – Leppänen* 2014, s. 5–8 sekä *Lindfors* 2008, s. 298–303.

¹⁶ HE 275/1998 vp, s. 5–7.

¹⁷ *Ellilä* 1947, s. 120.

verrattavan ulosoton oikeutusperusteen. Sivullisella on kuitenkin mahdollisuus esittää vastaanyttöä siitä, että ristiriidasta huolimatta ulosmittaus loukkaa hänen todellista oikeuttaan. Vastaavanlainen käännetty todistustaakka on myös silloin, kun omaisuuden hallinta on ollut velallisella. Sivullisen oikeusturvan säilyminen edellyttää, ettei UK 4:14:n kohdalla voida vaatia täyttä näyttöä oikeuksien loukkaamisesta, vaan todennäköisyysnäytön tulee estää ulosmittaus.¹⁸

Lain esitöissä on esitelty tilanteita, joihin keinotekoisien järjestelyjen sivuuttavaa säännöstä olisi mahdollista soveltaa. Ensimmäisenä nostetaan esiin tilanteet, joissa yhtiömuotoa käytetään ilmeisesti keinotekoisena kulissina ulosoton välttämiseksi tai omaisuuden pitämiseksi velkojien ulottumattomissa. Yhtiö voi olla esimerkiksi perustettu matalan verotuksen maihin tai olla kotimainen niin sanottu pöytälaatikkoyhtiö. Yhtiö omistaa usein esimerkiksi velallisen käytössä tai määräysvallassa olevia kiinteistöjä, pankkitilejä, arvo-osuuksia, asunto-osakkeita, autoja ja veneitä. Osakeyhtiömuodon yleensä tarjoama erillisen oikeushenkilön asema ei tällöin muodosta estettä ulosmittaukselle.¹⁹

Tämän lisäksi säännöksen todetaan koskevan muitakin keinotekoisia järjestelyjä kuin julkisivuna olevan yhtiön itsenäisen oikeushenkilön aseman sivuuttamista. Keinotekoinen voi olla esimerkiksi järjestely, jossa omistusoikeus naamioidaan pankkitilin käyttöoikeudeksi. Tilinomistaja jää ainakin velallisen tulonlähteistä saapuneisiin varoihin nähden muodolliseksi omistajaksi tai haltijaksi. Samoin säännös koskee myös tuloa, jonka velallinen ohjaa säännöksessä tarkoitettuun keinotekoiseen järjestelyyn. Tässä tulisi kuitenkin huomioida, että jos tuloa ulosmitataan suoraan esimerkiksi maksukielloin, olisi noudatettava velallisen suojaksi säädettyjä säännöksiä tulon ulosmittauksesta.²⁰

Keinotekoisessa järjestelyssä velallisen tosiasialliseen omistajaan rinnastuva asema perustuu erilaisiin velallisen ja julkisivuna toimivan tahon välisiin sopimuksiin ja järjestelyihin. Näillä voidaan turvata se, että velallisella säilyy omaisuuteen nähden katkeamaton vallintaoikeus. Velallisella voi olla yhtiöltä valtakirja, joka antaa hänelle oikeuden nostaa varoja tileiltä ja toimia haluamallaan tavalla omaisuuden suhteen. Yleensä nämä järjestelyt ovat myös purettavissa velallisen tahdon perusteella.²¹

¹⁸ HE 275/1998 vp, s. 8.

¹⁹ HE 275/1998 vp, s. 15.

²⁰ HE 275/1998 vp, s. 15–16.

²¹ HE 275/1998 vp, s. 15.

Lain esitöissä tarkoitettua keinotekoisen järjestelyn tyyppitapausta kuvaa hyvin ratkaisu Helsingin HO 14.3.2002 U 01/3416. Tapauksessa velallisen veloista oli ulosmitattu kiinteistöyhtiön osakkeet, jotka oikeuttivat velallisen asuntona käyttämän huoneiston hallintaan. Kiinteistöyhtiön osakkeet omisti virolainen yhtiö H ja velallinen puolestaan omisti tämän yhtiön H osakkeet ja nautti yksinomaista määräysvalta tässä yhtiössä. Sekä käräjäoikeus että hovioikeus totesivat, että tapauksessa oikeudellista muotoa käytettiin ulosoton välttelyyn ja pitivät ulosmittauksen voimassa.²²

Nykyään keinotekoista järjestelyä koskevat säännökset ovat siis UK 4:14:ssä. Ulosottolainsäädännön kokonaisuudistuksen yhteydessä säännökseen ei tehty asiallisia muutoksia vaan sitä tarkistettiin teknisluonteisesti. Lähinnä pykälän rakennetta selkeytettiin ja kuulemista koskevaa sääntelyä tarkennettiin.²³ Sen vuoksi UL:n aikaisella oikeuskirjallisuudella, lain esitöillä ja korkeimman oikeuden ratkaisuilla on edelleen merkitystä säännöksen tarkasteluun.

Keinotekoisia järjestelyjä koskevaa säännöstä laadittaessa pohdittiin uudistuksen suhdetta konkurssiin. Konkurssipesään kuului silloin voimassa olleen KS:n mukaan kaikki velallisen ulosmittauskelpoinen omaisuus. Tämä mahdollisti keinotekoisin järjestelyin velkojien ulottumattomiin kuuluvan omaisuuden kuulumisen konkurssipesään.²⁴ Selkeyden vuoksi säännös on kirjattu nykyään uudistuneeseen konkurssilainsäädäntöön. KonkL 5:11.1:n mukaan

omaisuus, jonka väitetään kuuluvan sivulliselle, kuuluu konkurssipesään, jos sivullisen asema perustuu sellaiseen varallisuus- tai muuhun järjestelyyn, jolle annettu oikeudellinen muoto ei vastaa järjestelyn tosiasiallista sisältöä tai tarkoitusta, ja jos sellaista muotoa ilmeisesti käytetään täytäntöönpanon välttämiseksi tai omaisuuden pitämiseksi velkojien ulottumattomissa. Mitä edellä säädetään omaisuudesta, koskee myös velallisen mainittuun järjestelyyn ohjaamaa tuloa.

Säännös on lähes identtinen UK 4:14 kanssa. Kuitenkin KonkL:n säännös sisältää ainoastaan kaksi edellytystä. Ensinnäkin sivullisen aseman tulee perustua sellaiseen järjestelyyn, joka ei vastaa sen tosiasiallista sisältöä. Toiseksi tätä muotoa on käytettävä täytäntöönpanon välttämiseksi tai omaisuuden pitämiseksi velkojien ulottumattomissa. Toimintaan on esimerkiksi ryhdytty velkaantumisen uhatessa tai ylivelkaantumistilanteessa. Kuten ulosottokaaren mukaisen määritelmän mukaan, jotta varallisuusjärjestely voidaan säännöksen perusteella syrjäyttää, tulee molempien edellytysten täytyä.²⁵ Tutkielm käsittelee velkojan asemaa ulosotossa, joten jatkossa ei tarkastella keinotekoisten järjestelyn säännöstä konkurssin näkökulmasta.

²² Tapauksesta ja sen perusteluista tarkemmin ks. *Tuomisto Oikeustieto* 3/2003, s. 17–19.

²³ HE 13/2005 vp, s. 47–48.

²⁴ HE 275/1998 vp, s. 8.

²⁵ HE 26/2003 vp, s. 78.

Maksukyvyttömyysoikeuden keskeisiin lakeihin kuuluvat edellä mainittujen UK:n ja KonkL:n lisäksi laki yrityksen saneerauksesta (47/1993) sekä laki yksityishenkilön velkajärjestelystä (57/1993). Näihin rehabilitaatioon keskittyviin lakeihin ei säännöstä keinotekoisien järjestelyjen sivuuttamisesta ole sisällytetty. Yrityssaneerauksessa ja velkajärjestelyssä ei ole mahdollista samalla tavalla kuin ulosotto- ja konkurssimenettelyssä realisoida keinotekoisin järjestelyin velkojien ulottumattomiin siirrettyä omaisuutta velkojien hyväksi.²⁶ Tällä hetkellä tilanteeseen ei ole odotettavissa muutosta.

Vaikka keinotekoisien järjestelyjen sivuuttava säännös on ennen kaikkea kansallinen säännös²⁷, ei sen kansainvälisiä liittymiä tule unohtaa. Yhä kasvavassa määrin myös ulosotto- ja konkurssimenettelyt ovat kansainvälistymässä, mikä johtuu kansainvälisen kanssakäynnin lisääntymisestä niin yritysten kuin yksityishenkilöidenkin kesken. Tästä kertovat uudet yhteiset eurooppalaiset insolvenssimenettelyä koskevat asetukset kuten MKA, EMM ja EVV. Erityisesti kahden jälkimmäisen tavoitteena on ollut luoda itsenäiset, kaikissa jäsenvaltioissa yhtäläiset eurooppalaiset menettelyt, kytkeytyvät ne väistämättä kansalliseen prosessilainsäädäntöön. Muun muassa muutoksenhakua, sallittua menettelytapaa, tiedoksiantoa ja asetuksissa sääntelemättömiä tilanteita säätelee kansallinen laki joko yksin tai yhdessä asetuksen kanssa. Lisäksi vahvana periaatteena on se, että ulkomaisen tuomion täytäntöönpano tapahtuu kansallisia säännöksiä noudattaen.²⁸

MKA 3(1) artiklan mukaan se tuomioistuim, jossa sijaitsee velallisen niin sanottu pääintressien keskus, on toimivaltainen aloittamaan maksukyvyttömyysmenettelyn. *Tuula Linna* on nostanut esille kysymyksen, onko suomalainen tuomioistuim, kun konkurssimenettely on aloitettu siellä, toimivaltainen tutkimaan kanteen, jossa vedotaan siihen, että toisessa jäsenvaltiossa kotipaikan omaavan vastaajan asema perustuu keinotekoiseen järjestelyyn. Onko keinotekoisien järjestelyjen sivuuttavan säännöksen soveltaminen mahdollista kansainvälisissä konkurseissa? Hän on arvioinut kysymystä EY-tuomioistuimen tuomion 12.2.2009 *Seagon v. Deko Marty* perusteella.²⁹ Tuomioissa vahvistetaan, että maksukyvyttömyysmenettelyn aloitusvaltion tuomioistuimella on toimivalta tutkia maksukyvyttömyyteen perustuva takaisinsaantikanne sellaista vastaajaa vastaan, jonka kotipaikka on muussa jäsenvaltiossa. Suomessa MKA:ta sovelletaan konkurssi- ja yrityssaneerausmenettelyssä.

Linnan mukaan tuomio ei osoita, että kaikki takaisinsaantikanteet kuuluisivat maksukyvyttömyysmenettelyn aloittaneen jäsenvaltion toimivaltaan. Keinotekoisien järjestelyjen kuulumisen asetuksen soveltamispiiriin on vielä epäselvempää. Myöntävää kantaa puoltaa se, että keinotekoisien järjestelyjen sivuuttamiskanne on takaisinsaannin kaltaisesti kytköksissä konkurssiin tai ulosottoon. Lisäksi säännös

²⁶ *Tuomisto* 2009 s. 659. Esimerkiksi RL 39:2:n mukainen velallisen petos on säädetty moitittavaksi ulosoton ja konkurssin lisäksi myös velkajärjestelyssä ja yrityssaneerauksessa.

²⁷ Suomalaisella ulosottomiehellä on toimivalta ainoastaan Suomessa, joten keinotekoisien järjestelyjen sivuuttava säännös on voimassa ainoastaan, jos omaisuus on Suomessa. HE 275/1998 vp, s. 10.

²⁸ *Lindfors* 2008, s. 422–423; *Lindfors* DL 2012, s. 499–501.

²⁹ *Linna* LM 2009a, s. 847.

ei rinnastu yleiseen siviilikanteeseen, koska sitä koskeva kanne ei perustu yleisiin pätemättömyysperusteisiin eikä johda oikeustoimen pätemättömäksi julistamiseen. Kun keinotekoisien järjestelyjen sivuuttamisen tarve johtuu nimenomaan velallisen maksukyvyttömyydestä ja kun kanne on prosessuaalisesti kytketty konkurssimenettelyyn, ollaan Linnan mukaan ainakin lähellä tilannetta, jossa kyse on takaisinsaantikanteeseen rinnastettavasta tilanteesta. Yksiselitteistä ja täysin varmaa ohjetta ei ratkaisusta saada. Se antaa kuitenkin Linnan mukaan melkoisen varmuuden, että takaisinsaantikanne kuuluu suomalaisen aloitusvaltiona olevan tuomioistuimen toimivaltaan ja jonkinlaisen varmuuden siitä myös keinotekoisien järjestelyjen osalta.³⁰ Koska asetus soveltuu ainoastaan konkurssi- ja yrityssaneerausmenettelyyn, joita tutkielmassa ei lähemmin tarkastella, rajataan myös tämä MKA:n soveltamiseen liittyvä kysymys tutkielman ulkopuolelle.

2.2. Säännökseen liittyviä huomioita

Ulosottokaari on prosessilaki eli menettelyoikeutta koskeva säädös. Siinä säännellään menettely, jonka mukaisesti pannaan täytäntöön tuomioistuimen vahvistamat tai suoraan ulosottokelpoiset velvoitteet. Näiden menettelysäännösten lisäksi ulosottomiehelle on määritelty ratkaistavaksi tiettyjä aineellisia kysymyksiä.³¹ Keinotekoisia järjestelyjä koskevan säännöksen prosessioikeuden ja siviilioikeuden välinen raja on hankala määrittää. Lähtökohta on kuitenkin selkeä: omaisuus, joka kuuluu velallisen varallisuuspieriin ulosmittaukseen oikeuttamalla tavalla, määräytyy siviilioikeudellisen normiston perusteella. Tämä ratkeaa sekä kirjoitetun lainsäädännön³² että periaatteiden pohjalta. Tietyissä tilanteissa luovutus ei ole sitova velkojiin nähden luovutushetkellä, vaan edellytetään oikeuden julkistamista. Joidenkin lakiin kirjoitettujen ja kirjoittamattomien oppien perusteella luovuttajan henkilökompetenssi ei lakkaa edes julkivarmistuksen tapahduttua.³³ Keinotekoisien järjestelyjen sivuuttava säännös sisältää luonteeltaan siviilioikeudellista sääntelyä omaisuudesta, joka kuuluu velallisen varallisuuspieriin, vaikkakin se on sijoitettu prosessuaaliseen lakiin.³⁴

Keinotekoista järjestelyä koskeva säännös voidaan luokitella joko aineelliseksi tai prosessuaaliseksi normiksi. Tämä ei ole itsetarkoitus, mutta sen luonteen ymmärtäminen voi auttaa tulokinnassa.³⁵ Arvioitaessa säännöksen luonnetta on tärkeä ottaa huomioon se kokonaisuudes-

³⁰ Linna LM 2009a, s. 845 ja 847.

³¹ Linna LM 1999, s. 335.

³² Kuten esimerkiksi VKL 22.1 §:n mukaan juoksevan velkakirjan luovutus ei ole luovuttajan velkojia sitova, ellei se, jolle luovutus on tapahtunut, ole saanut velkakirjaa haltuunsa. Tällaisessa tilanteessa juokseva velkakirja siis kuuluu luovuttajan varallisuuspieriin ja on ulosmitattavissa hänen veloistaan.

³³ Esimerkiksi se, että luovuttajalle on jätetty liian laajat oikeudet esineeseen, voi saada aikaan, että luovutuksen-saaja ei saa normaalin kaltaista asemaa edes julkivarmistuksen tapahduttua.

³⁴ Kaisto – Tepora 2012, s. 390–391.

³⁵ Lindfors 2008, s. 323.

saan.³⁶ Säännön voidaan katsoa sisältävän aineellisoikeudellisia piirteitä tai olevan kokonaan prosessuaalinen, jolloin aineellisoikeudellinen ongelma ratkeaa yleisten siviilioikeudellisten periaatteiden pohjalta.³⁷

Janne Kaisto on luokitellut säännöksen olevan ainakin osittain presumptiivinen säännös.³⁸ Tätä kantaa puoltavat myös lain esityöt. Niissä on todettu ulosmittauksen perustuvan keinotekoisissa järjestelyissä objektiivisesti havaittaviin ristiriitaisuuksiin sivullisen muodolliseen omistusoikeuteen ja esimerkiksi hallinnan, määräysvallan ja velallisen saamien etujen välillä. Tämä ristiriita luo ulosoton oikeutusperusteen samalla tavalla kuin hallinta UK 4:10:n mukaan.³⁹

Heidi Lindfors toteaa myös, että säännöksellä on selkeä presumptiivinen luonne. Kuitenkin hän katsoo, että itse säännös on prosessuaalinen ja järjestelyn keinotekoisuus määräytyy aineellisoikeudellisesti asianosaisten tarkoituksen perusteella. Lindforsin mukaan keinotekoisien järjestelyjen kohteena oleva omaisuus kuuluu velallisen omaisuuspiiriin johtuen järjestelyn tarkoituksesta välttämällä ulosottoa ilman omistusoikeuden luovutustahtoa. Koska säännös ei määritä aineellisoikeudellisesti, kuka todellisuudessa on tietyn omaisuuden omistaja tai millainen keinotekoinen järjestely on, vaan se on ratkaistava yleisten siviilioikeudellisten normien perusteella, kyseessä ei ole aineellinen säännös. Tästä huolimatta säännöksen merkitystä ei ole tarkoitus aliarvioida. Lindfors katsoo säännöksellä olevan kaksi funktiota. Ensimmäinen se osoittaa, että lainsäädännön perusteella on mahdollista sivuuttaa muodollinen järjestely ulosotossa. Toiseksi se määrittää näyttöä, johon arviointi järjestelyn keinotekoisuudesta sekä sivullisen oikeuden todellisuudesta on perustuttava. Tämä toinen funktio osoittaa nimenomaan säännön presumptiivisen luonteen.⁴⁰

Säännöksen luonteesta on esitetty myös toisenlainen näkemys. Linnan mukaan keinotekoisien järjestelyjen sivuuttamista koskeva säännös on ensisijaisesti ulosottomiehen toimivaltaa koskeva säännös, mutta samalla se on luettavissa heikosti aineelliseksi säännökseksi, koska siinä määritetään keinotekoisuuden kriteerit.⁴¹ Linnan mukaan Lindforsin ajattelu on ongelmallista

³⁶ *Kaisto – Tepora* 2012, s. 391.

³⁷ *Lindfors* 2008, s. 323–324.

³⁸ *Kaisto – Tepora* 2012, s. 391 ja *Kaisto* 2011, s. 443.

³⁹ HE 275/1998 vp s. 14.

⁴⁰ *Lindfors* 2008, s. 323–324, 351, 394 ja 403.

⁴¹ *Linna* LM 2009b, s. 29.

sivullisen oikeusturvan kannalta. Se johtaa sellaisiin keinotekoisuutta koskeviin kysymyksiin, joihin yleinen siviilioikeus ei välttämättä anna vastausta.⁴²

Kiintoisaa säännöksessä on sen sivulliselle antama asema. Ulosmittausta ei saa toimittaa, jos sivullinen saattaa todennäköiseksi, että se loukkaa hänen todellista oikeuttaan.⁴³ Sivullisella onkin keskeinen asema, sillä ilman sivullisen riitautusta ulosottomiehen päätös ulosmitata omaisuus UK 4:14:n perusteella jää voimaan. Siviilioikeudellinen käsitys sivullisesta eroaa ulosotto-oikeudellisesta näkemyksestä. Varallisuus oikeudessa sivullista tarkastellaan vaihdantatilanteiden näkökulmasta ja erityisesti, milloin vaihdannan voidaan katsoa tulleen sivullisen tietoisuuteen. Esineoikeudellinen suoja on laadittu suojaksi kolmatta vastaan. Oikeussuojaa tarkastellaan siten sopijapuolten välisenä (*inter partes*) ja toisaalta suhteessa kolmanteen (*tertius*). Tämä sivullistaho on aiemmin katsottu yhdeksi kokonaisuudeksi, mutta nykyään se on hajoteltu erityyppisiksi sivullissuhteiksi. Sivullissuhteet liittyvät vaihdannan eri vaiheisiin ja niitä kuvataan termeillä yleinen, etenevä ja takautuva sivullissuhde.⁴⁴ Tämän tutkielman kannalta ei ole tarpeen käsitellä tarkemmin näiden eroja.

Ulosotto-oikeudellisessa näkemyksessä on samoja piirteitä kuin esineoikeudellisessa näkemyksessä. Sivullinen määritellään ulosottokaaren 1:3:ssa. Sen mukaan sivullisia ovat kaikki muut paitsi velkojataho ja velallistaho. Sivullinen on siis kolmas suhteessa velkasopimuksen osapuoliin. Sivullisia ovat kaikki sopimustahon ulkopuoliset luonnolliset ja juridiset henkilöt mukaan lukien velallisen läheiset. Ulosotto-oikeudessa sivullisia on myös jaoteltu eri tavalla. Jaottelu ei niinkään liity vaihdannan eri vaiheisiin vaan sivullisen asemaan. Karkeasti sivulliset voidaan jaotella aidoksi ja epäaidoksi. Lyhyesti määriteltynä aito sivullinen omistaa oikeasti omaisuutensa. Epäaito sivullinen puolestaan on osa ulosottovelallisen kanssa tehtyä varallisuusjärjestelyä, jossa omaisuuden omistaa nimellisesti sivullinen ja aidosti velallinen.⁴⁵ Keinotekoisessa järjestelyssä sivullinen ei ole siis aito sivullinen vaan paremminkin osa järjestelyä.

⁴² Linna LM 2009b, s. 29.

⁴³ Kaisto – Tepora 2012, s. 391.

⁴⁴ Zitting 1989, s. 12–13. Sivullissuhteita kuvaa tilanne, jossa esineen omistaja A myy esineen B:lle. Yleinen sivullissuhde on A:n ja N:n välillä, jolloin N ei ole osa vaihdantaa. Jos A ei ollutkaan esineen oikea omistaja, syntyy oikean omistajan X:n ja B:n välille etenevä sivullissuhde. Lähtökohtainen etu on oikealla omistajalla eli X:llä. Tilanne voi kuitenkin ratketa kumman tahansa hyväksi. Jos A on myynyt esineen myös Y:lle muodostuu Y:n ja B:n välille takautuva sivullissuhde, joka myös ratkeaa jommankumman osapuolen hyväksi. Tarkemmin sivullissuhteista ks. esimerkiksi Zitting 1989.

⁴⁵ Havansi 2011, s. 550.

Lindfors jakaa sivulliset kolmeen ryhmään. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat sivulliset, joiden omaisuus ulosmitataan hypoteekkituomion tai ainesosa- ja tarpeistosuhteen perusteella. He eivät saa omaisuuden arvoa vastaavaa rahasummaa omaisuuden realisoinnista kertyvistä varoista Toiseen ryhmään kuuluvat ne sivulliset, jotka ovat yhteisomistussuhteessa velalliseen. Heidän omaisuus saadaan myös lain mukaan ulosmitata, mutta he saavat kauppahinnasta omaisuuden arvoa vastaavan rahasumman. He siis menettävät konkreettisen esineen, mutta eivät sen varallisuusarvoa. Viimeiseen eli kolmanteen ryhmään kuuluvat ne sivulliset, jotka voivat joutua ulosmittausprosessiin UK 4:10–14:n nojalla. Näiden sivullisten omaisuus ulosmitataan siis presumptiosäännösten tai näyttökynnyssäännösten perusteella.⁴⁶ Tähän kolmanteen ryhmään kuuluvat myös keinotekoisista järjestelyä koskevat sivullissäännökset. Tässä tutkielmassa kyse on ulosotto-oikeudellisen näkemyksen mukaisesta sivullisesta.

Keinotekoisien järjestelyjen kohdalla sivullinen on epäaito. Tämä sivullinen on tietoinen velallisen toimista, jotka loukkaavat velkojan oikeutta, ja omalla osuudellaan mahdollistaa järjestelyjen toteutumisen. Aitoa sivullista suojataan UK:n säännöksin, mutta keinotekoisien järjestelyjen osapuolena oleva sivullinen ei ole oikeutettu tähän suojaan. Sen vuoksi UK:n sivullissuojaa ilmentävät säännöt eivät koske keinotekoisien järjestelyjen osapuolena olevaa sivullista ja sivullinen-termin käyttö voi johtaa lukijaa harhaan. Se onko kyseessä aito vai epäaito sivullinen, ratkeaa samalla kun tuomioistuin tekee päätöksen, onko kyse keinotekoisesta järjestelystä. Selkeintä on kuitenkin puhua koko ajan sivullisesta.

Keinotekoisien järjestelyjen sivuuttava säännös ei ole muuttanut sitä peruslähtökohtaa, että ulosmittausta ei saa kohdistaa sivullisen omaisuuteen. Ulosotossa sivuutettava järjestely voi olla laissa tarkoitettulla tavalla keinotekoinen vain silloin, kun omaisuuteen kohdistettu ulosmittaus ei loukkaa sivullisen todellista oikeutta. Riittää, että sivullinen osoittaa todennäköiseksi sen, että ulosmittauksella puututaan hänen oikeuksiinsa. Täyttä näyttöä asiasta ei vaadita. Tällä pyritään vahvistamaan sivullisen oikeussuojaa.⁴⁷

Keinotekoisien järjestelyjen sivuuttavan säännöksen tarkoituksena ei ole purkaa oikeustoimen siviilioikeudellista puolta kokonaisuudessaan. Tältä osin säännös ei ole aineellinen. Säännön soveltaminen ei tee siis järjestelyä laittomaksi tai pätemättömäksi. Muodollinen omistus on sivullisella, mutta siltä osin kuin järjestelyt estävät velkojen maksun jäävät ne vaikutuksettomiksi. Ulosmittauksessa saadun omaisuuden realisoinnin ja velkojille tilityksen jälkeen jäljel-

⁴⁶ Lindfors 2008, s. 168–169, 175 ja 177.

⁴⁷ Lindfors 2005, s. 206.

le jäävä omaisuus kuuluu edelleen sivulliselle ja on palautettava UK 6:20:n mukaisesti.⁴⁸ Korkein oikeus on todennut, että säännös ei ole aineellinen vaan ainoastaan muodollinen poikkeus sivullisen omaisuudensuojasta ulosotossa.⁴⁹ Tämä on kenties hankalimmin ymmärrettävä osa keinotekoisien järjestelyjen sääntelystä. Oikeuskirjallisuudessa ei ole vallinnut yksimielisyyttä asiasta.

Keinotekoisia järjestelyjä koskeva säännös on laadittu varsin yleiseksi, ja sitä voidaankin sanamuotonsa perusteella soveltaa monenlaisiin tilanteisiin. Tästä johtuen esimerkiksi niin sanotut yhdenmiehen henkilöyhtiöt usein helposti näyttää täyttävän keinotekoiselle järjestelylle asetetut kriteerit.⁵⁰ Lain esitöissä on todettu, että säännöksen tarkoituksena ei ole miltään osin rajoittaa kenenkään oikeutta valita tarkoituksenmukaisena pitämänsä oikeudellinen muoto elinkeinon tai liiketoiminnan harjoittamiseen.⁵¹ Korkein oikeus on kuitenkin linjannut, että yhtiömuodon valinnan siviilioikeudellinen pätevyys ei kuitenkaan takaa sitä, ettei tietyn yhtiömuodon käyttämistä voida pitää UK 4:14:ssa tarkoitettuna keinotekoisena järjestelyinä. Samalla korkein oikeus muistuttaa, että säännöstä on jo PL 22 §:n vuoksi sovellettava varovasti. Kuten säännöksen soveltaminen muutoinkin, laillisen yhtiömuodon sivuuttaminen yhtiömiehen omien ulosottovelkojien maksunsaantioikeuden turvaamiseksi tulisi siten olla ainoastaan poikkeuksellinen toimintatapa.⁵²

Keinotekoisia järjestelyjä koskeva säännös on tarkoitettu soveltumaan hyvin erilaisiin näennäisjärjestelyihin, joilla velalliset pyrkivät välttelemään ulosottoa. Siksi se on muotoiltu yleissäännökseksi ja laadittu sanamuodoltaan avoimeksi. Erityisesti, jos ei oteta huomioon esitöissä ja ennakkoratkaisuissa esitettyjä kannanottoja, säännöksen sanamuoto mahdollistaa monenlaiset tulkinnat. Oikeuskäytännöllä on annettu suuri rooli säännöksen suuntaviivojen muodostamisessa.⁵³ Luvussa 3 käsitellään säännöksen soveltamista koskevia edellytyksiä ja luvussa 4 esitellään korkeimman oikeuden antamat ennakkoratkaisut, joissa otetaan kantaa siihen, milloin järjestely on keinotekoinen.

⁴⁸ *Kukkonen* DL 4/2008, s. 523.

⁴⁹ KKO 2004:96, perustelujen kohta 9.

⁵⁰ *Lindfors* 2004, s. 374.

⁵¹ HE 275/1998 vp, s. 7.

⁵² KKO 2004:52, perustelujen kohta 7.

⁵³ *Lindfors* 2008, s. 404–405.

2.3. Keinotekoisien järjestelyn lähi-ilmioistä

2.3.1. Samastus

Keinotekoisien järjestelyn sääntely on uusi pohjoismaisesta ja myös mannereurooppalaisesta näkökulmasta. Suomalaiselle säännökselle epätyypilliseen tapaan sen mallina eivät olleet muiden Pohjoismaiden lait.⁵⁴ Kuitenkin varallisuusosoikeuteen on sisältynyt jo pitkään säännöksen ydinajatus eli estää lain kiertäminen näennäisjärjestelyin. *Juha Karhun* mukaan säännös ei tuonutkaan mitään uutta varallisuusosoikeuden järjestelmään, vaan ainoastaan selvensi tiettyjen yleisten periaatteiden merkitystä yhdessä erikoistilanteessa eli ulosotossa.⁵⁵ Mallia säännökselle oli kuitenkin mahdollista saada common law -järjestelmästä, jossa oli jo pitkän ennen suomalaista sääntelyä varauduttu väärinkäytöksiin. Kyseessä on vakiintunut periaate, jonka mukaan yhtiömuotoa ei sallita käytettävän petoksen tekemiseen tai sen välikappaleeksi. Tätä kutsutaan *lifting the veil incorporation* -ilmiöksi.⁵⁶

Englannissa tuomioistuimet ovat tietyissä tilanteissa jättäneet huomioimatta tai sivuuttaneet yhtiön erillisen aseman. Yhtä tiettyä periaatetta ei ole yksilöity näiden päätösten perusteluksi ja toisaalta päätöksissä ei ole johdonmukaisesti määritelty, milloin yhtiön laillinen itsenäinen asema tulee sivuuttaa. Se, etteivät tuomioistuimet hyväksy yhtiön aseman käyttöä petokseen, on vakiintunut. Tilanteet, joihin tuomioistuin on puuttunut, ovat hyvin erilaisia. Esimerkiksi yhtiöstä lähtevä työntekijä, joka ei sopimuksen mukaan saanut tavoitella yhtiön asiakkaita, yritti kiertää tätä sopimusta perustamalla uuden yhtiön, jonka nimissä toimi. Toisessa tapauksessa henkilö, joka oli sopimuksen perusteella velvollinen myymään talonsa, pyrki kiertämään sopimusta luovuttamalla omaisuutensa yhtiölle, jota hän yhdessä itse valitsemansa henkilön kanssa kontrolloi. Tuomioistuin velvoitti henkilöt noudattamaan tekemiään sopimuksia. Tietyissä tilanteissa tytäryhtiön itsenäinen asema emoyhtiöön nähden on sivuutettu.⁵⁷

Yhdysvalloissa tuomioistuimet ovat vastuun samastamista koskevissa ratkaisuisissa kiinnittäneet huomiota esimerkiksi siihen, onko osakkeenomistaja sekoittanut omat ja yhtiön varat tai osakkeenomistaja on tehnyt päätöksiä noudattamatta yhtiöoikeudellisia muutosäännöksiä. Merkityksellisiä seikkoja ovat olleet myös muun muassa yhtiössä oleva sama johto tai hallitus ja yhtiön oma pääoma on riittämätön suhteessa harjoitetun liiketoiminnan riskeihin. Myös se, jos yhtiön riskipitoinen toiminta on siirretty toiseen yhtiöön, voidaan huomioida samastusky-

⁵⁴ LaVM 29/1998 vp, s. 3; HE 275/1998 vp, s. 6.

⁵⁵ *Pöyhönen* 2001, s. 315, 320–321.

⁵⁶ LaVM 29/1998 vp, s. 3; HE 275/1998 vp, s. 6.

⁵⁷ *Boyle – Birds & Penn* 1996, s. 17–19.

symystä ratkaistaessa. Lisäksi, jos yhtiötä on käytetty rikollisen toiminnan kulissina, on vastuu samastettu. Keskeiset seikat liittyvät rahoitukseen, omistan piiloutumiseen osakeyhtiön rajoitetun vastuun taakse ja velkojien vahingoksi toimimiseen. Yksittäiset, irralliset seikat eivät kuitenkaan johda yhtiöasema sivuttamiseen.⁵⁸

Suomessa samankaltaisesta, periaatteisiin pohjautuvasta ilmiöstä on käytetty nimitystä yhtiöoikeudellinen samastus. Tätä osakkeenomistajan ja yhtiön tai emoyhtiön ja tytäryhtiön erillisyyden syrjäyttämistä voi esiintyä hyvin moninaisten asiaryhmien kohdalla.⁵⁹ Se, milloin osakeyhtiöihin liittyvät normit ja peruseriaatteet väistyvät, on ratkaistava tapauskohtaisesti ottamalla huomioon kaikki asiaan vaikuttavat tekijät. Samastaminen on siis tapauskohtaista punnintaa yhtiön ja osakkeenomistajan erillisyyden ja osakkeenomistajan rajoitetun vastuun sekä oikeuden väärinkäytön kiellon periaatteiden välillä.⁶⁰ *Allan Huttunen* on jaotellut samastuskysymykset kolmeen ryhmään: vastuun samastus, yhtiön ja osakkaan muunlainen samastus ja muut samastustapaukset.⁶¹ Tässä tutkielmassa ei ole tarpeen käsitellä samastusta näin tarkasti eritellen. Todettakoon kuitenkin, että käyttäessä termiä samastus, tutkielmassa tarkoitetaan Huttusen jaottelun mukaista vastuun samastusta.

OYL 1:1.2:n mukaan osakeyhtiön osakkeenomistaja ei ole henkilökohtaisesti vastuussa yhtiön velvoitteita. Pääperiaate on, että osakkeenomistajat vastaavat velvoitteista vain yhtiöön sijoittamallaan pääomalla.⁶² Periaate on selkeä, eikä siitä ei ole säädetty poikkeusta. Samastuksella tarkoitetaan sitä poikkeuksellista tilannetta, jossa osakkeenomistaja, yleensä konsernin emoyhtiö tai yhdenyhtiön ainoa osakkeenomistaja, katsotaan osakkeenomistajan rajattua vastuuta koskevasta säännöksestä huolimatta vastuulliseksi osakeyhtiön velvoitteista.⁶³ Kyse on nimenomaan periaatteen pohjalta tapahtuvasta erillisten oikeussubjektien vastuiden yhdistämisestä. Yhtiön erillinen oikeussubjektius sivuutetaan ja yhtiötä ja sen määräysvallankäyttäjää pidetään samana oikeussubjektina. Yhtiön muodollista ulkokuorta ei oteta huomioon, vaan tilanne saatetaan vastaamaan tosiasiallista sisältöä. Konkurssitilanteessa tämä tarkoittaa sitä, että yhtiön velkoja voi vaatia suoritusta yhtiön velvoitteista suoraan osakkaalta. Tästä on käytetty nimitystä suora vastuun samastaminen.⁶⁴ Konkreettisesti tämä tarkoittaa sitä, että osak-

⁵⁸ *Villa* LM 2015, s. 538–539.

⁵⁹ *Huttunen* 1963, 152.

⁶⁰ *Villa* LM 2015, s. 534.

⁶¹ *Huttunen* 1963, s. 154.

⁶² KKO 2015:17

⁶³ *Mähönen – Villa* 2006, s. 138.

⁶⁴ *Tammi-Salminen* 2001, s. 290–291.

keenomistaja joutuu yhtiöoikeudellisen samastuksen tilanteessa vastaamaan osakeyhtiön sitoumuksista muullakin kuin yhtiöpanoksellaan.

Samastamisella ei ole taustalla tiettyä lainsäädännöstä. Aikaisemmin vuoden 1978 osakeyhtiölain aikana Suomessa ei tunnustettu yksimielisesti vastuun samastusta edes oikeuskirjallisuudessa. Korkein oikeus totesi ratkaisussa KKO 1997:17, että emoyhtiön määräysvalta tytäryhtiössään ei sinänsä oikeuta pitämään emoyhtiötä tytäryhtiön omaisuuden määräysvallan omistajana, mutta se ei tarkoita sitä, ettei emoyhtiö voisi koskaan olla vastuussa tytäryhtiön velvoitteista.⁶⁵ Ratkaisua KKO 2008:20 korkein oikeus perusteli ratkaisua myös reaalisin argumentein, minkä perusteella korkein oikeus piti vastuun samastamista ainakin periaatteessa mahdollisena.⁶⁶ Näissä ratkaisuissa samastusta on pidetty periaatteessa mahdollisena ja se tarve on tunnustettu, mutta silti siihen on suhtauduttu varsin säästeliäästi.⁶⁷ Uusimmassa korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2015:17 olosuhteet olivat sellaiset, että vaatimus samastuksesta hyväksyttiin myös Suomessa.

Tapauksessa oli kyse suomalaisen osakeyhtiön A harjoittamasta osaa liiketoiminnastaan virolaisen rajavastuuyhtiön B:n kautta siten, että se vältti näin Suomessa perittäviä TekOL 26a.1 §:ssä tarkoitettuja hyvitysmaksuja. Korkein oikeus katsoi, että Osakeyhtiö A on toiminnassaan tosiasiaassa harjoittanut tiettyä osaa perusliiketoiminnastaan virolaisen rajavastuuyhtiön B:n kautta tarkoituksin saada hyötyä välttämällä Suomessa perittävät lakisääteiset hyvitysmaksut. Yhtiöiden omistus- ja määräysvaltasuhteet huomioon ottaen yhtiörakenteen keskeisenä perusteena ja tavoitteena on ollut lakisääteisen velvoitteen välttäminen. Menettely on katsottu niin moitittavaksi, että B:n osakeyhtiöoikeudellinen erillisuus voidaan tässä tapauksessa syrjäyttää ja katsoa Osakeyhtiö A:n olevan vastuussa Teostolle hyvitysmaksuista ja suoritettavasta korvauksesta. Korkein oikeus samasti siten nämä kaksi yhtiötä toisiinsa ja samalla osoitti samastuksen olevan mahdollinen.

Vastuun samastamisesta ei ole Suomen lainsäädännössä yleissäännöstä, eikä se korkeimman oikeuden ratkaisun perustelujen mukaan sellaista vaadi. Samastustilanteet voidaan hahmottaa kuuluvaksi oikeuden väärinkäytön kiellon periaatteen piiriin. Viimeistään tämän uusimman korkeimman oikeuden ratkaisun perusteella voidaan todeta, että vastuun samastaminen on tiettyjen edellytysten vallitessa mahdollista. Tämä edellyttää kuitenkin sitä, että osakeyhtiö-

⁶⁵ Villa LM 2015, s. 540; Mähönen – Villa 2006, s. 140–142.

⁶⁶ Norros 2008, s. 158–159.

⁶⁷ Pihlajarinne – Havu – Vesala DL 2015, S. 600.

muotoa ja erityisesti osakkeenomistajan rajoitettua vastuuta on käytetty selvästi hyväksi. Kuitenkin tulkinnan lähtökohta on, kuten korkein oikeus myös toteaa, osakeyhtiölain pääperiaatteen mukaisesti osakkeenomistajien rajoitetun vastuun periaate.⁶⁸

Myös keinotekoisien järjestelyjen sivuuttamisesta käytetään ulosottokäytännössä usein termiä samastus. Velallinen ja epäitsenäinen sivullistaho samastetaan toisiinsa. Tällöin yhdistetään todellinen ja muodollinen omistusoikeus. Samastuksesta on kuitenkin luontevinta puhua luonnollisen henkilön ja yhtiön välisenä suhteena. Selvin peruste yhtiön ja yksityishenkilön samastamiselle on pöytälaatikkoyhtiöt, joiden ainoa tehtävä on velallisen omaisuuden omistaminen ja näin ulosoton kiertäminen. Näitä tilanteita keinotekoisia järjestelyjä sivuuttavan säännöksen säätämisen yhteydessä pidettiin silmällä. Tilanteet samastukselle ovat moninaisia ja pelkästään se, että toimiva yhtiö on velallisen määräysvallassa, ei tietenkään ole peruste sivuuttaa yhtiön erillisen oikeushenkilön asemaa.⁶⁹ On myös hyvä huomata, että toisin kuin keinotekoisien järjestelyjen kohdalla, samastus on mahdollinen muutoinkin kuin ulosottoimenpiteissä.

Keinotekoisien järjestelyjen sivuuttava säännös on yksittäistapauksellinen poikkeus osakeyhtiön rajoitetun vastuun periaatteesta.⁷⁰ Sekä sen että vastuun samastuksen taustalla on sama periaate oikeuden väärinkäytön kiellosta. Oikeuden väärinkäytön kiello on yleinen ja varsin vakiintunut varallisuus oikeudellinen periaate, mikä näkyy esimerkiksi siitä, että se sisältyy nykyaikaiseen varallisuus oikeuteen ilman erityistä säännöstäkin. Tämän uusin korkeimman oikeuden ratkaisu samastuksesta osoittaa. Sen painoarvoa on hankala eri oikeuden aloilla yksiselitteisesti todentaa, koska se jää lainkäytössä usein lausumattomaksi ratkaisuperusteeksi. Vaikka kiellosta on useita laissa säädettyjä sovelluksia⁷¹, vastuun samastusta sovelletaan edelleen periaatteelliselta pohjalta.⁷²

Vaikka keinotekoisien järjestelyjen sivuuttavan säännös on vastuun samastuksen kanssa hyvin samankaltainen ilmiö, on kuitenkin hyvä huomata niiden väliset erot. Ensinnäkin samastus suunta on tilanteissa tyypillisesti eri. Vastuun samastuksessa osakkeenomistajan omaisuutta käytetään yhtiön vastuihin. Keinotekoisien järjestelyjen kohdalla samastus tapahtuu yleensä päinvastaisesti. Yhtiön varallisuutta käytetään osakkeenomistajan velkojen suorittamiseen.

⁶⁸ Villa LM 2015, s. 541.

⁶⁹ Linna – Leppänen 2007, s. 150–151.

⁷⁰ Mähönen – Villa 2006, s. 141–142.

⁷¹ Mm. UK 4:14, VML 28 §, OikTL 33 §, jonka mukaan pätemätön on kunnianvastainen ja arvoton oikeustoimi sekä TakSL:n kiello velkojan etua loukkaaviin luovutus ja muihin toimiin.

⁷² Linna LM 2004, s. 622–623; Pöyhönen 2000, s. 87.

Toiseksi keinotekoisien järjestelyjen sivuuttaminen on mahdollinen ainoastaan, kun kyse on epäaidosta sivullisesta. Yhtiöoikeudellinen vastuun samastus puolestaan on mahdollinen myös silloin, kun kohteena on aito yhtiö. Näiden lisäksi yhtiöoikeudellisessa samastuksessa vastuun ala laajenee, kun taas keinotekoisessa järjestelyssä kysymys on omistusoikeudesta. Samaan järjestelykokonaisuuteen voi liittyä erilaisia oikeuden väärinkäytön elementtejä, joista osaan soveltuu UK 4:14 ja toisaalta osaan olisi mahdollista harkita vastuun samastusta.⁷³ Kuitenkin edellä mainittujen erojen, samastuksen kiistellyn aseman ja vähäisen samastusta tukevan oikeuskäytännön vuoksi sitä ei käsitellä tässä tutkielmassa tarkemmin.

2.3.2. Valeoikeustoimet

Luovutusoikeustoimia on jaoteltu todellisiin, keinotekoiisiin ja valeoikeustoimiin. Keinotekoiset järjestelyt sijoittuvat luovutusoikeustoimien jaottelussa todellisten ja näennäisten eli valeoikeustoimien väliin. Todellisissa oikeustoimissa omistusoikeus siirtyy luovuttajalta luovutuksensaajalle pätevällä oikeustoimella ja oikeustoimen oikeusvaikutukset ovat astuneet voimaan, kuten osapuolet ovat tahtoneet. Ne on mahdollista saattaa takasin velkojien ulottuviin takaisinsaannilla TakSL:n mukaisten edellytysten täytyessä. Näennäisillä oikeustoimilla eli valeoikeustoimilla tarkoitetaan puolestaan näennäisesti tehtyjä oikeustoimia, joiden vaikutuksia osapuolet eivät ole tahtoneet saada aikaan.⁷⁴

Valeoikeustoimien pätemättömyyttä arvioitaessa perustana on OikTL 34 §, jonka mukaan

jos on tehty valeasiakirja, ja se, jolla asiakirjan sisällyksen mukaan on saamis- tai muu oikeus, on tämän oikeuden siirtänyt toiselle, olkoon se, jolle oikeus on siirretty, oikeutettu saattamaan oikeuden voimaan, jos hän sen saadessaan oli vilpittömässä mielessä.

OikTL:a säädettäessä kiinnitettiin erityisesti huomioita pätemättömyyteen liittyviin säännöksiin. Tarkoituksena oli, muiden sivistysmaiden tavoin, nimenomaan suojata vilpittömää mieltä ja estää rajattomasta sopimusvapaudesta aiheutuvia väärinkäytöksiä.⁷⁵ Valeluovutus ei saa aikaan omaisuudenvaihdosta, vaan kyse on yrityksestä luoda vaikutelma, että velallinen olisi luovuttanut omaisuuden aidosti.⁷⁶

⁷³ Linna LM 2004, s. 636–637.

⁷⁴ Kukkonen 2008, s. 521 ja 524.

⁷⁵ HE 66/1927 vp, s. 2.

⁷⁶ Kaisto 2011, s. 448–449.

Kyseinen OikTL:n säännös koskee nimenomaan toimia, joista on tehty asiakirja. Asiakirjasta on käytä ilmi, että toinen sopimuksen osapuoli on saanut saamis- tai muun oikeuden, kuten omistusoikeuden. Säännös suojaa sivullisen asemaa, jos sivullinen toimii vilpittömässä mielessä sopimuksetekohetkellä. Lähtökohta onkin, että sopimus on pätevä vilpittömässä mielessä olevaa kolmatta kohtaan. Sääntöä ei siis sovelleta alkuperäisten sopijapuolen välillä, vaan valeoikeustoimen mitätöivällä säädöksellä suoja annetaan nimenomaan uuden sopimus-kumppanin hyväksi. Säännön merkitys näkyy siis vasta, kun valeasiakirjaa hyväksikäyttäen siirretään oikeutta eteenpäin.⁷⁷ Myös korvausvastuu alkuperäisten sopimus-kumppaneiden välillä ei usein aktualisoidu. Lähtökohtaisesti valeoikeustoimen kohdalla oikeustoimen pätemättömyys luetaan molempien syyksi, koska pätemättömyysperuste on periaatteessa ollut yhtä hyvin molempien osapuolten havaittavissa.⁷⁸

Valeoikeustoimen tunnusmerkistöön kuuluu, että molemmilla osapuolilla on sama yhteinen käsitys siitä, että sopimuksen sisältö ei vastaa heidän tarkoitustaan. Järjestely on heidän välillään sitomaton.⁷⁹ Tällaisesta toimesta on käytetty useita eri nimityksiä: valeoikeustoimi, simuloitu oikeustoimi, muodon vuoksi tehty oikeustoimi, fiktiivinen tahdonilmaisu.⁸⁰ Tässä tutkielmassa on valittu termi valeoikeustoimi kuvaamaan tällaista tekoa. Valeoikeustoimia tehdään esimerkiksi käytännöllisten etujen saavuttamisen, julkisuuden välttämisen tai usein harhaanjohtamisen tarkoituksessa.⁸¹ Valeoikeustoimia on perinteisesti tehty konkurssi- ja ulosmittausvelkojen harhauttamiseksi. Verotuksen kiristymisen yhteydessä ovat syyt liittyneet myös verotuksen välttämiseen.⁸² Syy voi kuitenkin olla mikä tahansa kolmatta loukkaava laitton toiminta.⁸³

Valeoikeustoimet eivät liity siis yksistään velkojen oikeuksien loukkaamiseen, vaikka se niiden perinteinen tarkoitus onkin ollut. Käytännössä valeoikeustoimien merkittävä käyttötilanne on sopimukseen liittyvä lainvastainen verojen välttämistarkoitus. Tilanteissa voi olla kyse joko valeoikeustoimesta tai pätevästä oikeustoimesta. Huomioin arvoista onkin erottaa valeoikeustoimista niin kutsuttu musta kauppahinta. Sitä käytetään yleensä kiinteistön kaupassa verotuksen kiertämistarkoituksessa. Kauppahinta on yleensä osapuolten välillä sovittu sopi-

⁷⁷ Saarnilehto – Annola 2012, s. 432–433.

⁷⁸ Hemmo 2003, s. 223–224. Korvausvastuu ei silti ole täysin poissuljettu, esim. tilanteessa, jossa toisella osapuolella on ollut sopimuksen laatimisessa aktiivisempi tai asiantuntevampi rooli, sopimus-kumppanilla on ollut aihetta luottaa menettelyn asianmukaisuuteen.

⁷⁹ Hemmo 2003, s. 429.

⁸⁰ Aurejärvi LM 1980, s. 205.

⁸¹ Saarnilehto – Annola 2012, s. 432.

⁸² Aurejärvi LM 1980, s. 206.

⁸³ Hemmo 2003, s. 428.

muksessa ilmoitettua korkeammaksi. Kyse ei kuitenkaan ole pätemättömästä oikeustoimesta, sillä luovutuksen toteuttaminen on aito. Suomessa mustan kauppahinnan käyttämisen ei ole katsottu johtavan koko sopimuksen pätemättömyyteen. Kuitenkaan mustan kauppahinnan periminen oikeusteitse ei ole MK 2:1.3 mukaan mahdollista.⁸⁴

Valeoikeustoimiin pohjautuvien omaisuuden luovutusten yhteydessä omaisuus ei ole tosiasias-
assa siirtynyt velallisen varallisuuspiiristä sivulliselle. Määritelmä on sama kuin keinotekoisien
järjestelyn kohdalla. Osapuolten välillä valeoikeustoimet ovat aina pätemättömiä. Omaisuus-
denluovutus esimerkiksi kaupalla tai lahjalla on vailla tosiasiallista sisältöä. Sivullinen saa täl-
löin muodollisen, nimellisen omistusoikeuden, joka on vailla tosiasiallista omistusoikeutta.
Omistajan määräämisvalta säilyy luovuttajalla.⁸⁵

Valeoikeustoimet kuuluvat korjaantumattomiin pätemättömyysperusteisiin. Sitovaa sopimusta
ei saada aikaan ellei laadita uutta sopimusta. Molemmat osapuolet voivat kuitenkin vedota
siihen, että sopimus on pätemätön. Vaikka sopimussuhteen ulkopuolisella ei ole yleistä oike-
utta vedota sopimuksen pätemättömyyteen, oikeuskäytännössä⁸⁶ tällainen oikeus on kuitenkin
annettu sellaiselle kolmannelle henkilölle, jonka oikeutta sopimus loukkaa. Tästä johtuen vel-
koja voi panna vireille valeoikeustoimia koskevan pätemättömyyskanteen.⁸⁷ Jos valesoikeus-
toimen sisältävä sopimus on tehty kirjallisesti esimerkiksi kiinteistön kauppaa varten, on kol-
mannella mahdollisuus vaatia merkityksen antamista valesopimukselle. Oikeus on kuitenkin
vain vilpittömässä mielessä olevalla sivullisella, ei valesopimuksen osapuolilla.⁸⁸ Korkeim-
man oikeuden käsittelemistä tapauksista suurin osa koskeekin valeoikeustoimien tunnusmer-
kistöä alkuperäisten sopimuskumppaneiden välillä ja sivullissuojaongelmat ovat harvinaisem-
pia.⁸⁹ Valeoikeustoimien vaikutusta analysoitaessa on tärkeä pitää erilaiset henkilösuhteet
erillään toisistaan. Vaikutukset voidaan jakaa kolmeen ryhmään; vaikutukset sopimuskump-
paneiden välillä, vaikutukset valeoikeustoimella perustetun oikeuden siirronsaajan asemaa eli
ns. kolmannen asemaa ja vaikutukset velkojansuojaan.⁹⁰

Kun keinotekoisien järjestelyjen sivuuttava säännös otettiin ulosottolakiin, yksi tavoite oli sel-
keyttää tilanteita, joissa oikeustoimia ei voida pitää pätemättöminä valeoikeustoimina. Nähtiin

⁸⁴ Hemmo 2003, s. 439–440.

⁸⁵ Kukkonen 2008, s. 522–523.

⁸⁶ Ks. KKO 1958 II 32 ja 1960 II 139.

⁸⁷ Hemmo 2003, s. 311, 315 ja 432–433.

⁸⁸ Saarnilehto – Annola 2012, s. 433.

⁸⁹ Aurejärvi LM 1980, s. 209.

⁹⁰ Hemmo 2003, s. 428–429.

tärkeänä säännellä edellytyksistä, joilla tämä oikeudellinen muoto voidaan sivuuttaa, sillä esimerkiksi TakSL soveltuu ainoastaan todellisiin oikeustoimiin. Tarkoituksena ei kuitenkaan ollut puuttua mahdollisuuksiin jättää valeoikeustoimi huomiotta. Valeoikeustoimet ovat edelleen rajoituksetta tehottomia ulosottomenettelyssä OikTL 34 §:n nojalla.⁹¹

Keinotekoisissa järjestelyissä ja valeoikeustoimissa on tarkastelun kohteena eri tilanne. Kun ratkaistaan kysymystä siitä, onko luovutuksessa kyse valeoikeustoimesta, huomio kiinnittyy saantoon. Valeoikeustoimien kohdalla arvioidaan, onko osapuolten välillä subjektiivinen tahto toteuttaa oikeustoimi eli onko kysymys todellisesta saannosta. Keinotekoisien järjestelyjen kohdalla puolestaan tarkastellaan näyttöä sivullisen aineellisen oikeuden olemassaolosta.⁹² Keinotekoinen järjestely eroaa puhtaasti noudatetun valeoikeustoimiopin mukaisista toimista siinä, että jokainen keinotekoiseen järjestelyyn kuuluva oikeustoimi voi olla pätevä OikTL 34 §:n näkökulmasta, mutta toimien yhteistulos tuottaa saman lopputuloksen kuin valeoikeustoimi.⁹³ Tyypillisissä valejärjestelyihin houkuttelevissa tilanteissa tehdyt oikeustoimet saattavat siis olla todella tarkoitettuja.⁹⁴ Tähän ongelmaan keinotekoisien järjestelyjen sivuuttava säännös antaa uuden keinoin puuttua.

Käsitteellisesti valeoikeustoimen ja keinotekoisien järjestelyjen määrittelyt ovat hyvin lähellä toisiaan. Molemmissa tapauksissa omaisuus on näennäisesti luovutuksensaajan vallinnassa, mutta todellinen omistaja on luovuttaja. Tärkein ero on se, että keinotekoisessa järjestelystä osapuolet ovat tarkoittaneet, että tietynlainen järjestely tapahtuu. Sopimus ei ole vailla sisältöä, vaan se ei vastaa asian oikeaa luonnetta. Ulosmittaustoimituksen ja sitä myöten velkojan näkökulmasta ei kuitenkaan ole merkitystä, katsotaanko toimi valeoikeustoimeksi vai keinotekoiseksi järjestelyksi, vaan molemmissa tapauksissa ulosmittaus toimitetaan normaaliin tapaan kaikkien ulosoton hakijoiden hyväksi etuoikeusjärjestyksen mukaan.⁹⁵ Säännökset voivat tulla sovellettavaksi samankaltaisissa tilanteissa ja johtavat myös samaan lopputulokseen⁹⁶. Usein valeoikeustoimia sisältyy keinotekoiseen järjestelyyn.

Valeoikeustoimet ja keinotekoiset järjestelyt ovat selkeästi toistensa lähi-ilmiöitä. Velallisen keinotekoiset omaisuuden järjestelyt sisältävät samoja elementtejä kuin valeoikeustoimet. Molemmissa korostuvat näennäisyys ja pyrkimys lain mukaisen oikeusseuraamuksen kiertä-

⁹¹ HE 275/1998 vp, s. 8.

⁹² Linna LM 1999, s. 341.

⁹³ Linna LM 1999, s. 344.

⁹⁴ Aurejärvi LM 1980, s. 218–219.

⁹⁵ Linna – Leppänen 2007, s. 159 ja 163.

⁹⁶ Jokela – Kartio – Ojanen 2010, s. 584.

miseen. Onkin kiinnostava kysymys, mitä eroa ja yhtäläisyyttä näillä on ja voivatko ne yhdessä tarjota teoreettista perustaa erityisesti todellisen omistusoikeuden määrittelyssä.⁹⁷ Molemmissa tämän todellisen omistajan löytäminen on keskeisessä asemassa.

2.4. Kuka on todellinen omistaja?

2.4.1. Omistusoikeuden merkitys keinotekoisessa järjestelyssä

Keinotekoisien järjestelyjen sivuuttamista koskevan päätöksen yhteydessä lainsoveltajan keskeinen tehtävä on hahmottaa, kenelle varallisuus todellisuudessa kuuluu. Lainsoveltajan on tunnistettava esineen todellinen omistaja. Yksittäistapauksessa tarkasteluun liittyy kaksi perustavaa laatua olevaa seikkaa. Lainsoveltajan on ensinnäkin hahmotettava tapauksessa oleva varallisuusosoikeudellinen järjestely. Tämä tarkoittaa sitä, että lainsoveltajan on ymmärrettävä sopimukset, oikeustoimet ja muut sen kaltaiset järjestelyt, joilla oikeussuhteet muuttuvat ja jäsentyvät eri oikeussubjektien välillä. Toinen seikka koskee nimenomaan omistusoikeutta. Lainsoveltajan tulee havaita todellinen omistusoikeus. Arviointiin sisältyy tärkeänä osana määrittää sellainen raja, milloin ei voida enää puhua todellisesta omistajasta. Todellinen omistaja nauttii perustuslaillista omaisuuden suojaa velallisen velkojia kohtaan eli omaisuus on velkojan ulottumattomissa, kun sivullisen omistusoikeus on todellinen. Todellinen omistusoikeus joudutaan ratkaisemaan tapauskohtaisesti. Ratkaisevaa on se, milloin ei voida enää antaa tälle niin sanotulle todelliselle omistusoikeudelle perusoikeussuojaa täytäntöönpanomenettelyssä.⁹⁸

Perustuslain varsin niukkasanainen säännös ei anna yksityiskohtaista tietoa omaisuuden suojan sisällöstä. Se ilmaisee selkeästi omaisuuden turvaamisen yleisen periaatteen.⁹⁹ Perustuslaillisen suojan lisäksi sivullisen omaisuuden suoja on vahvistettu myös UK:ssa. UK 4:9.1:n mukaan sivullisen omaisuutta ei saa ulosmitata, ellei se vastaa hakijan saatavasta tai kuulu velalliselta ulosmitattuun omaisuuteen ainesosana tai tarpeistona. Tämä lainkohta sisältää kaksi ulottuvuutta. Ensinnäkin siinä konkretisoituu perustuslain omaisuudensuojasäännös ulosotto-prosessissa. Toisaalta se ilmentää ulosotto-oikeudellista sivullissuojan periaatetta, joka myös pohjautuu perusoikeuksiin. Säännöksellä on sekä sääntö- että periaateulottuvuus.¹⁰⁰ Sivullisen asema ulosotossa on vahva. Jotta keinotekoisien järjestelyjen sivuuttava säännös ei

⁹⁷ Lindfors 2008, s. 308.

⁹⁸ Marttila LM 2006, s. 772.

⁹⁹ Länsineva 2002, s. 228.

¹⁰⁰ Lindfors 2008, s. 166.

loukkaa todellista sivullisen oikeutta, on omistusoikeus kyettävä määrittelemään ja kohdistamaan oikein. Omistusoikeutta ei ole tarkemmin laissa säädelty vaan se edellytetään oikeusjärjestyksessämme tunnetuksi.¹⁰¹

Velkojalla ei ole oikeutta itse pakkokeinoin periä velkaa maksukyvyttömältä tai –haluttomalta velalliselta, vaan tehtävä on säädetty ulosottomiehelle.¹⁰² Velkojan asema ulosotossa on paljolti riippuvainen keinoista, joilla ulosottomies voi ulottaa toimivaltansa väitettyyn sivullisomistajaan. Kysymyksen siitä, kuuluuko omaisuus sivulliselle vai velalliselle, ratkaisee ensiasteen ulosottomenettelyssä ulosottomies. Ulosottomiehen päätöksentekoa ovat helpottamassa UK 4:10–14:n omistusolettamat. Ulosottomies ratkaisee itse valeoikeustoimia koskevat siviilioikeudelliset kysymykset sivullisen saannon pätevyydestä ja edellytysten täytyessä myös syrjäyttää keinotekoisen järjestelyn ja ulosmittaa omaisuuden, vaikka se muodollisesti kuuluisi sivulliselle.¹⁰³ Vaikka ulosottomies toimii velkojan saatavien perijänä, on hän puolueeton taho.

Pääsääntö on, että omistusoikeus ulosotossa määräytyy siviilioikeuden aineellisten normien perusteella.¹⁰⁴ Vaikka tämä on sinänsä riidatonta, ei ratkaisun lopputulos aina määräydy näiden normien nojalla. Omistuskysymys ratkeaa ulosotossa aineellisten normien perusteella, silloin kun ratkaisuun vaikuttavista seikoista saadaan riittävä selvitys. Kuitenkin jos ratkaisijaa vakuuttavaa selvitystä seikoista ei saavuteta, siviilioikeudelliset normit väistyvät ja ratkaisun perusteeksi tulevat UK:ssa säädetty olettamet.¹⁰⁵

Omistusolettama merkitsee tarkkaan ottaen viimeisimmän saannon olettamaa. Tämä on johdettavissa siitä, että omistajalla on saanto ja kenelläkään muulla ei ole saantoa hänen jälkeensä.¹⁰⁶ Pääsääntöisesti oikeuskirjallisuudessa ollaan yksimielisiä siitä, että omistusoikeus perustuu saantoon.¹⁰⁷ Koska ulosotto-prosessissa omaisuuden käsite kytkeytyy siviilioikeudellisiin yleisiin periaatteisiin, pätee saannon vaatimus myös keinotekoisia järjestelyjä koskevassa pohdinnassa. Lisäksi jos velallisella ei ole saantoa, ei kyse voi olla hänelle kuuluvasta omai-

¹⁰¹ *Kartio – Tammi-Salminen* 2012, s. 801–802.

¹⁰² Ulosmittausprosessista tarkemmin ks. esim. *Linna – Leppänen* 2014, s. 221–645.

¹⁰³ *Linna – Leppänen* 2014, s. 654–655.

¹⁰⁴ HE 13/2005, s. 44.

¹⁰⁵ *Lindfors* 2008, s. 178–179. Näin myös Ruotsissa ks. *Millqvist* 2015, s. 47.

¹⁰⁶ *Kaisto* 2011, s. 81.

¹⁰⁷ Mm. *Zitting – Rautiala* 1982, s. 245; *Kartio* 2001, s. 216.

suudesta. Toisaalta mikä tahansa oikeudellisesti hyväksyttävä saanto saa aikaan omistusoikeuden saamisen siten, että kyse on velalliselle kuuluvasta omaisuudesta.¹⁰⁸

Saannoksi kutsutaan niitä oikeustositseikkoja, jotka synnyttävät omistusoikeuden tietyille taholle. Saannot voidaan jakaa alkuperäisiin saantoihin¹⁰⁹ ja omistajanvaihdossaantoihin. Omistajanvaihdossaannot puolestaan voidaan jakaa johdannaisiin ja kumoaviin saantoihin. Omistajanvaihdossaannoissa omistajalla on niin kutsuttu saantomies eli edellinen omistaja. Johdannaisissa saannoissa omistusoikeuden saaja johtaa oikeutensa edeltäjältä siten, että saannon pätevyys ja laajuus riippuvat edeltäjän oikeudesta, kun taas kumoavat säännöt ovat tässä suhteessa riippumattomia edeltäjästä. Kumoavista saannoista voidaan mainita pakkolunastus ja löytö, mutta niiden käsittely tutkielman aiheen vuoksi ei ole tarpeen.¹¹⁰

Johdannaiset saannot edellyttävät seuraantoa ja oikeuden siirtymistä henkilöltä toiselle. Luovutussaannot, kuten kauppa, vaihto ja lahja, kuuluvat johdannaisiin saantoihin. Ne perustuvat yksityisoikeudelliseen elävien kesken tapahtuvaan oikeustoimeen.¹¹¹ Tutkielman aiheen kannalta luovutussaantojen erottelu ei ole tarpeellista, joten selkeyden vuoksi käytän luovutussaannoista termiä kauppa sekä kaupan osapuolia tarkoittavia vakiintuneita termejä myyjä ja ostaja.

Silloin kun on kyse varallisuuskohteesta, jonka hankinnasta on tehty kirjallinen sopimus tai muu saantokirja, omistajuutta koskevan tarkoituksen katsotaan normaalesti ilmenevän ensisijaisesti siitä, kenen nimiin kyseinen kohde on hankittu.¹¹² Samanlainen merkitys on omistuksen kirjaamisella julkiseen rekisteriin. Olettama, joka on kuitenkin kumottavissa muulla näytöllä.¹¹³ Tämä niin kutsuttu nimiperiaate on omistusoikeutta ilmentävä periaate. Se on yleinen siviilioikeudellinen periaate, jota sovelletaan esimerkiksi aviopuolisoiden välisessä suhteessa, mutta sitä noudatetaan pääsääntönä myös ulosotossa.¹¹⁴ Nimiperiaatteen mukaan omistusoikeus on sillä, kenen nimissä esine on. Omistaja on henkilö, joka sen on viimeksi laillisella saannolla saanut. Nimiperiaate luo kuitenkin ainoastaan lähtökohdan omistussuhteita arvioitaessa.¹¹⁵

¹⁰⁸ *Kaisto* 2011, s. 448.

¹⁰⁹ Valtaus, yhdistäminen ja valmistaminen

¹¹⁰ *Kartio* 2001, s. 216, 220–221 ja 224.

¹¹¹ *Kartio* 2001, s. 221.

¹¹² *Tammi-Salminen LM* 2008, s. 1194–1195.

¹¹³ *Lohi* 1993, s. 29.

¹¹⁴ LaVM 29/1998 vp, s. 3.

¹¹⁵ *Lindfors* 2008, s. 188. Ks. myös *Mikkola* 2008, s. 7.

Nimiperiaatteen tavoin hallinta ja kirjaaminen julkiseen rekisteriin luovat siviilioikeudessa oletettaman omistajasta.¹¹⁶ Hallinta on omistusoikeutta ilmentävä periaate, joka yleensä liitetään irtaimen esineeseen. Omistajaksi katsotaan yleisesti henkilö, jolla on esine hallussaan ja joka käyttää esinettä omistajan tavoin. Tämä perustuu yleiseen elämäkokemukseen siitä, että irtaimen esineen haltija on usein myös sen omistaja. Hallinta merkitsee tosiasiallista valtasuhdetta esineeseen. Käsitettä on kuitenkin vaikea tarkemmin määritellä, koska se on eri tilanteissa erilainen. Todellinen valtasuhde esineeseen ei tarkoita samaa kuin fyysinen hallussapito. Riittää, että esine on normaalissa sijaintipaikassaan haltijan valtapiirissä.¹¹⁷ Keinotekoisen järjestelyn näkökulmasta tämä tarkoittaa sitä, että esineen ei tarvitse olla velallisen hallinnassa ollakseen hänen määräysvallassaan.

Nämä edellä mainitut siviilioikeudelliset omistusolettamat toistuvat myös ulosottolainsäädännössä. Lindfors nimittää UK:n 4 luvun omistusolettaman luovia säännöksiä ulosoton presumptiosäännöksiksi. Nimityksellä hän haluaa korostaa, että oletttamat perustuvat nimenomaiseen lain säännökseen.¹¹⁸ Ulosoton presumptiosääntöjä ovat UK 4:10, 4:11, 4:13 ja 4:14. Kolmen ensimmäisen lainkohdan mukaan velallisen hallinnassa oleva irtain omaisuus saadaan ulosmitata, jollei sivullinen osoita tai muutoin käy ilmi, että omaisuus kuuluu sivulliselle. Velallisen ja sivullisen yhteisessä hallinnassa olevan irtaimen omaisuuden katsotaan kuuluvan heille yhtä suurin osuuksin, jollei sivullinen osoita tai muutoin käy ilmi, että omaisuus kuuluu yksin tai mainittua suuremmalla osuudella hänelle. Myös kiinteistö, johon velallisella on lainhuuto, saadaan ulosmitata ainesosineen ja tarpeistoineen, jollei sivullinen osoita tai muutoin käy ilmi, että kiinteistö kuuluu hänelle tai ettei tietty esine hänen omistamanaan kuulu kiinteistöön. Keinotekoisen järjestelyn sivuttava säännös puolestaan oikeuttaa ulosmittaamaan sivullisella olevan omaisuuden laissa säädettyjen edellytysten täytyessä.

Edellä mainitut säännöt pohjautuvat UK 4:9:ssä ilmaistuun ulosoton peruslähtökohtaan, jonka mukaan sivullisen omaisuutta ei saa ulosmitata, vaan ulosmittaus tulee kohdistaa velallisen omaisuuteen. Koska ulosotto on summaarista menettelyä eikä siellä voida täysimääräisesti ja kattavasti tutkia omaisuuden oikeussuhteita, menettelyn sujuvuuden turvaamiseksi omistuskysymyksen ratkaisu on mahdollista perustaa helposti havaittaviin ulkoisiin seikkoihin.¹¹⁹ Ulosottomies noudattaa presumptiosäännöksiä tehdessään ratkaisun ulosmitattavasta omaisuudesta. Tämän tutkielman kannalta tärkeä kysymys on kuitenkin, voiko myös tuomioistuin sovel-

¹¹⁶ Lohi 1993, s. 29.

¹¹⁷ Kartio 2001, s. 142–144.

¹¹⁸ Lindfors 2008, s. 181.

¹¹⁹ HE 13/2005 vp, s. 45; Linna – Leppänen 2007, s. 120.

taa ulosoton presumptiosäännöksiä, kun sen ratkaisee ulosottovalitusta. Tähän kysymykseen liittyy kaksi erilaista tulkintalinjaa.¹²⁰

Ensimmäisessä tulkintalinjassa presumptiosäännös koskee samalla tavalla ulosoton muutoksenhaussa tehtävää omistuskysymyksen arviointia kuin ulosottomiehen harkintaa ulosottomenettelyssä. Sivullisen tekemää väitettä ja siinä yhteydessä esittämää näyttöä arvioidaan sillä perusteella, riittääkö se kumoamaan syntyneen oletaman. Erona on käytännössä vain sivullisen monipuolisemmat mahdollisuudet esittää tuomioistuinkäsittelyssä näyttöä omistusväitteensä tueksi. Tässä tulkinnassa tuomioistuimen tulee arvioida, onko ulosottomies arvioinut tapauksessa oletaman syntymisen edellytykset oikein, esimerkiksi onko omaisuus ollut velallisen hallinnassa UK 4:10 edellyttämällä tavalla.¹²¹

Toisessa tulkintalinjassa ulosoton presumptiosäännöksille ei anneta samanlaista merkitystä muutoksenhaussa kuin ulosotossa. Presumption synnyttämä oletama ei ole vahva lähtökohta, eikä sillä ole tavanomaista suurempaa painoarvoa, vaan olettamaan liittyvät olosuhteet ja seikat otetaan huomioon kokonaisarvioinnissa. Ne ovat samalla viivalla muun asiassa esitettävän näytön kanssa. Tavoite ei ole ratkaista, kykeneekö sivullinen kumoamaan olettaman vaan kenelle omistus tosiasiallisesti kuuluu. Tätä tulkintalinjaa on tukemassa se, että presumptiosäännösten tarkoitus on tehostaa ulosottoa. Ulosottomiehelle on annettu mahdollisuus perustaa ratkaisu olettimiin eikä häneltä edellytetä laajempaa selvitystä omistuksesta. Muutoksenhaussa tarve tehostamiseen häviää ja asiassa on tutkittava, kenelle tietty omaisuus kuuluu.¹²²

Myös ruotsalainen tutkimus ja oikeuskäytäntö on jälkimmäisen linjan kannalla. Hallinta luo myös Ruotsissa olettaman omistuksesta. UB 4:18:ssä on samanlainen säännös velallisen hallinnassa olevan omaisuuden ulosmittauksesta kuin UK 4:10:ssä. Ruotsalaisen oikeuskäytännön mukaan, jos sivullinen valittaa ulosmittauksesta, tutkitaan tapaus kokonaisarviointiin perustuen. Todistustaakka on tällöin sivullisella, joka väittää omaavansa paremman oikeuden ulosmitattuun omaisuuteen.¹²³

Ulosotto-oikeus ei tarjoa aineellisia ratkaisunormeja käsillä olevaan kysymykseen. Todellisen omistajan tunnistamisen tukena ovat esineoikeuden opit omistusoikeudesta.¹²⁴ Yleiset omis-

¹²⁰ Lindfors 2008, s. 184–185.

¹²¹ Lindfors 2008, s. 184–185.

¹²² Lindfors 2008, s. 185.

¹²³ Hästad 1996, s. 51, 108–109.

¹²⁴ Linna LM 1999, s. 342.

tusoikeuden saamista koskevat opit pätevät siis myös ulosotossa silloin, kun kyse on omistusoikeudesta.¹²⁵ Tämä on todettu myös oikeuskäytännössä pääsäännöksi. Esimerkiksi ratkaisun KKO 2003:13 perusteluissa korkein oikeus on todennut, että se, mikä katsotaan velallisen omaisuudeksi, määräytyy lähtökohtaisesti yleisten omistusoikeutta koskevien periaatteiden mukaisesti.

2.4.2. Perinteinen ja analyttinen omistuskäsitys

Omistusoikeus on perinteisesti, 1800-luvun saksalaisten filosofien ajoilta lähtien määritelty rajoittamattomaksi ja muut poissulkeväksi oikeudeksi esineeseen.¹²⁶ Omistusoikeuden käsite ei kuitenkaan ole ajaton, vaan se muuttuu yhteiskunnallisen ja taloudellisen kehityksen mennessä eteenpäin.¹²⁷ Saksalaisperäinen määritelmä on edelleen selventävä, kun tarkastelun kohteena on omistusoikeus nimenomaan staattisessa tilassa. Tämä tarkoittaa, että tarkastelun kohteena on niin sanottu lepotila, jolloin omistusoikeus ei ole siirtymässä subjektilta toiselle.¹²⁸ Kritiikki perinteistä omistuskäsitettä kohtaan kohdistuu siihen, että omistusoikeuden käsitettä muodostettaessa on tarkasteltu oikeuksia ainoastaan pysyvässä, staattisessa tilassa. Yhteiskunnan teollistuminen ja kaupallistuminen ja niiden synnyttämät oikeudelliset ongelmat ovat johtaneet vaihdantaan liittyvien oikeusilmiöiden merkityksen kasvuun. Dynaaminen suuntaus on vaikuttanut perinteisen käsityksen väistymiseen ja analyttisen omistusoikeuden käsitteen muodostumiseen.¹²⁹ Tässä niin kutsutussa käsiteanalyysin mallissa tavoitteena on purkaa käsite siten, ettei omistusoikeuteen liity suoraan oikeusvaikutuksia.¹³⁰ Kuitenkin tavoitteena oleva käsitteiden puhtaus on monin tavoin ongelmallinen ja voidaan esittää kysymys, onko käsitteen puhdistaminen todellisuuteen kiinnittyvästä sisällöstä tavoittelemisen arvoista.¹³¹

Käsiteanalyysin mallissa omistusoikeus määritellään periaatteessa täydelliseksi ja yksinomaiseksi eli muut poissulkeväksi oikeudeksi. Omistajalla on sekä oikeus käyttää itse esinettä että sulkea muut sen käytön ulkopuolelle. Omistusoikeuden kohteena on aina yksilöllisesti määrätty esine. Esine on aineellinen tosiolio. Näistä seuraa omistusoikeuden määritelmä: periaatteessa täydellinen, yksinomainen oikeudellinen valta esineeseen.¹³² Samoja piirteitä on havaittavissa myös 1800-luvun tutkijoiden määritelmässä. Määräysvalta on rajoittamatonta ja muut

¹²⁵ *Kaisto* 2011, s. 435.

¹²⁶ *Paasto* 2004a, s. 348–349.

¹²⁷ *Kartio* 2001, s. 183.

¹²⁸ *Kartio* 2001, s. 185 ja 191.

¹²⁹ *Zitting – Rautiala* 1982, s. 206–207.

¹³⁰ *Kartio* 2001, s. 191.

¹³¹ *Määttä* 1999, s. 230–231.

¹³² *Zitting – Rautiala* 1982, s. 207–208.

poissulkevaa. Omistajalla oikeus menetellä esineen kanssa oman mielen mukaisesti.¹³³ Aikaisemmasta poiketen käsiteanalyysin mallissa omistusoikeutta ei pidetä sosiaalisen sidonnaisuuden vuoksi rajoittamattomana oikeutena.¹³⁴ Käsiteanalyysin merkitys näyttäytyy erityisesti omistajanvaihdostilanteissa.¹³⁵

Omistusoikeudesta erotetaan kaksi puolta: oikeuden sisältö ja oikeussuoja. Omistusoikeuden sisältöön liittyy sekä oikeus faktisesti käyttää esinettä että valta oikeudellisesti määrätä esineestä. Omistajan oikeussuojaan liittyy erilaisia oikeudellisia ilmiöitä, jotka jaetaan omistusoikeuden staattiseen ja dynaamiseen suojaan. Staattisen suojan osalta kysymys on oikeuden loukkaamisesta ja dynaaminen suoja tulee esille tilanteissa, joissa kaksi oikeutta osuu yhteen.¹³⁶ Tiivistetysti omistusoikeus koostuu tämän ajattelutavan mukaan omistajan hallintaoikeudesta, kompetenssista ja omistajan nauttimasta dynaamisesta suojasta.¹³⁷ Jos erityiset perusteet eivät muuta vaadi, omistaja voi käyttää esineeseen kaikkea mahdollista valtaa: pitää sitä hallussaan, käyttää sitä ja määrätä siitä kaikin tunnetuin tavoin. Esineen uudet käyttömahdollisuudet kuuluvat esineen omistajalle. Omistajan oikeusasemaa rajoitetaan nykyisin, erityisesti kiinteän omaisuuden osalta, monin tavoin sekä julkisen että yksityisen intressin vuoksi.¹³⁸

Vaikka omistusoikeus katsotaan periaatteessa täydelliseksi, muut poissulkevaksi yksinoikeudeksi esineeseen, se ei sulje pois sitä, että omistussuhteet ilmenevät henkilöiden välisinä oikeudellisina relaatioina. Omistusoikeuden täydellisyys erottaa sen muista varallisuus oikeuksista. Omistusoikeus, kuten kaikki muutkin esineoikeudet, tarkoittaa tietyn tyyppistä sisällöltään vaihtelevaa oikeusasemaa. Raja muiden esineoikeuksien ja omistusoikeuden välillä on häilyvä. Oikeudet eivät olet ”tosiolioita”, joita voisi havaita. Oikeutettuna oleminen on oikeussuhteissa olemista.¹³⁹

Omistusoikeuden määrittelyä omistajan oikeuksien ja velvollisuuksien summana voidaan kriittisesti tarkastellen pitää varsin mitäänsanomattomana ja epäinformatiivisena. Määritelmä ei kerro oikeuden aineellisesta sisällöstä. Analyyttisen omistuskäsityksen mukaan aineellisesti informatiivisen omistusoikeuden määritelmän esittämistä ei pidetä mahdollisena eikä tarpeel-

¹³³ Paasto 2004a, s. 348–349.

¹³⁴ Zitting – Rautiala 1982, s. 207.

¹³⁵ Kartio 2001, s. 191.

¹³⁶ Zitting – Rautiala 1982, s. 208–209.

¹³⁷ Kartio 2001, s. 191.

¹³⁸ Kartio 2001, s. 183–184.

¹³⁹ Kartio 2001, s. 183 ja 186.

lisenä. Kun omistusoikeus on koko oikeusjärjestyksemme keskeisimpiä sääntelyn kohteita, olisi kuitenkin syytä pystyä jollakin tavalla tiivistetysti kuvaamaan ilmiön oikeudellinen merkitys.¹⁴⁰

Perinteinen omistusoikeuden määritelmä sen enempää kuin analyttinen omistusoikeuden määritelmäkään ei kerro vastausta kysymykseen, millainen on todellinen omistusoikeus. Analyttinen omistusoikeuden määrittely kehitettiin vastustamaan perinteistä määritelmää omistusoikeudesta. Sen tausta-ajatuksena on ollut pyrkimys irtaantua olemusajattelusta ja käsitteistä päätelemisestä. Se toi mukanaan omistusoikeuden dynaamisen suojan tarkastelemisen staattisen suojan lisäksi. Kuitenkaan sen avulla ei ole mahdollista määritellä, kenellä on omistusoikeus eli kuka saa omaisuudensuojaa. Omistusoikeus ei siirry henkilöltä toiselle konkreettisesti havaittavan hahmon tavoin tiettyinä hetkenä. Omistusoikeuden siirtyminen onkin selvittävä seikka seikalta: missä vaiheessa ja miten sen siirtyminen tapahtuu. *Leena Kartio* korostaa, että omistusoikeuden käsitteellinen havainnollistaminen toimii apukuvion tavoin. On kysymyksiä, joihin sen avulla ei voida saada vastausta.¹⁴¹

Analyttinen omistusoikeuden määritelmä ei vastaa kysymyksiin, mikä on omistusoikeuden sisältö tai milloin omistusoikeuden elementit siirtyvät luovuttajalta saajalle.¹⁴² Tämä on keskeinen ongelma nimenomaan tämän tutkielman kannalta. Saman ongelman on kohdannut *Tapio Määttä*. Analyttistä suuntausta ei kiinnosta, mitä omistusoikeus on sisällöllisesti, eikä tätä ole käsiteanalyysin avulla mahdollista selvittää. Kysymys, mitä omistusoikeus on, on analyttisen suuntauksen mukaan väärin asetettu. Se on ongelma, jollaista analyttinen omistusoikeusajattelu erityisesti kritisoi.¹⁴³

Keinotekoisen järjestelyn sivuuttava säännös on hyvä esimerkki siitä, että omistusoikeuden sisällön pohdinnalla on merkitystä. Sen kohdalla joudutaan pohtimaan omistusoikeuden olemusta ja sitä, millaisia sisällöllisiä ominaisuuksia omistajan oikeusaseman on täytettävä. Kuten jo edellä todettiin, analyttisen omistusoikeuden määrittelystä ei anna tähän kysymykseen vastausta.¹⁴⁴ Jos keinotekoista järjestelyä tarkasteltaisiin analyttisen suuntauksen mukaisesti, jäisi avoimeksi kysymys, miksi järjestely on tehty. Mikä on ollut syy toimille? Vastaus tähän

¹⁴⁰ *Määttä* 1999, s. 234.

¹⁴¹ *Kartio* 2001, s. 195.

¹⁴² *Kartio* 2001, s. 195.

¹⁴³ *Määttä* 1999, s. 229. Määttä on laatinut 10-kohtaisen luettelon analyttisen oikeustieteen ongelmista ja rajoitteista, ks. s. 229–235.

¹⁴⁴ *Kartio* 2001, s. 196.

kysymykseen kertoo sen, millainen järjestely on kyseessä.¹⁴⁵ Tämän kaltaiset puutteet analyttiselle mallille ovat tosin ymmärrettäviä, koska sitä ei ole kehitetty antamaan vastausta kyseessä olevaan ongelmaan. Pyrkimykseni onkin löytää vaihtoehtoinen tapa tarkastella omistusoikeutta.

2.4.3. Uuden varallisuusosoikeuden omistuskäsitys

Analyttisen siviilioikeuden mukaisessa lainopissa tavoitellaan käsitteiden puhtautta. Niihin ei saa sekoittaa esimerkiksi oikeuspoliittisia näkökohtia. Vaikka juridisessa harkinnassa reaaliset käytännön näkökohdat saivat kasvavan merkityksen, analyttinen ajattelutapa ei tavoitellut vaihdannan intressiin pohjautuvien näkökohtien kokoamista sellaiseksi oikeusperiaatteeksi, josta olisi voinut tehdä oikeusvaikutuksia koskevia johtopäätöksiä. Käsitteistön sijasta varallisuusosoikeuden yhteys voisi liittyä toiseen yleisten oppien osaan, oikeusperiaatteisiin ja erityisesti vaihdannan intressin periaatteeseen. Oikeudenalojen itsenäistymisen ja erikoistumisen mahdollisuudet laajenivat, kun oikeustiede ei voinut enää ylläpitää niiden yhtenäisyyttä. Uuden varallisuusosoikeuden järjestelmän avulla lähdettiinkin hakemaan eri alojen yleisistä opeista elementtejä, jotka olisi mahdollista yhdistää toisiinsa ja yleistää koskemaan koko varallisuusosoikeutta.¹⁴⁶

Uuden varallisuusosoikeuden pohjana on perusoikeuslähtöinen tarkastelu. Perusoikeusuudistus toteutettiin Suomessa 1990-luvun alussa ja tämä nosti niiden merkitystä sekä käytännön ratkaisutoiminnassa että oikeudellisessa keskustelussa. Esineoikeudessa kokonaisen systeemin muutos sai kuitenkin varovaisen vastaanoton.¹⁴⁷ Karhu on tarkoituksella pyrkinyt tukemaan ehdotuksensa perusoikeusajatteluun. Hän tiivistää perinteisen ja uuden ajattelun käsitteistön eron siihen, että perinteisen ajattelun käsitteellisenä perustana on vapaus, uuden taas koko perusoikeusjärjestelmä.¹⁴⁸ Perinteisellä ajattelutavalla hän viittaa analyttiseen omistusoikeuteen.

Siinä missä analyttisen omistusoikeuden lähtökohtana on subjektiivinen oikeus, tyyppitapauksena irtaimen kauppa ja ongelmanratkaisukeinona luokittelu, nojaa uusi varallisuusosoikeus tilanneherkkyyteen, joka tarkoittaa kykyä tunnistaa ja havaita eri tilanteissa niille ominaisia tyyppillisiä piirteitä. Perinteinen järjestelmä soveltuu oletuksiin, että on joku, jolle oikeudet

¹⁴⁵ Linna LM 1999, s. 346.

¹⁴⁶ Pöyhönen LM 1997, s. 529–530.

¹⁴⁷ Paasto 2004b, s. 128.

¹⁴⁸ Pöyhönen 2003, s. XIV.

kohdistetaan, oikeuksilla on sisältö ja oikeudet toteutuvat ihmisten välisinä oikeussuhteina. Sen ongelmanratkaisuvoima perustuu käsitteistön varassa tehtyyn luokitteluun. Ongelmatilanteissa etsitään vastausta, mistä subjektiivisesta oikeudesta on kysymys. Painopiste on käsitteellisessä rajanvedossa.¹⁴⁹

Uuden varallisuusosoikeuden järjestelmässä varallisuus nähdään kolmessa ulottuvuudessa: ajallisessa, henkilöllisessä ja asiallisessa. Uudessa varallisuusosoikeudessa varallisuus sitoutuu ajallisesti sellaisiin tunnusmerkkisiin, jotka eivät vielä tai enää täytä perinteistä omistusoikeutta täydellisten oikeuksien varaan muodostettuja käsitteellisiä määritelmiä. Henkilöllisesti varallisuutta muodostuu suhteessa sellaisiin tahoihin, jotka perinteisen tarkastelun mukaan pidetään oikeussuhteiden ulkopuolelle jäävinä kolmansina tahoina. Asiallisessa suhteessa varallisuus koostuu erilaisista oikeutuksista, joiden avulla tahot pystyvät ylläpitämään ja toteuttamaan asemaansa. Kaiken kaikkiaan tämä uusi tapa pyrkii eroon aikaisemmista määrittelyistä ja luokitteluista. Sen sijaan ratkaisuvoima pohjautuu tilanneherkkyyteen, joka tarkoittaa kykyä tunnistaa ja havaita eri tilanteissa niille ominaisia tyypillisiä piirteitä. Tavoitteena on tarkastella asioita laajemmin.¹⁵⁰

Uusi tarkastelutapa edellyttää uudenlaista tilanteiden jäsenystapaa, jonka avuksi on määritellyt neljä peruskäsitettä. Nämä ovat samalla varallisuusosoikeudellisen soveltamisharkinnan rakenne-elementit. Peruskäsitteitä ovat toimintaympäristö, kokonaisjärjestely, intressitaho ja riskipositio. Ajallinen ulottuvuus korostaa toimintaympäristön ja kokonaisjärjestelyn merkitystä, henkilöllinen ulottuvuus intressitahoa ja asiallinen ulottuvuus riskipositiota. Toimintaympäristön avulla tarkastelun kohteena oleva tilanne sijoitetaan osaksi erilaisia yhteiskunnallisia ja taloudellisia käytäntöjä. Kokonaisjärjestely edellyttää, että tarkastelussa otetaan huomioon eri tahojen välisten suhteiden kokonaisuus. Kokonaisjärjestelyn osana on intressitahoja, jotka pystytään määrittelemään vasta kokonaisjärjestelyn näkökulmasta. Riskipositio tarkoittaa toimintamahdollisuuksia, joilla intressitahot toteuttavat ja pystyvät ylläpitämään etujaan yhteisen päämäärän mukaisesti. Näitä peruskäsitteiden käyttötapaa ei ole rajattu, vaan tarkoitus on hahmottaa eri tilanteita niille ominaisten ja muuttuvien piirteiden avulla.¹⁵¹

Kokonaisvaltainen tarkastelu on noussut esille entistä yleispiirteisempien säännösten vuoksi. Lainsoveltajan tapauskohtainen harkintavalta on kasvanut. Näiden yleispiirteisten säännösten

¹⁴⁹ Pöyhönen 2003, s. XII–XV.

¹⁵⁰ Pöyhönen 2003, s. XVI–XVII ja 146–150.

¹⁵¹ Pöyhönen 2003, s. XVII ja 159.

tulkintaan on löydettävissä välineitä nimenomaan uudesta varallisuusosoikeudesta.¹⁵² Keinotekoisia järjestelyjä koskeva sääntely on tällaista yleispiirteistä sääntelyä, jossa on annettu oikeuskäytännölle tilaa muokata sääntelyä ja lainsoveltajan harkita sen soveltuvuutta tapauskohtaisesti.

Oikeuskirjallisuudessa on nostettu esille mahdollisuus käyttää uuden varallisuusosoikeuden omistusoikeuskäsitystä keinotekoisien järjestelyjen kannalta tärkeän todellisen omistusoikeuden määrittelyn apuna. Linna, joka on ollut mukana myös säännöksen säätämässä, on sitä mieltä, että osa lainsäädäntötöissä esille tuoduista seikoista, joihin järjestelyjen keinotekoisuutta ratkaistaessa on kiinnitettävä huomiota¹⁵³, sisältää piirteitä, jotka Karhu on tuonut esiin uuden varallisuusosoikeuden mallia luodessaan. Osalla niistä on kuitenkin vahva liityntä perinteisiin esineoikeudellisiin omistusoikeuden kriteereihin eli hallintaan, omistajan määräysvaltaan ja omistajalle annettuun dynaamiseen suojaan. Keinotekoisien järjestelyjen sivuuttavan säännön soveltuminen ratkeaa Linnan mukaan kuitenkin vasta, kun on saatu vastaus sellaisiin kysymyksiin, jotka eivät ratkea perinteisessä omistusoikeuden analyysissä. Nämä kysymykset koskevat sitä, millainen omistusoikeus hyväksytään ulosoton esteeksi ja minkä vuoksi omistusoikeus on järjestetty kyseisellä tavalla.¹⁵⁴

Säännöksessä tarkoitettuna epäaidon sivullisen eli järjestelyssä mukana olevan tahon ja velallisen oikeusasemien vertailu on joka tapauksessa suoritettava osia eritellen, analyttisesti. Analyysin kohteena on yksittäisen oikeustoimen sijasta kokonainen omaisuusjärjestely, johon saattaa sisältyä hyvinkin suuri määrä yksittäisiä oikeustoimia. Linnan mukaan soveltamisharkinnassa on käytettävä paitsi perinteisen analyttisen omistusoikeuden käsitteistöön kuuluvia oikeudellisia kriteerejä, myös aineista, joka liittyy asianosaisten intresseihin, etuihin ja riskeihin. Juuri näillä kriteereillä on liityntä uuden varallisuusosoikeuden malliin.¹⁵⁵

Myös *Mikko Marttila* on todennut, että uuden varallisuusosoikeuden ajatusmalli sopii hyvin keinotekoisien järjestelyjen arviointiin. Tilannekohtaisuuden vuoksi ei ole mahdollista antaa yksiselitteistä selvitystä, miten varallisuusosoikeudellisia oikeustoimia ja omistusoikeuden suhdetta velkoihin kulloinkin tulisi tulkita, vaan jokainen tapaus tulee ratkaista kokonaisharkinnan perusteella. Keinotekoisien järjestelyjen sivuuttavan säännön sanamuodostakaan ei ole apua

¹⁵² *Marttila* 2006, s. 780–781.

¹⁵³ HE 275/1998 vp, s.14 Näitä seikkoja ovat omaisuutta koskeva määräysvalta, velallisen saama etu, ylläpidon rahoitus, tilivelvollisuus, ohjeiden antovalta, keskinäiset korvaukset, tuotto, häviämisestä tai arvon alentumisesta johtuva riskinjako ja tilanteen lopullisuus.

¹⁵⁴ *Linna* LM 1999, s. 346.

¹⁵⁵ *Linna* LM 1999, s. 345–347.

kokonaisvaltaisessa harkinnassa. Kuitenkin vastaus kysymykseen, milloin oikeudellinen muoto ei vastaa asian varsinaista tarkoitusta, saadaan ottamalla huomioon esimerkiksi velallisen omistajan määräysvaltaan verrattavat toimet tai hänen saamansa edut. Näitä seikkoja korkein oikeus on ratkaisuisaan eritellyt. Painoarvoa ei tule antaa kokonaan asianosaisten normien mukaisesti suorittamille oikeustoimille, vaan tilannetta on tarkasteltava, kuten uuden varallisuus oikeuden malli esittää, toimintaympäristössä tapahtuneena kokonaisjärjestelynä eri intressitahojen välisessä suhteessa. Tällöin selviävät relevantit seikat järjestelyn taustalla olevista motiiveista ja tavoitteista.¹⁵⁶

Keinotekoisien järjestelyn sivuuttava säännös kuuluu niihin yleisluonteisiin säännöksiin, joiden mukaan lainsoveltajan on tarkasteltava velallisen toimenpiteitä kokonaisuutena. Säännös eivät toimi kaavamaisesti, joten sen avulla ei vastausta saa kysymykseen, milloin järjestely on keinotekoinen. Säännös luo puitteen lopullisen ratkaisun tapauskohtaiselle harkinnalle. Tätä harkintaa suoritettaessa Karhun uuden varallisuus oikeuden mallin mukaisia rakenne-elementtejä (toimintaympäristö, kokonaisjärjestely, intressitaho ja riskipositio) voidaan käyttää aputyökaluina täydentämään analyttistä hallinnan ja kompetenssin elementtien kautta tapahtuvaa harkintaa.¹⁵⁷ Seuraavaksi eritellään lyhyesti, mitä nämä rakenne-elementit tarkoittavat keinotekoisien järjestelyjen kohdalla.

Toimintaympäristön merkitys velallisen toimien tarkastelussa merkitsee sitä, että velallisen toimintaa verrataan tyypilliseen toimintaan. Kokonaisjärjestely näyttäytyy siinä, että velallisen toimenpiteitä ei tule tarkastella ainoastaan yksittäisinä oikeustoimina, vaan toimien aiheuttamien kokonaisvaikutusten valossa. Jos siis velallisen toiminta kokonaisjärjestelynä poikkeaa hänen toimintaympäristönsä normaaleista toimintatavoista, on järjestely mahdollista katsoa keinotekoiseksi. Riittävää on, ettei järjestely kokonaisuutena vastaa sille annettua oikeudellista muotoa tai tarkoitusta. Se on siten ilmeisesti keino vältellä ulosottoa tai pitää omaisuus velkojien ulottumattomissa.¹⁵⁸

Kokonaisjärjestelyssä on mukana aina ainakin yksi intressitaho. Yleensä velallinen luo keinotekoisien järjestelyn käyttäen apunaan eri intressitahoja, jotta varallisuus jakautuisi näiden kesken siten, ettei velkoja saa saataviaan perityksi. Velallisen pääasiallinen tarkoitus on säilyttää omaisuus määräysvallassaan, mutta velkojien ulottumattomissa. Jos velkojien vahingoit-

¹⁵⁶ *Marttila LM 2006, s. 781–782.*

¹⁵⁷ *Marttila LM 2006, s. 782.*

¹⁵⁸ *Marttila LM 2006, s. 782.*

taminen on näiden tahojen ainoa intressi, on vaarana, että järjestelyyn osallistuvat voidaan katsoa velalliseen nähden samaksi. Ilmiö on sama kuin edellä esitellyssä samastuksessa. Näin ollen jos velallinen vilpillisesti järjestee omaisuuttaan keinotekoisen intressitahon omistukseen, velallisen toimenpiteitä on kokonaisuudessa pidettävä keinotekoisina. Tämä tosin ainoastaan siinä tapauksessa, että tämä intressitaho ei kykene osoittamaan järjestelylle hyväksyttäviä perusteita.¹⁵⁹

Jokaisella kokonaisjärjestelyssä mukana olevalla taholla on jokin asema suhteessa muihin mukana oleviin tahoihin ja riskiposition avulla voidaan hahmottaa tahon juridinen vastuu.¹⁶⁰ Kaikessa taloudellisessa toiminnassa on syytä korostaa kokonaisjärjestelyssä mukana olevien tahojen vuorovaikutusvelvollisuutta. Jos toiminta on avointa, myös riski jaetaan osapuolten kesken yhteisymmärryksessä. Keinotekoisen järjestelyn arvioinnissa onkin syytä antaa merkitystä myös toiminnan avoimuudelle ja läpinäkyvyydelle.¹⁶¹

Kuten rakenne-elementtien tarkastelusta käy ilmi, ovat ne kiinteässä yhteydessä toisiinsa. Toimintaympäristö toimii kokonaisvaltaisessa arvioinnissa kiinnekohtana. Se liittyy yhteen muut rakenne-elementit. Toimenpiteiden kokonaisuutta verrataan siihen toimintaympäristöön, jossa järjestelyn osapuolet ovat toimia tehdessään. Toimintaympäristö muodostuu velallisen kanssa oikeussuhteessa olevista tahoista: velkojista ja järjestelyssä mukana olevista tahoista.¹⁶²

Uuden varallisuus oikeuden jäsenyyksessä on piirteitä, jotka sopivat keinotekoisesta järjestelyn arviointiin. Ennen kaikkea sivullisen ja velallisen oikeusasemia on vertailtava osia eritellen ja analyttisesti. Analyysin kohteena voi yleensä olla yksittäisen oikeustoimen sijasta laaja omaisuusjärjestely, johon sisältyy useita yksittäisiä oikeustoimia.¹⁶³ Koska malli korostaa kokonaisharkintaa, on sen avulla luontevaa tarkastella keinotekoisesta järjestelyn sivuuttavaa säännöstä, jossa kokonaisharkinta on myös merkittävässä asemassa.

Täysin ongelmattomaa ei tämänkään soveltumisen keinotekoisiiin järjestelyihin ole. Lindfors on suhtautunut kriittisesti uuden varallisuus oikeuden malliin. Hänen mukaansa todellista perustaa säännöksen tulkinnalle on tämänkään avulla vaikea rakentaa. Ainoastaan se, että uuden

¹⁵⁹ *Marttila* LM 2006, s. 784–785.

¹⁶⁰ *Pöyhönen* 2003, s. 177–184.

¹⁶¹ *Marttila* LM 2006, s. 785–786.

¹⁶² *Marttila* LM 2006, s. 786.

¹⁶³ *Linna* LM 1999, s. 345–346.

varallisuusosoikeuden järjestelmässä käytetään keinotekoiselle järjestelylle tuttuja termejä kuten kokonaisjärjestely tai intressitaho, ei osoita, että tämä auttaisi säännöksen tulkinnassa. Lindforsin mukaan onkin erityisen pulmallista luoda avoimelle ja tulkinnanvaraiselle säännökselle tulkintaa avoimella tarkastelutavalla. Pahimmillaan tarkastelutapa saattaa hämärtää säännöksen tulkintatapaa entisestään ja oikeuttaa miltei miten mielivaltaisen ratkaisun tahansa.¹⁶⁴

Uuden varallisuusosoikeuden malli korostaa kokonaisharkintaa, mitä keinotekoisien järjestelyjen torjuvan säännön soveltaminen vaatii. Ongelma on Lindforsin mukaan siinä, ettei malli auta jäsentämään arvioinnissa relevantteja seikkoja eli sitä, mitkä toimivat tunnusmerkkeinä järjestelyjen keinotekoisuudesta. Lindfors katsoo, että mikäli sivullisen oikeuden todellisuutta määrittäisi toimintaympäristö, johtaisi se siihen, että yhdessä tilanteessa sivullisen todelliseksi luokiteltu oikeus ei toisessa toimintaympäristössä olisikaan sitä. Tämä ei lähtökohtaisesti vastaa Suomen oikeusjärjestelmän perusteita.¹⁶⁵

Vaikka uuden varallisuusosoikeuden malli sisältää piirteitä, jotka ovat samankaltaisia keinotekoisien järjestelyjen kanssa ja on varmasti apuna säännön soveltamisessa, ei sekään suoraan anna vastausta tutkielman pohjana olevaan kysymykseen, kuka on todellinen omistaja tai mitä on todellinen omistusoikeus. Tämä on ymmärrettävää, sillä ei tätäkään järjestelmää ole kehitetty sitä varten. Mallin pohjalta järjestelyjen keinotekoisuutta on kuitenkin mahdollista tarkastella systemaattisesti. Vaikka malli ei anna jokaisessa yksittäisessä tapauksessa suoraa vastausta, onko kyseessä keinotekoinen järjestely, se selkeyttää ja jäsentää keinotekoisuuden arviointia. Lainsoveltaja voi mallin perusteella tarkastella systemaattisesti tarkastelun kohteena olevaa tapausta.

Todellisen omistusoikeuden tunnistamiseen tarvitaan mielestäni sekä perinteistä omistusoikeuden käsitystä että uutta varallisuusosoikeuden mallia. Olen siis Linnan kanssa samaa mieltä siitä, että analyttisen omistusoikeuden malli ei yksistään riitä ratkaistaessa todellista omistajaa, mutta toisaalta sen merkitystä ei tule unohtaa. Muun muassa hallinta omistusoikeuden kriteerinä on merkittävä edelleen. Keskeiset oikeudelliset kriteerit, joilla velallisen ja sivullisen oikeusasemia vertaillaan, ovat saman tyyppiset kuin perinteisessä omistusoikeuden teoriassa, mutta kun etsitään selittäviä tekijöitä ja niiden taustalla olevia syitä, epäoikeudellisempi aineisto on tarpeellinen.¹⁶⁶ Esimerkiksi uuden varallisuusosoikeuden mallin mukainen koko-

¹⁶⁴ Lindfors 2008, s. 401.

¹⁶⁵ Lindfors 2008, s. 402.

¹⁶⁶ Linna LM 1999, s. 347.

naisharkinta on tällöin käyttökelpoinen. Todellisen omistusoikeuden ratkeaminen onkin yhdistelmä perinteistä ja uutta esineoikeutta. Yksiselitteisiä kriteerejä ei mikään olemassa oleva malli tarjoa, vaan kyse on tapauskohtaisesta kokonaisharkinnasta. Tämän avuksi tarvitaan tunnusmerkkejä siitä, milloin järjestely on keinotekoinen.

3. KEINOTEKOISEN JÄRJESTELYN SIVUUTTAMINEN

3.1. Lain sääntelemät edellytykset

3.1.1. Keinotekoisuusedellytys

UK 4:14:ssä on määritelty, milloin väite sivullisen omistamisesta ei estä omaisuuden ulosmittausta. Näitä edellytyksiä on nimetty eri tavalla. Lain mukaan jokaisen edellytyksen on täytettävä, jotta kyse olisi keinotekoisesta järjestelystä. Keinotekoinen järjestely perustuu pohjimmiltaan osapuolten tarkoitukseen, mutta tällainen tarkoitus on ulkopuolisen vaikea luotettavasti selvittää. Selvittämisen avuksi oikeuskirjallisuudessa on esitetty erilaisia tunnusmerkkejä. Näitä seikkoja kutsutaan indisioiksi.¹⁶⁷

Ensimmäinen edellytys järjestelyn keinotekoisuudelle on UK 4:14.1:n 1 kohta. Sen mukaan, jotta kyse olisi keinotekoisesta järjestelystä tulee sivullisen asema perustua sellaiseen varallisuusjärjestelyyn tai muuhun järjestelyyn, jolle annettu oikeudellinen muoto ei vastaa asian varsinaista luonnetta tai tarkoitusta, kun otetaan huomioon velallisen käytettävissä oleva omistajan määräysvaltaan verrattava valta, omistajan toimiin verrattavat toimet sekä velallisen järjestelystä saamat edut ja muut vastaavat seikat.

Linna on nimennyt tämän tarkoituksenvastaisuuden tunnusmerkiksi. Se on havainto siitä, että sivullisen asema perustuu järjestelyyn, jolle annettu oikeudellinen muoto ei vastaa asian varsinaista luonnetta tai tarkoitusta.¹⁶⁸ Linna on toisessa yhteydessä yhdessä *Tatu Leppäsen* kanssa käyttänyt tästä edellytyksestä nimitystä objektiivinen tunnusmerkki.¹⁶⁹ *Jarmo Tuomisto* puolestaan käyttää tästä termiä ristiriitaedellytys.¹⁷⁰ Lindfors kuvaa edellytystä termillä keinotekoisuusedellytys.¹⁷¹

¹⁶⁷ Lindfors 2008, s. 373.

¹⁶⁸ Linna LM 2004, s. 634.

¹⁶⁹ Linna – Leppänen 2007, s. 143.

¹⁷⁰ Tuomisto Oikeustieto 2003, s. 17.

¹⁷¹ Lindfors 2008, s. 327–329.

Termivalinnat eroavat toisistaan hyvinkin paljon. Lindforsin mukaan Linnan tarkoituksenmukaisuuden edellytys on harhaanjohtava. Hän kuvaa Linnan tarkoittavan termillä sitä, että järjestelyn tosiasiallinen tarkoitus ei vastaa tietyn ulkoisen muodon normaalia käytötappaa eli olevan tavanomaisen tarkoituksen vastainen. Keinotekoisissa järjestelyissä oikeustoimen muoto nimenomaan vastaa sitä tarkoitusta, mitä tavoitellaan; ulosoton välttelyä. Lisäksi objektiivinen tunnusmerkki ei ole kuvaava aihetta vähemmän tuntevalle.¹⁷² Keinotekoisuusedellytys termi tiivistää selkeimmin säännöksen tarkoittaman edellytyksen. Kun jonkun varallisuusjärjestelyn oikeudellinen muoto ei vastaa sen tarkoitusta, on kyse keinotekoisesta järjestelystä. Tämä on siis edellytys keinotekoisuudelle. Tutkielmaan on valittu termiksi keinotekoisuusedellytys puhuttaessa UK 4:14.1:n 1 kohdan edellytyksestä.

Linna ja Leppänen esittävät apufaktoja keinotekoisuusedellytyksen toteennäyttämisen tueksi. Apufaktoja ovat velallisen käytettävissä oleva omistajan määräysvaltaan verrattava valta, omistajan toimiin verrattavat toimet, velallisen järjestelystä saamat edut sekä muut vastaavat seikat. Apufaktoilla pyritään tarkentamaan sitä, kuka on tosiasiallinen omistaja. Keskeistä on se, kenellä on käytettävissä omistajan kaltainen määräysvalta omaisuuteen. Ei ole kyse muodollis-juridisesta määräysvallasta, sillä se on luonnollisesti järjestelyssä mukana olevalla sivullisella. Tarkoitus on tunnistaa todellinen määräysvalta. Tämän lisäksi merkityksellisiä ovat myös ”omistajantoimet”, jotka velallinen on tehnyt; esimerkiksi huolehtinut omalla kustannuksellaan vakuutuksista, huollosta ja ylläpidosta. Huomiota kiinnitetään myös velallisen saamiin etuusiin. Kaiken kaikkiaan kyseessä on siten kokonaisarviointi, jossa voidaan huomioida myös muut yksittäistapauksessa merkitykselliset seikat.¹⁷³

Lindfors puolestaan selkeyttää keinotekoisuusedellytystä viidellä tunnusmerkillä:

1. Omaisuuden käyttäminen ja hallinta
2. Omaisuutta koskeva määräysvalta
3. Omaisuuden rahoittaminen
4. Omaisuuden arvon muutoksia koskeva riski
5. Järjestelyn pysyvyys

Keinotekoisuusindisioin olemassaolo synnyttää oletettaman järjestelyn keinotekoisuudesta. Lähtökohtana on, että järjestelyn keinotekoisuusolettama syntyy indisioiden kokonaisharkinnan pohjalta. Yksittäinen indisio ei pääsääntöisesti voi olla riittävä oletettaman syntymiseen. Lindforsin keinotekoisuusindisioista kolme ensimmäistä voidaan nähdä itsenäisinä tunnusmerk-

¹⁷² Lindfors 2008, s. 328.

¹⁷³ Linna – Leppänen 2007, s. 144–145.

keinä. Kaksi viimeistä kohtaa otetaan yleensä huomioon kokonaisharkinnassa. Ensimmäinen kohta, omaisuuden käyttäminen ja hallinta, on hyvin tyypillinen tunnusmerkki arvioitaessa varallisuusjärjestelyn keinotekoisuutta. Velallinen pitää hallussaan ja käyttää omaisuutta, joka ei muodollisesti kuulu hänelle. Käyttö ja hallinta liittyvät läheisesti toisiinsa, joten usein ei ole väliä, nimitetäänkö esineeseen ulkoisesti havaittavaa toimintaa käytöksi vai hallinnaksi.¹⁷⁴

Myös omaisuutta koskeva määräysvalta on keskeinen keinotekoisuuden tunnusmerkki. Se tarkoittaa, että henkilöllä on tosiasiallinen valta päättää omaisuutta koskevista seikoista. Esimerkkinä voidaan mainita omaisuuden luovuttaminen, sen sijainti ja sen käyttämistapa. Toisaalta omaisuutta koskeva määräysvalta ei ole indisiona yksiselitteinen, koska tosiasiallisen määräysvallan käyttäjä voi olla hankala havaita.¹⁷⁵

Omaisuuden rahoittaminen voidaan nähdä mahdollisena keinotekoisuuden tunnusmerkkinä. Rahoituksen merkitykselle on annettu painoarvoa ulosottokaassa, mutta korkeimman oikeuden ratkaisuissa sille on annettu merkitystä lähinnä tukevana perusteena muiden keinotekoisuusindisioiden kanssa. Rahoitukseen sisältyy sekä omaisuuden hankintaan että sen ylläpitoon tarvittavat varat. Lähtökohta on, että todellinen omistaja itse rahoittaa hankinnan ja huolehtii siitä aiheutuvista kustannuksista.¹⁷⁶

Kokonaisharkinnassa huomioidaan myös, kenelle omaisuuden arvon muutosta koskeva riski kuuluu ja onko järjestely tarkoitettu pysyväksi. Omaisuuden arvon muutosta koskevaan riskiin liittyy sekä arvon alentumisesta johtuva riski että arvon noususta koitua etu. Normaalisti riski ja etu kuuluvat omistajalle. Järjestelyn keinotekoisuutta arvioitaessa voi olla merkitystä sillä, onko toteutettu järjestely tarkoitettu väliaikaiseksi vai voiko velallinen vapaasti päättää järjestelyn peruuttamisesta. Mahdollisuus järjestelmän peruuttamiseen voi olla merkki siitä, että kyseessä on keinotekoinen järjestely, mutta se ei yksinään ole perustelu sille.¹⁷⁷

Apufaktoissa ja keinotekoisuusindisioissa on yhtäläisyyksiä. Molemmissa mainitaan velkojan käyttämä omistajalle kuuluva määräysvalta, omistajan toimiin verrattavat toimet sekä velalliselle koitua etu. Tosin Lindfors korostaa tunnusmerkeissään enemmän arvon muutoksista koituvaa riskiä kuin siitä saatavaa etua. Jostakin toiminnasta tai teosta koituvan edun kanssa kulkee käsi kädessä yleensä siitä aiheutuvan riskin mahdollisuus. Lindfors kuitenkin lisää

¹⁷⁴ Lindfors 2008, s. 369 ja 373.

¹⁷⁵ Lindfors 2008, s. 379–380.

¹⁷⁶ Lindfors 2008, s. 382.

¹⁷⁷ Lindfors 2008, s. 384–386.

vielä tunnusmerkeiksi omaisuuden rahoittamisen ja järjestelyn pysyvyyden. Yhden apufaktan tai indision täytyminen ei vielä kerro varmuudella, onko kyse keinotekoisesta järjestelystä, mutta jokaisen kohdan ei tarvitse täytyä, jotta järjestelyä voidaan pitää keinotekoisena.

3.1.2. Välttelyedellytys

Keinotekoisien järjestelyjen toinen edellytys on UK 4:14.1:n 2 kohta. Järjestely on keinotekoinen, jos oikeudellista muotoa ilmeisesti käytetään ulosoton välttämiseksi tai omaisuuden pitämiseksi velkojien ulottumattomissa. Toimijan tarkoitus on kiertää ulosottoa. Linna kuvaa tätä edellytystä termillä vahinkotunnusmerkki.¹⁷⁸ Edellä keinotekoisuusolettaman kohdalla Linna ja Leppänen esittivät termiksi objektiivista tunnusmerkkiä. Sen pariksi he ovat päätyneet kuvaamaan tätä edellytystä termillä subjektiivinen tunnusmerkki. Keinotekoisuus ei yksin riitä, vaan järjestelyn tulee olla myös tehty keinotekoisuutta tavoittelevassa tarkoituksessa ja sen tulee aiheuttaa vahinkoa velkojille. Tarkoituksesta ei kuitenkaan edellytetä näyttöä, vaan sen tulee olla ”ilmeinen”. Velallinen voi rikkoa tiedonantovelvollisuuttaan tai järjestelyyn on ryhdytty ylivelkaantumistilanteessa.¹⁷⁹ Tuomisto on käyttänyt tästä termiä motiiviedellytys.¹⁸⁰ Lindfors kuvaa edellytystä välttelyedellytykseksi, koska järjestelyä käytetään ilmeisesti ulosoton välttelemiseksi tai omaisuuden pitämiseksi velkojien ulottumattomissa.¹⁸¹

Sekä vahinkotunnusmerkki että välttelyedellytys kuvaavat kyseistä lainkohtaa hyvin. Myös motiiviedellytyksestä on johdettavissa toimeen liittyvä merkitys tekijän tarkoituksesta. Subjektiivinen tunnusmerkki yhtäläillä objektiivisen tunnusmerkin kanssa ei aukea aiheeseen perehtymättömälle samalla tavalla kuin nämä kaksi edellistä. Takaisinsaantiperusteiden yhteydessä on käytetty samanlaista jaottelua objektiivisiin ja subjektiivisiin takaisinsaantiperusteisiin. Objektiiviseen tunnusmerkistöön perustuvasta takaisinsaantiperusteesta on kyse silloin, kun määräämistoimen peräyttäminen ei ole sidottu velallisen vastapuolen vilpilliseen tai vilpittömään mieleen. Subjektiivisesta puolestaan silloin, kun velallisen vastapuolen vilpillinen mieli on takaisinsaannin edellytyksenä.¹⁸² Ne eivät siten ole toisiaan täydentäviä edellytyksiä, vaan keskenään vaihtoehtoisia. Ilmeisesti Linnan ja Leppäsen nimeämät keinotekoisien järjestelyjen edellytykset ovat kuitenkin saaneet vaikutteista takaisinsaantiperusteiden jaottelusta. Mielestäni välttelyedellytys kuvaa tätä tunnusmerkkiä parhaiten. Se kiinnittää huomion heti

¹⁷⁸ Linna LM 2004, s. 634.

¹⁷⁹ Linna – Leppänen 2007, s. 147.

¹⁸⁰ Tuomisto Oikeustieto 2003, s. 17.

¹⁸¹ Lindfors 2008, s. 327–329.

¹⁸² Tuomisto 2012, s. 50.

olennaiseen, eli siihen, että järjestelyllä tulee vältellä ulosottoa, jotta säännöstä olisi mahdollista soveltaa. Jatkossa UK 4:14.1 2 kohdasta käytetään nimitystä välttelyedellytys.

Välttelyedellytyksen voidaan siis katsoa täyttyneen, jos velallinen salaa omaisuuttaan ulosotossa. UK 3:52:ssä on lueteltu, mitä tietoja velallisen on ulosottomiehelle tiedusteltaessa annettava. Tietojenantovelvollisuus koskee velalliselle kuuluvaa omaisuutta. Tämä tarkoittaa sitä, että velallinen on lähtökohtaisesti velvollinen ilmoittamaan kaiken nimissään olevan tai yleisten siviilioikeudellisten periaatteiden mukaisesti hänelle kuuluvan omaisuuden.¹⁸³ Jos velallinen salaa näitä tietoja, voidaan katsoa, että toiminnassa on kyse varallisuusjärjestelmän keinotekoisuudesta.¹⁸⁴ Salaaminen on myös rikosoikeudellisesti tietyissä tilanteissa säädetty rangaistavaksi. RL 39:2:n mukaan velallinen, joka hankkiakseen itselleen tai toiselle oikeudonta taloudellista hyötyä konkurssi-, ulosotto-, velkajärjestely- tai saneerausmenettelyssä

- 1) salaa omaisuuttaan,
 - 2) ilmoittaa kokonaan tai osittain perusteettoman taikka valeoikeustoimeen perustuvan velvoitteen,
 - 3) antaa muun väärän tai harhaanjohtavan tiedon velkojien kannalta merkityksellisestä seikasta, tai
 - 4) jättää ilmoittamatta velan,
- on tuomittava *velallisen petoksesta* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Velallisen tiedonantovelvollisuus on laaja muttei rajoittamaton. Laajasta tiedonantovelvollisuudesta johtuen on ollut tärkeä huomioida velallisen asema mahdollisesti tulevassa rikosoikeudenkäynnissä. Ulosottoprosessissa annetut tiedot voivat olla rikosoikeudellisesti relevantteja. Rikosoikeudessa syytetyllä on kuitenkin oikeus olla kertomatta seikoista, jotka edistävät hänen syyllisyyden toteennäyttämistä. Tätä kutsutaan itsekriminointisuojaiksi. Velallisen suoja itsensä syytteen vaaraan saattamista vastaan on otettu huomioon siten, että ulosottomiehen oikeutta velallisen antamien tietojen luovuttamiseen rajoitetaan UK 3:73.1:n 2 kohdassa. Ulosottomies ei siis saa luovuttaa sellaista tietoa, jonka velallinen on antanut tiedonantovelvollisuutensa perusteella. Suoja koskee tietoja velallisen varallisuusasemaan vaikuttavista sopimuksista ja sitoumuksista sekä omaisuudesta, joka hänellä on määräysvallassaan tai käytössään esimerkiksi valtuutuksen tai muun vastaavan järjestelyn nojalla. Tähän sisältyy keinotekoinen järjestely.¹⁸⁵

¹⁸³ Linna – Leppänen 2014, s. 456.

¹⁸⁴ Linna – Leppänen 2007, s. 147.

¹⁸⁵ Linna – Leppänen 2014, s. 577.

3.1.3. Menettelyn toissijaisuus

UK 4:14.1:n 3 kohdan mukaan säännöstä voidaan soveltaa, jos hakijan saatavaa ei todennäköisesti saada velalliselta kohtuullisessa ajassa perityksi muutoin. Keinotekoisien järjestelyjen sivuuttava säännös on tarkoitettu sovellettavaksi ainoastaan toissijaisesti. Hakijalta vaaditaan siis perusteltua ja riittävää intressiä ennen kuin velallisen tekemiin oikeustoimiin puututaan keinotekoisena.¹⁸⁶ Lindfors käyttää tästä edellytyksestä termiä toissijaisuusedellytys¹⁸⁷, Tuomisto tarpeellisuusedellytys¹⁸⁸ ja Linna ja Leppänen puhuvat menettelyn toissijaisuudesta¹⁸⁹.

Edellytys ilmentää sitä vaatimusta, että hakijalla tulee asiassa olla riittävä intressi, ennen kuin velallisen tekemiä järjestelyjä, jossa on sivullinen mukana, on perusteltua sivuuttaa.¹⁹⁰ Lain esitöissä on todettu, että jos hakijan saatavan kertyminen toistuvaistulon ulosmittauksesta vaatisi pitkähkön ajan, järjestely voidaan sivuuttaa.¹⁹¹ Saatavaa ei siten todennäköisesti saada ilman UK 4:14:n mukaista ulosmittausta perityksi velalliselta täysimääräisenä kohtuullisessa ajassa.¹⁹² Käytännössä saatavat, joiden perimiseksi keinotekoinen järjestely sivuutetaan, ovat niin suuria, että vaatimus menettelyn toissijaisuudesta täyttyy selvästi.¹⁹³

Yksikään ei ole termivalinnallaan täysin onnistunut yksiselitteisesti kuvaamaan tätä edellytystä, mutta säännön tunteva ymmärtää, mitä tunnusmerkkiä termeillä tarkoitetaan. Edellytyksen nimen olisi hyvä korostaa menettelyn poikkeuksellisuutta. Kenties yksinkertaisinta on puhua menettelyn toissijaisuudesta tai viimesijaisuudesta. Olen valinnut käytettäväksi tämän nimityksen, vaikkakin se poikkeaa aiemmin valituista Lindforsin nimeämistä edellytyksistä.

3.1.4. Sivullista koskeva edellytys

UK 4:14.1:ssa on lueteltu keinotekoisien järjestelyjen sivuuttavan säännön soveltamisen varsinaiset edellytykset. Lisäksi edellytykseksi on mahdollista katsoa se, ettei sivullinen onnistuneesti riitautu ulosottoa. UK 4:14.2:n mukaan ulosmittausta ei saa toimittaa, vaikka edellytykset täytyisivät, jos järjestelyssä mukana oleva sivullinen saattaa todennäköiseksi, että ulosmittaus loukkaa hänen todellista oikeuttaan. Sivullisen tulee osoittaa riittävä näyttö siitä,

¹⁸⁶ Mikkola 2008, s.108–109; Lindfors 2008, s. 333.

¹⁸⁷ Lindfors 2008, s. 327–328.

¹⁸⁸ Tuomisto Oikeustieto 2003, s. 17.

¹⁸⁹ Linna – Leppänen 2007, s. 149.

¹⁹⁰ Linna – Leppänen 2007, s. 149–150.

¹⁹¹ HE 275/1998 vp, s. 16.

¹⁹² Tuomisto Oikeustieto 2003, s. 17.

¹⁹³ Linna – Leppänen 2007, s. 150.

että hän on ulosmittauksen kohteena olevan esineen todellinen omistaja. Laissa ei tosin ole otettu kantaa siihen, onko sivullisen todellinen oikeus, jota säännöksellä tahdotaan varjella, nimenomaan omistusoikeus. Olennaista on se, kärsiikö järjestelyssä mukana oleva, epäaidoksi sivullistahoksi katsottu todellista vahinkoa ulosmittauksen johdosta.¹⁹⁴

Tuomisto kuvaa tätä sivullista koskevaa edellytystä haitattomuusedellytykseksi. Tuomisto on ainoana nostanut tunnusmerkiksi sen, että sivullisen tulee riitauttaa omaisuuden ulosmittaus keinotekoisuuden perusteella. Tämä on toki edellytys ulosmittauksen tarkemmalle tutkinnalle, mutta tunnusmerkki järjestelyn keinotekoisuudesta se ei itsessään ole. Tuomisto tosin on listannut edellytyksiä säännöksen käyttämiselle, mihin sivullista koskeva edellytys soveltuu.¹⁹⁵

Lindforsin mukaan on sinänsä loogista luokitella tämä sivullista koskeva seikka omaksi edellytykseksi, mutta hän itse luokittelee sen sivullissuojamekanismeiksi kuuluvaksi. Tämä sen vuoksi, että edellytyksen täytyminen riippuu sivullisen toiminnasta, aktiivisuudesta ja mahdollisuuksista. Jos sivullinen kykenee osoittamaan omaisuuteen kohdistuvan oikeuden todellisuuden todennäköiseksi, kumoutuu muiden edellytysten vaikutus riippumatta siitä, ovatko ne täyttyneet vai ei.¹⁹⁶

Tuomioistuinprosessin aloittamisessa tämä edellytys on olennainen, sillä jos sivullinen ei riitautta ulosmittausta, tuomioistuin ei aloita tarkastelua todellisesta omistuksesta. Ulosottomiehen toimittama ulosmittaus jää voimaan eikä omistussuhteiden tarkempi tarkastelu tuomioistuimessa aktualisoidu. Sivullisen reagointi ei kuitenkaan yksistään riitä, vaan vaaditun näytön avulla tulee osoittaa todennäköiseksi se, että jos omaisuuden ulosmittaus pysytetään voimassa, loukataan sivullisen todellista oikeutta.

Todistustaakka siitä, että ulosmittaus loukkaa sivullisen todellista oikeutta on siis sivullisella. Tämä tarkoittaa sitä, että sivullisen tulee objektiivisesta ristiriidasta huolimatta näyttää olevansa aito sivullistaho velalliseen nähden. Näyttökynnys on kuitenkin normaalia alempi ja ulosmittaus estyy jo todennäköisyysnäytöllä. Normaalisti todennäköisyysnäytön osalta annetaan osoitus täytäntöönpanoriitakanteen nostamiseen.¹⁹⁷ Keinotekoisien järjestelyjen kohdalla osoituksen saamiseksi täytäntöönpanoriitaan riittää vähäisempi kuin todennäköisyysnäyttö, mutta ei kuitenkaan niin sanottu nollanäyttö. Nollanäytöllä tarkoitetaan sitä, ettei sivullisen

¹⁹⁴ Linna LM 1999, s. 342.

¹⁹⁵ Tuomisto Oikeustieto 2003, s. 17.

¹⁹⁶ Lindfors 2008, s. 330.

¹⁹⁷ Linna – Leppänen 2007, s. 156.

tarvitse esittää näyttöä lainkaan. Jos sivullinen kykenee esittämään todennäköisiä perusteita oikeutensa tueksi, keinotekoisien järjestelyjen kohdalla ulosmittauksesta luovutaan.¹⁹⁸

Kuten jo aikaisemmin on todettu, keinotekoisuusedellytyksen täyttyminen ei edellytä täyttä selvyyttä esimerkiksi kaikista varainsiirroista ja muista toimista. Sen vuoksi sivullisen oikeusturvan kannalta on vastaavasti perusteltua, että myös täyttä näyttöä vähäisempi näyttö riittää ulosmittauksen estymiseen. Vastanäytön todennäköisyusedellytys pienentää sitä riskiä, että ulosmittaus sittenkin loukkaa sivullisen todellista oikeutta.¹⁹⁹ Sen vuoksi on perusteltua noudattaa varovaisuutta sivullisiin nähden sovellettaessa säännöstä, joka antaa ulosottomiehelle pitkälle menevän toimivallan.²⁰⁰

Sivullisen asema keinotekoisien järjestelyjen sivuuttavan säännöksen yhteydessä on mielenkiintoinen. Yhtäläillä kuin velkojan omaisuutta myös sivullisen omaisuutta suojataan lailla. UK 4:14:ään sisältyy näkemys, että järjestely ei voi olla keinotekoinen, jos sivullisella on todellinen oikeus omaisuuteen. Sivullisen todellinen oikeus, tai todennäköisyys siitä, on siis tekijä, joka riittää kumoamaan keinotekoisuusolehtaman.²⁰¹ Sivullisen tulee esittää tällainen todennäköinen näyttö sen jälkeen, kun ulosottomies on saanut selvitystä varallisuusjärjestelyn keinotekoisuudesta.²⁰² Sivullisen asema UK 4:14:n mukaisissa tilanteissa on vahvempi kuin UK 4:10:ssä, jossa kyse on siitä, että velallisen hallinnassa oleva omaisuus saadaan ulosmitata sivullisen esittämästä omistusoikeuttaan koskevasta todennäköisyysnäytöstä huolimatta.²⁰³

Sivullista suojataan ulosotossa myös muissa säännöksissä. UK 3:32:ssä säädetään yleisestä kuulemisvelvollisuudesta. Silloin kun erityissäännöstä ei ole, kuulemiseen sovelletaan kyseistä säännöstä. UK 3:32.2:n mukaan ulosottomiehen on muissakin kuin erikseen säädetyissä tilanteista kuultava asianomaista tai sivullista, jos asialla on tälle huomattava merkitys eikä kuulemiseen ole estettä. Se, ettei asianomaisen yhteystietoja ole saatu selville tai kuuleminen ei onnistu muusta vastaavasta syystä, ei estä täytäntöönpanon jatkamista. Tällä säännöksellä pyritään myös edistämään oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimusten täyttymistä ulosotossa.²⁰⁴

¹⁹⁸ Linna LM 1999, s. 352.

¹⁹⁹ Linna – Leppänen 2007, s. 156–157; HE 275/1998 vp, s. 15.

²⁰⁰ Linna LM 1999, s. 354.

²⁰¹ Lindfors 2008, s. 332.

²⁰² Linna – Leppänen 2014, s. 404.

²⁰³ HE 275/1998 vp, s. 15.

²⁰⁴ Linna – Leppänen 2014, 421–422; Lindfors 2008, s. 136.

UK 4:14.2:ssa säännellään, että keinotekoisen järjestelyn kohdalla ulosottomiehen on sopivalta tavalla kuultava velallista ja sivullista sekä tarvittaessa hakijaa, jollei se tuntuvasti vaikeuta täytäntöönpanoa. Vaikka säännöksessä ei sitä mainita, tarkoitus on, että kuuleminen tapahtuu ennen omaisuuden ulosmittauspäätöstä.²⁰⁵ Korkein oikeus on antanut kuulemisesta säännöksen nojalla kaksi ratkaisua, KKO 2002:63 ja KKO 2003:135, joissa molemmissa todettiin, että kuuleminen olisi tullut suorittaa ennen ulosmittauksen ja myös turvaamistoimen täytäntöönpanoa.

Sivullisella on oikeuksiensa lisäksi myös velvollisuuksia. Edellä esiteltiin UK:n mukainen velallisen tiedonantovelvollisuus. Myös sivullisella on tiedonantovelvollisuus UK 3:66:n perusteella. Pykälässä esitettyyn viisikohtaiseen luetteloon kuuluu sivullisen velvollisuus ilmoittaa ulosottomiehelle, onko hänellä velalliselle kuuluvaa omaisuutta hallussaan tai muutoin määräysvallassaan ja tällaisen omaisuuden laatu. Lisäksi sivullisen tulee ilmoittaa, onko hän tehnyt velallisen kanssa tai tämän hyväksi sellaisen oikeustoimen, jolla saattaa olla merkitystä etsittäessä velallisen omaisuutta. Sivullisen tiedonantovelvollisuus antaa velkojalle suojaa.

UK 4:14.3:ssa säädetään, että keinotekoisen järjestelyn kohdalla velallisen lisäksi myös sivullista koskee, mitä UK 3:64–68:ssä säädetään velallista koskevista tiedoista. Ulosottomies saa tiedustella sivullista koskevaa tietoa, jos hänellä on perusteltu syy epäillä keinotekoista varallisuusjärjestelyä. Keinotekoisessa järjestelyssä mukana oleva sivullinen ikään kuin samaistetaan velalliseen ja aidoilta sivullisilta saadaan hankkia tietoa myös hänestä kuten velallisesta.²⁰⁶ Tiedonantovelvollisuus on siis ulosottokaareissa säädelty verrattain laajaksi.

Sovellettaessa UK 3:66:ää merkitystä ei ole velallisen ja sivullisen suhteen läheisyydellä. Läheisellä ei ole oikeutta kieltäytyä ulosottoasiassa antamasta tietoja silloin, kun hän on velalliseen sellaisessa suhteessa, joka perustaisi kenelle tahansa tietojenantovelvollisuuden. Tiedonantaminen ei rinnastu todistamiseen. Tiedot annetaan nimenomaan tietojen antajan omista toimista ja velvoitteista suhteessa velalliseen eikä velallisen toimista. Sivullisen tulee kertoa UK 3:66:ssä tarkoitetut tiedot, vaikka samalla ilmenisi hänen omia väärinkäytöksiään.²⁰⁷

²⁰⁵ Lindfors 2008, s. 138.

²⁰⁶ Linna – Leppänen 2014, s. 472 ja 509.

²⁰⁷ Linna – Leppänen 2014, s. 511.

3.1.5. Yhteenveto edellytyksistä

Keinotekoisien järjestelyjen edellytykset on löydettävissä sen sivuuttavasta säännöstä. Tämä lakiteksti itsessään ei vielä auta lainkäyttäjää selvittämään, onko kyse keinotekoisesta järjestelystä vai todellisesta oikeustoimesta. Lain asettamat edellytykset tulee täyttyä, mutta vastausta siihen, milloin ne täyttyvät, on säännön perusteella vaikea yksiselitteisesti löytää. Lakiteksti ei itsessään anna vastausta siihen, milloin laissa säädetyt edellytykset käytännössä täyttyvät. Puutteeksi tai säännön heikkoudeksi tätä ei kuitenkaan tule luokitella. Lain esitöissä on tietoisesti jätetty tunnusmerkkien tarkempi kehittyminen oikeuskäytännön varaan.

Yleislausekkeenomainen keinotekoisien järjestelyjen sivuuttava säännös on tarkoituksenmukaista, sillä se mahdollistaa säännöksen säilymisen tehokkaana pidempään. Yksityiskohtiin sidottu säännös jäisi väistämättä vaikutuksiltaan ohimeneväksi. Jos tehottomat järjestelyt yksilöidään tarkasti, epäasianmukaisesti toimivat voivat siirtyä käyttämään jotakin muuta, yksilöinnin ulkopuolelle jäävää järjestelyä. Yleispiirteisyydestä seuraa kuitenkin vastuu huolehtia eri intressitahojen oikeusturvan toteutumisesta. Kuulemisen varmistaminen on tässä keskeistä.²⁰⁸

Edellytysten arvioinnin yhteydessä oikeuskirjallisuudessa on luotu tunnusmerkkejä erityisesti järjestelyjen keinotekoisuuden tunnistamiselle. Objektivisen tunnusmerkin yhteydessä esitetyillä apufaktoilla ja Lindforsin keinotekoisuusedellytyksen yhteydessä kuvaamilla keinotekoisuusindisioilla lainkäyttäjällä on mahdollista jäsentää tapauksen faktoja ja muodostaa mielikuvan, onko kyse todellisesta vai keinotekoisesta oikeustoimesta.

Myös *Erkki Havansi* on esittänyt keinotekoisuutta kuvaavia indisioita. Nämä indisiot on laadittu siten, että jokainen, lakiin perehtymätönkin, voi ne ymmärtää. Havansin mukaan keinotekoinen järjestely voi tulla tarkastelun kohteeksi seuraavan kaltaisissa tilanteissa:

1. velallinen ja sivullinen ovat läheisiä esimerkiksi sukulaisuussuhteen tai osakeomistuksen kautta
2. sivullisena on veroparatiisimaahan rekisteröity yhteisö
3. velallinen omaa paljon lakitietoutta. Tieto voi olla itse opittua tai lakikonsultilta ostettua.
4. velallisen ulospäinkin havaittavat ylelliset elämäntavat ja elintaso ovat ristiriidassa ulosotto-oikeudellisen näennäisen varattomuuden kanssa.²⁰⁹

²⁰⁸ Pöyhönen 2001, s. 320–321.

²⁰⁹ Havansi 2009, s. 555; Havansi 2000, s. 97.

Verrattuna edellä esitettyihin tunnusmerkkeihin Havansin esittämät indisiot ovat yleispiirteisempiä. Lindfors esittää kritiikkiä listauksen neljänteen kohtaan. Hänen mukaansa vauraat ja ylelliset elämäntavat voivat toimia alkusysäyksenä omaisuuden selvittelyn aloittamiseksi, mutta se ei voi olla peruste, joka oikeuttaisi ulosmittamaan sivullisen omaisuutta²¹⁰. Myös ensimmäinen kohta, jonka mukaan velallisen läheissuhteet ovat merkki keinotekoisesta järjestelystä, on altis kritiikille. Läheisen henkilön määrittelemisessä voidaan käyttää apuna TakSL 3 §:ää²¹¹. Korkein oikeus on useassa ratkaisussa ottanut kantaa läheissuhteen merkitykseen keinotekoisesta järjestelystä arvioinnissa. Havansin esittämät indisiot ovat selkeästi ymmärrettävissä, mutta yleispiirteisyydestään johtuen en tarkastele niitä jatkossa enempää. Ne sopivat hyvin keinotekoisesta järjestelystä ymmärtämiseen yleisellä tasolla, mutta tarkempia tunnusmerkkejä, joita analysoinnissa voisi käyttää, ei niiden pohjalta ole voi muodostaa. Tämän tutkielman kannalta erityisesti Lindforsin esittämät keinotekoisuusindisiot monipuolisuutensa vuoksi sopivat parhaiten tarkastelun kohteeksi. Niiden avulla tarkastellaan jatkossa luvussa 4 korkeimman oikeuden ratkaisuja.

3.2. Apuna valeoikeustoimen tunnusmerkistö?

Keinotekoisesta järjestelystä tunnusmerkkejä on eritelty ja nimennyt useampi kirjoittaja, mutta valeoikeustoimien tunnusmerkistössä on luotettu *Erkki Aurejärven* vuonna 1980 luomaan tunnusmerkistöön.²¹² Aurejärven mukaan valeoikeustoimia on oikeustieteessä käsitelty pääasiassa teoreettisena ongelmana, vaikka kysymys on kuitenkin suuressa määrin käytännöllinen. Tuomioistuimet yhdessä muiden viranomaisten kanssa joutuvat usein ratkaisemaan ongelman, milloin kyse on valeoikeustoimesta. Mistä tiedetään, että oikeustoimi on näennäinen? Kysymys todellisesta tahdosta riippuu todistelusta. Aiemmin katsottiinkin, ettei faktaharkinnasta voida luoda lainopillista teoriaa. Aurejärvi toteaa kuitenkin, että valeoikeustoimen tosiasiallista tunnusmerkistöä on mahdollista käsitellä oikeustieteissä lainsoveltajaa hyödyttävällä tavalla.²¹³

²¹⁰ Lindfors 2008, s. 369.

²¹¹ TakSL 3.1 §:n mukaan velallisen läheisiä ovat hänen puolisonsa, hänen tai hänen puolisonsa suoraan etenevässä tai takenevässä polvessa olevat sukulaiset, sisaret, puolisisaret ja heidän puolisonsa tai muuten velalliselle erityisen läheinen henkilö. TakSL 3.2 §:n mukaan toistensa läheisinä pidetään lisäksi yksityistä elinkeinonharjoittajaa, yhtiötä, muuta yhteisöä tai säätiötä sekä sitä, jolla yksin tai yhdessä läheisensä kanssa on osakkuuden tai siihen rinnastettavan taloudellisen seikan perusteella olennainen etujen yhteys elinkeinonharjoittajan, yhteisön tai säätiön kanssa ja sitä, jolla johtavan aseman perusteella on olennainen vaikutusvalta elinkeinonharjoittajan, yhteisön tai säätiön toiminnassa.

²¹² Ks. Esim. Hemmo 2003, s. 428–447; Kukkonen DL 2008, s. 521–522; Lindfors 2008, s. 308–309.

²¹³ Aurejärvi LM 1980, s. 208–210.

Sopimusosoikeudellinen pääsääntö on, että asiakirja on pätevä. Lähtökohta on siis, että asiakirjassa on asiat ilmaistu oikein.²¹⁴ Asiakirjan pätemättömyys tulee osoittaa. Jotta lainkäyttäjällä on mahdollisuus arvioida, onko kyse todellisesta vai näennäisestä toimesta, tarvitsee hän perusteita, joihin nojata. Valeoikeustoimien tunnusmerkistöön voisi periaatteessa sisältyä rajaton määrä laadultaan erilaisia indisioita. Käytännössä suuri osa näistä on samantyyppisiä, koska valeoikeustoimia esiintyy yleensä usein toistuvissa tilanteissa. Aurejärvi onkin luokitellut näitä usein esiintyneitä todistusaiheita. Hänen mukaansa valetoimikriteerit voidaan jakaa kahden pääluokkaan: vaikuttimiin eli motiiveihin ja valejärjestelyn toteuttamiseen.²¹⁵

Oikeustoimen pätevyyden punninta alkaa syyn eli motiivin etsimisellä. Oliko asianosaisilla syytä ilmaista muuta, kuin he todella tarkoittivat? Jotta oikeustoimi voidaan julistaa valetoimeksi, tulee löytyä vaikutin eli motiivi. Koska valeoikeustoimella annetaan ulkopuoliselle väärä kuva asiasta, jota oikeustoimi koskee, on sen päämäärä yleensä laiton. Tavoiteltavia etuja ei ole mahdollista saavuttaa rehellisin keinoin, toisin sanoen pätevällä oikeustoimella. Motiivina esiintyy yleisimmin konkurssi- tai ulosmittausvelkojan etujen loukkaaminen. Pyrkimyksenä on ollut estää velan syntyminen tai sen perintä pakkotäytäntöllä. Velan syntymisen kohdalla on yleensä kyseessä verovelka. Esimerkiksi kiinteistön kauppakirjaan merkitään kauppahinnaksi todellista pienempi hinta. Muita motiiveja ovat esimerkiksi puolison avio-oikeuden syrjäyttäminen, kiinteistön omistamista koskevan lainsäädännön kiertäminen ja velkakirja- tai vekselivelallisen väiteoikeuden kaventaminen.²¹⁶

Motiivilla on ollut painava todistusarvo tuomioistuimessa. Motiivi on toisinaan ainoa yksilöity argumentti, jolla korkein oikeus valetointa koskevaa ratkaisuaan perustelee. Kuitenkaan tyypillisinkään valetoitilanne ei saisi yksin olla riittävä todistusaihe, vaan täytyy selvittää, onko oikeustoimen tekijän tarkoituksena ollut näennäisjärjestely vai pätevä toimi. Tyypillises-
tikin valeoikeustoimiin houkuttelevissa tilanteissa annetut tahdonilmaisut voivat olla todella tarkoitettuja. Pelkkä motiivi tunnusmerkkinä onkin sekä monimutkainen että heikko. Kuitenkin kun se on tarpeeksi ilmeinen, ei valeoikeustoimen tunnusmerkistön täytyminen vaadi kuin hieman lisäindisioita.²¹⁷

²¹⁴ Tammi-Salminen 2005, s. 447.

²¹⁵ Aurejärvi LM 1980, s. 213–214.

²¹⁶ Aurejärvi LM 1980, s. 214–216.

²¹⁷ Aurejärvi LM 1980, s. 216–219.

Motiivi antaa siis tarvittavan perusteen selvittää, onko oikeustoimen tekijä pyrkinyt tavoitteeseensa antamalla näennäisen tahdonilmaisun. Huomiota tulee kiinnittää sekä tahdonilmaisun sisältöön että oikeustoimen asianmukaiseen täyttämiseen. Valtaosa valeoikeustoimista on omaisuuden vastikkeellisia valeluovutuksia, jolloin arviointi kohdistuu ensinnäkin hintaan, sen suuruuteen ja sovittuihin maksuehtoihin. Hinnan suuruudella on ollut merkitystä useissa käytännön ratkaisuissa. Ongelmalliseksi arvioinnin tekee lähisukulaisten välinen kauppa, jossa alempaa hintaa on perusteltu ostajan ja myyjän läheisellä suhteella. Käypää hintaa alempaa hintaa on oikeuskäytännössä joskus perusteltu lähisuhteella, mutta yleisesti tällaista argumenttia voidaan tuskin puoltaa.²¹⁸

Jos hinnan suoritustapa poikkeaa käteismaksusta tai muusta selvästä rahasuorituksesta, kasvaa epäily valeoikeustoimesta. Nykyään tilisiirto on varmasti tällainen yleinen maksutapa, josta poikkeaminen aiheuttaa epäilyksiä toimen pätevydestä. Hinnan suoritustavan arviointi on loogista, sillä kenenkään ei yleensä voida olettaa todella myyvän omaisuutta ilman reaalista vastiketta luovutuksesta. Poikkeavia ja valeoikeustoimiepäilyjä vahvistavia maksutapoja ovat myös esimerkiksi kuittaus ja vastikkeen jääminen velaksi. Valeoikeustoimen indisiona on nähty myös tilanne, jossa ostaja on antanut maksusitoumuksen, vaikka hän on maksukyvytön.²¹⁹

Oikeustoimen asianmukainen täyttäminen voi olla indisio sekä toimen pätevydestä että sen näennäisyydestä. Tällä indisiolla on siten tietyissä tilanteissa mahdollista kumota muiden tunnusmerkkien aiheuttamat valetoimiepäilyt. Valeoikeustoimiepäilyä vahvistavia tunnusmerkkejä ovat tilanteet, joissa osapuolet ovat pyrkineet osoittamaan sopimuksensa todelliseksi uudella valeoikeustoimella. Esimerkiksi jos myyjä on salaa antanut ostajalle kauppasumman, jolla ostaja on sitten näennäisesti maksanut tai esineen hallinnan siirtymättömyys on pyritty peittämään vuokrasopimuksella, kyse voi olla valeoikeustoimesta. Tämän tunnusmerkin kohdalla lainkäyttäjän tulee olla varovainen. Oikeustoimen täyttämättä jättäminen voi merkitä toimen näennäisyyttä, mutta on myös huomioitava, että monet oikeustoimet jäävät alkuperäisen tarkoituksen vastaisesti toteutumatta. Tällöin merkitystä on annettava sille, tapahtuiko tämä yhteisymmärryksessä vai laiminlöikö toinen osapuoli velvollisuuteensa. Myös sillä, laiminlyödäänkö sopimuksen mukainen päävelvoite vai sivuvelvoite, on merkitystä. Kauppahin-

²¹⁸ *Aurejärvi* LM 1980, s. 220–221.

²¹⁹ *Aurejärvi* LM 1980, s. 221–223.

nan suorittamatta jättäminen on helpommin selitettävissä kuin se, että kauppa ei ole johtanut minkäänlaisiin omistajanvaihdoksiin tai hallinnan muutoksiin.²²⁰

Valeoikeustoimen arviointi on keinotekoisen järjestelyn tavoin kokonaisharkintaa, jossa on syytä noudattaa tietynlaista varovaisuutta. Vaikka nämä järjestelyt ovat lähellä toisiaan, on niiden tarkastelun kohde osittain eri. Valeoikeustoimen arvioinnissa keskitytään tahdonilmaisun todellisuuteen, kun taas keinotekoisen järjestelyn kohdalla objektiivisesti havaittavaan ristiriitaan. Yhtäläisyyksiä on kuitenkin löydettävissä. Valeoikeustoimien tunnusmerkistössä korostuu motiivi. Ilman ilmeistä syytä toimen näennäisyydelle ei tarkempaa tutkintaa suoriteta. Myös keinotekoisen järjestelyn sääntelyssä motiiville on annettu merkitystä. UK 4:14.1:n 2 kohdan mukaan omaisuusjärjestely on keinotekoinen jos oikeudellista muotoa ilmeisesti käytetään ulosoton välttämiseksi tai omaisuuden pitämiseksi velkojien ulottumattomissa. Tämä on yksi keinotekoisen järjestelyn laissa säännelty edellytys, joka tulee täytyä, jotta kyse on keinotekoisesta järjestelystä. On huomioitava, että valeoikeustoimet eivät tule tarkastelun kohteeksi ainoastaan ulosotossa, joten niiden kohdalla erilaisten motiivien arvioinnilla on suurempi merkitys. Keinotekoisen järjestelyn kohdalla motiivi on ulosoton välttely tai omaisuuden pitäminen velkojien ulottumattomissa.

Sen sijaan valeoikeustoimen toteuttamiseen liittyvät tunnusmerkit oikeustoimen sisällöstä ja täyttämisestä eivät sellaisenaan sisälly keinotekoisen järjestelyn tunnusmerkkeihin. Sen vuoksi ne voivat olla yksittäistapauksessa apuna myös keinotekoisen järjestelyn arvioinnissa. Oikeustoimen sisällön merkitys on valeoikeustoimien kohdalla nostettu esiin erityisesti vastikkeellisissa luovutuksissa. Yhtä lailla sisällöllä voi olla merkitystä silloin, kun kyse on esimerkiksi lahjasta. Vastikkeellisissa luovutuksissa esimerkiksi kauppahinnan suuruus ja sovitut maksuehdot soveltuvat keinotekoisuuden arviointiin yhtä lailla kuin valeoikeustoimien kohdalla. Kauppahinnan suorittamatta jättäminen voi olla yksi viittaus keinotekoiseen järjestelyyn.

Oikeustoimen asianmukainen täyttäminen ei myös ilmene keinotekoisen järjestelyn tunnusmerkistöstä. Oikeustoimen ehtojen täyttäminen tai täyttämättä jättäminen voivat nousta arvioinnin kohteeksi myös niiden kohdalla. Keinotekoisen järjestelyn arvioinnin yhteydessä voi olla mahdollista tarkastella, onko kauppasumma todella maksettu ja onko oikeustoimi asianmukaisesti suoritettu esimerkiksi viranomaisiin nähden. Samalla tavalla kuin valeoikeustoimien kohdalla myös keinotekoisen järjestelyn osalta tunnusmerkki vahvistaisi yhtenä indisio-

²²⁰ Aurejärvi LM 1980, s. 223–224.

na järjestelyn keinotekoisuutta tai mahdollisesti kumoaisi keinotekoisuusepäilyt. Seuraavassa luvussa tarkastellaan korkeimman oikeuden ratkaisuja koskien keinotekoisia järjestelyjä myös näiden tunnusmerkkien osalta.

4. KORKEIMMAN OIKEUDEN RATKAISUT

4.1. Käsiteltävien tapausten kuvaus

4.1.1. Yhtiö sivullisena

Uuden ulosottolainsäädännön säätämisen yhteydessä keinotekoisen järjestelyn sivuuttava säännös todettiin toimineen hyvin ja ilman laajoja oikeusturvaongelmia. Tarkoitus oli, että nimenomaan oikeuskäytännössä tehdään rajanveto, millaiseen järjestelyyn säännöstä sovelletaan.²²¹ Korkein oikeus on antanut laskentatavasta riippuen kymmenkunta keinotekoista järjestelyä koskevaa ennakkoratkaisua, jotka selventävät, missä tilanteissa omaisuusjärjestelyn keinotekoisuuden tunnusmerkit täyttyvät. Linnan mukaan näitä linjauksia voidaan pitää onnistuneina. Keinotekoisien varallisuusjärjestelyjen tunnusmerkkien osalta vallitsee tyydyttävä selkeydentila.²²²

Ratkaisujen perusteluista yhteisenä teemana on nostettavissa esiin se, ettei sivullisen omaisuutta tule ulosmitata keinotekoisena järjestelynä liian kevein perustein. Omaisuusjärjestelyissä voi olla jotakin erikoista, mutta se ei vielä kerro varmuudella, että kyse ei olisi sivullisen todellisesta omistuksesta. Harkinnassa korostuu tapauskohtaisuus. Todellinen omistaja on ratkaistava yksittäistapauksessa ilmenevien seikkojen perusteella.

Käsiteltävät ratkaisut ovat vuosilta 2004–2011. Ennen vuotta 2004 on annettu kaksi korkeimman oikeuden ratkaisua keinotekoisista järjestelyistä, KKO 2002:63 ja KKO 2003:135, mutta niissä korkeimman oikeuden tulkintakannanotot koskivat sivullisen kuulemisvelvollisuutta ennen järjestelyn sivuuttamista keinotekoisena.²²³ Keskityn kuitenkin järjestelyn keinotekoisuutta osoittaviin tunnusmerkkeihin, joten kahta ensimmäistä ratkaisua ei käsitellä.

²²¹ HE 13/2005 vp, s. 47.

²²² *Linna* Oikeus 2013, s. 94.

²²³ *Lindfors* 2004, s. 374.

Vuonna 2005 korkein oikeus halusi selkeästi ohjata oikeuskäytäntöä antamalla kaksi perättäistä ratkaisua liittyen keinotekoiisiin järjestelyihin. Näistä tapauksista onkin löydettävissä lain säätämisen yhteydessä tavoiteltua oikeuskäytännön muokkaavaa tunnusmerkistöä. Seuraavaksi kuvataan lyhyesti tutkielman tärkeimpänä materiaalina olevat kahdeksan korkeimman oikeuden ratkaisua. Tapauksen tulkinna apuna on käytetty vuosittain julkaistuja oikeustapauskommentaareja. Tapaukset on ryhmitelty sen mukaan, missä asemassa sivullinen on velalliseen nähden. Ensin esitellään säännöksen esitöiden mukaiset perustapaukset, joissa sivullisena on yhtiö. Tämän jälkeen tarkastellaan tilanteita, joissa sivullisena on läheinen luonnollinen henkilö. Kolmantena on vuorossa vuokrasuhdetta koskeva ennakkoratkaisu. Ryhmitelyn sisällä tapaukset on järjestetty aikajärjestykseen vanhimmasta uusimpaan.

Lain esitöissä kuvattiin säännön soveltuvan nimenomaan tilanteisiin, joissa velallinen siirtää omaisuuttaan velkojien ulottumattomiin käyttämällä määräysvallassaan olevaa yhtiötään omistajana. Omaisuus on tapauksissa nimellisesti yhtiön, mutta käytännössä velallisen. Tyypitapauksena ovat yhden henkilön osakeyhtiöt, joissa velallinen omistaa koko yhtiön osakekannan. Yleensä osakeyhtiö on pöytälaatikkoyhtiö, jolla ei ole todellista liiketoimintaa ja sen kotipaikka voi olla sijoitettu johonkin veroparatiisimaahan. Osakeyhtiön omaisuuden erillisyyden perusteella velkojat eivät pääse käsiksi velallisen todelliseen omaisuuteen, mikä rikkoo velkojien omaisuuden suojaa. Korkeimman oikeuden tapauksista neljä liittyi tilanteeseen, jossa on kyse sivullisyhtiön asemasta. Nämä ovat KKO 2004:52, KKO 2004:93, KKO 2004:96 ja KKO 2006:45.

KKO 2004:52 Tapauksessa kommandiittiyhtiön toiselta yhtiöltä olevat laskusaatavat perustuivat suurilta osin kommandiittiyhtiön ainoan vastuunalaisen yhtiömiehen A:n työsuorituksiin. Saatavat on katsottu alioikeuksissa A:n henkilökohtaiseksi tuloksi ja ulosmitattu A:n veloista. Alioikeudet ovat siten katsoet, että yhtiömuodolla on ollut tarkoitus kiertää A:n tulojen ulosmittaus. Korkein oikeus kumosi alioikeuksien päätöksen ja katsoi, että järjestely ei ollut keinotekoinen.

Tapauksessa on siis kyse yhtiön omaisuuden ulosmittauksesta yhtiömiehen henkilökohtaisen velan maksamiseksi keinotekoisien järjestelyin sivuuttavan säännön perusteella. Tämä on ensimmäinen korkeimman oikeuden ratkaisu, jossa on arvioitu niitä kriteerejä, joiden perusteella järjestelyä voidaan pitää keinotekoisena. Yhden miehen yhtiöt täyttävät helposti keinotekoisien järjestelyin tunnusmerkit. Jos tällaisia yhdenyhtiöitä ryhdyttäisiin yleisesti pitämään keinotekoisina järjestelyinä, voisi elinkeinonvapaus kaventua. Korkeimman oikeuden kyse on kei-

notekoisesta järjestelystä vain silloin, kun yhtiömuodon valinnalle ei ole esitettävissä yksityis- tai yritystaloudellisesti järkeviä perusteita. Pelkästään se, että valitusta yritysmuodosta koituu velalliselle etuja myös ulosoton kannalta, ei vielä tee järjestelystä keinotekoista.²²⁴

Tapauksessa A pystyi esittämään uskottavia perusteita sille, minkä vuoksi liiketoimintaa oli harjoitettu yhtiömuodossa. A oli aikaisemmin työskennellyt yrityksessä, joka oli tehnyt yhteistyötä osakeyhtiön kanssa. A:n työnantajayhtiön lopetettua toimintansa osakeyhtiöllä oli ollut tarvetta A:n ammattitaidolle, mutta se ei ollut valmis ottamaan A:ta töihin. Tässä tilanteessa yhtiön perustaminen ja yhteistyön jatkaminen osakeyhtiön kanssa tällä tavalla katsottiin perustelluksi. Tämän lisäksi A oli toiminut avoimesti eikä pyrkinytkään salaamaan sitä, että kommandiittiyhtiön kaikki toiminta oli tapahtunut hänen määräysvallassaan ja hänen omaa ammattitaitoaan hyväksi käyttäen. Lisäksi osakeyhtiöltä olevat laskusaatavat on todistetusti osoitettu kattavan myös laitetoimituksia ja kulukorvauksia. A:n työsuoritusten osuus katsottiin olevan enintään 80 prosenttia. Korkein oikeus katsoi, ettei yhtiöiden välistä järjestelyä voida A:n työsuorituksen merkityksestä huolimatta pitää keinotekoisena järjestelynä.

Ratkaisussa korkein oikeus on tuonut esille paitsi elinkeinon ja yhtiömuodon valinnan vapauden myös säännöksen soveltamisen toissijaisuuden, tarkemmin viimesijaisuuden. Säännöstä ei voi soveltaa ennen kuin on selvitetty, ettei velkojien saaville kertyisi täysimääräistä suoritusta velallisen omaisuudesta kohtuullisessa ajassa. Säännöstä sovellettaessa on myös noudatettava varovaisuutta. Elinkeinovapaus voisi vaarantua, jos laillinen yhtiömuoto sivuutettaisiin ja yhtiön varoja käytettäisiin yhtiömiehen velkojen maksamiseksi muutoin kuin poikkeustapauksessa joka keinotekoinen järjestely nimenomaan on. Sama varovaisuus säännöksen soveltamisessa koskee myös niitä tilanteita, joissa sivullisena on luonnollinen henkilö.²²⁵

Toimivan yrityksen pitäminen keinotekoisena on mahdollista lähinnä vain silloin, kun yhtiömuodon valinnalle ei näyttäisi olevan muita perusteluja kuin ulosoton vältteleminen. Taloudellisesti järkeenkäyvät syyt yhtiömuodon käyttämiselle ammatinharjoittamisessa tai muussa liiketoiminnassa ovat argumentteja järjestelyn keinotekoisuutta vastaan. Myöskään tietyn yhtiömuodon käyttämisestä velalliselle syntyvät taloudelliset tai muut edut eivät tee järjestelystä laissa tarkoitettulla tavalla keinotekoista.²²⁶ Samankaltainen problematiikka on havaittavissa yhtiöoikeudellisen vastuun samastuksen yhteydessä.

²²⁴ Lindfors 2004, s. 374.

²²⁵ Lindfors 2004, s. 375.

²²⁶ Lindfors 2004, s. 275.

KKO 2004:93 Tapauksessa yhtiön omaisuudeksi rekisteröity auto oli ulosmitattu yhtiöstä puolet omistaneen velallisen veloista. Yhtiö ja velallinen olivat valittaneet ulosmittauksesta. Velallisen valitus oli jätetty tutkimatta ja yhtiön valituksesta huolimatta oli katsottu, että auto oli mahdollista ulosmitata keinotekoisien järjestelyjen sivuttavan säännöksen perusteella. Auto ulosmitattiin uudelleen velallisen muista veloista. Yhtiö ja velallinen valittivat ulosmittauksesta samoilla perusteilla kuin aikaisemmastakin ulosmittauksesta. Korkeimman oikeuden ratkaisussa on ensisijaisesti kyse ulosmittausasiassa annetun ratkaisun sitovuudesta uudessa ulosmittausasiassa ja velallisen oikeudesta valittaa ulosmittauksesta. Korkein oikeus on ottanut kantaa myös keinotekoisien järjestelyjen sivuuttavan säännöksen tulkintaan.

Korkein oikeus totesi, että molemmilla yhtiömiehillä on oikeus valittaa ulosmittauksesta. Auton ulosmittauksen osalta korkein oikeus totesi, että asiassa on osoitettu, että auton omistaa yhtiö. Auto on rekisteröity yhtiön nimiin ja sen merkitty yhtiön kirjanpitoon sen omaisuutena. Lisäksi yhtiön pankkitiliä koskevasta tiliotteesta ilmenee, että tilille on kirjautunut auton kauppahintaa lähellä olevan summan suuruinen haltijashekin nosto, joka tiliotteeseen tehdyn merkinnän mukaan koskee auton ostoa. Tähän selvitykseen nähden ei ole syytä epäillä, etteikö auto olisi tarkoitettu ostaa yhtiön omistukseen.

Ratkaisussaan korkein oikeus toteaa, että velallinen voi valittaa sivullisen omaisuuden kohdistuvasta ulosmittauksesta silloin, kun hänellä on omakin intressi asiassa. Tämä on jo aikaisemmin tunnettu peruslähtökohta, jonka soveltamiskynnystä nyt käsiteltävä ratkaisu kenties alentaa. Velallisen tekemää valitusta sivullisomaisuuden ulosmittauksesta ei tule suoraviivaisesti jättää tutkimatta. Korkein oikeus on nimenomaisesti maininnut, että valitusoikeus on usein velalliselle tarpeen silloin, kun omaisuus on ulosmitattu keinotekoisien järjestelyjen vuoksi.²²⁷

Keinotekoisia järjestelyjä koskevat perustelut ovat melko lyhyet. Sen vuoksi ratkaisun johdosta ei voida tehdä pidemmälle menevää arviointia siitä, milloin keinotekoisien järjestelyjen edellytykset täyttyvät. Samanlainen varovaisuus säännöksen soveltamisessa toistuu myös tässäkin tapauksessa kuten edellisissä korkeimman oikeuden ratkaisuisissa.²²⁸

²²⁷ Lindfors 2005a, s. 183.

²²⁸ Lindfors 2005a, s. 183–184.

KKO 2004:96 Tapauksessa on kyse siitä, voidaanko keinotekoisena järjestelynä pitää sitä, että kiinteistö hankitaan yhtiön nimiin ja näin turvataan velallisten asuminen kiinteistöllä. Tapauksessa yhtiön omistama kiinteistö oli ulosmitattu hallituksen jäsenten A:n ja B:n veloista. Itse yhtiön osakkeet omistivat A:n ja B:n kolme tytärtä. A on yhtiön ainoa varsinainen jäsen ja B varajäsen. A on toiminut yhtiön toimitusjohtajana ja hänellä on yksin oikeus kirjoittaa yhtiön toiminimi. A ja B eivät kuitenkaan omista yhtiön osakkeita. Alun perin A ja B ovat omistaneet kiinteistön, mutta se on pakkohuutokaupassa myyty kyseiselle yhtiölle. A ja B ovat tämän jälkeen hallinneet kiinteistöä yhtiön vuokralaisina. Korkein oikeus on pohtinut ensin kysymystä, ketkä omistavat yhtiön osakkeet todellisuudessa: velalliset vai heidän tyttärensä. Tämän jälkeen korkein oikeus on ottanut kantaa, voidaanko yhtiön omistusoikeutta kiinteistöön pitää todellisena.²²⁹

Velallisten tyttäret olivat merkinneet vuonna 1992 perustetun yhtiön kaikki osakkeet. Vaikka täsmällistä selvitystä osakepääoman maksamisesta ei ollut esitetty, katsottiin heillä olleen riittävästi omaa varallisuutta osakepääoman maksamiseksi, sillä heille oli 1980-luvulla lahjoitettu pörssiosakkeita. Tämä taloudellinen edellytys hankkia yhtiön osakkeet puhui sen puolesta, että lasten osakkeenomistus oli todellista. Sen vuoksi yhtiön omistusta ei korkeimman oikeuden mukaan voitu pitää keinotekoisena järjestelynä. Ne seikat, että velalliset asuivat kiinteistöllä ja toinen heistä toimi yhtiön toimitusjohtajana, eivät tehneet lasten osakkeenomistusta näennäiseksi.

Toinen kysymys koski sitä, voidaanko yhtiön omistusoikeutta kiinteistöön pitää todellisena vai oliko kyseessä keinotekoinen järjestely velallisten eduksi. Ratkaisevaksi seikaksi osoittautuivat yhtiön taloudelliset edellytykset hankkia kiinteistö. Yhtiö oli perustettu noin puolitoista vuotta ennen kyseessä olevan kiinteistön pakkohuutokauppaa. Tänä aikana yhtiö oli tehnyt voittoa. Yhtiö oli myös ottanut osakkeenomistajiltaan lainaa. Näillä perusteilla korkein oikeus katsoi yhtiöllä olleen taloudelliset edellytykset kiinteistön hankintaan. Se, että yhtiön varojen alkuperää väitetään epäselväksi, ei riitä osoittamaan, että kyseessä olisi keinotekoinen järjestely. Lisäksi siitä, että varat olisivat peräisin velallisilta, ei ollut esitetty minkäänlaista selvitystä. Ratkaisussa yhtiön omistusoikeutta kiinteistöön pidettiin todellisena.

Tapaus on äänestysratkaisu. Vähemmistöön jäänyt jäsen katsoi tapauksen omaisuusjärjestelyn keinotekoiseksi sen vuoksi, että hän epäili lasten todellista kykyä maksaa osakepääomaa ja

²²⁹ *Lindfors* 2005b, s. 206.

antaa lainaa yhtiölle. Lisäksi järjestelyn keinotekoisuuden puolesta puhui hänen mukaansa myös se, ettei yhtiö ollut esittänyt selvitystä siitä, onko lainan ehtoja todellisuudessa noudatettu. Myös kiinteistön hallintaa ja määräysvaltaa koskevat seikat sekä velallisten saamat edut tukivat keinotekoisuuteen viittaavaa näkemystä.

Ratkaisu korostaa erityisesti, etteivät keinotekoisien järjestelyn tunnusmerkit täyty helposti. Sivullisen suoja on vahva. Keinotekoista järjestelyä on nimenomaan arvioitava sivullisen oikeuksien kannalta. Tässä ratkaisussa korkein oikeus on antanut keinotekoisuutta ratkaistaessa merkitystä sille, onko sivullisella ollut taloudelliset edellytykset omaisuuden hankkimiseen. Vastaavalla tavalla velallisen huono taloudellinen tilanne tukee sitä, ettei velallinen ole voinut rahoittaa omaisuuden hankintaa ja olla näin sen todellinen omistaja. Tapauksessa velallisten omistuksessa ollut kiinteistö pakkohuutokaupattiin, joten ratkaisussa ei ole ollut tarpeen arvioida näyttöä siitä, oliko kauppa todella tehty ja oliko kauppahinta todellisuudessa maksettu. Näihin kysymyksiin tulisi muutoin kiinnittää huomioita.²³⁰

KKO 2006:45 Tapauksessa A:n veloista on pantu takavarikkoon offshore-yhtiölle Y hankitut kiinteistöyhtiön osakkeet. Korkein oikeus on ratkaisussa arvioinut, voidaanko ulosottomiehen suorittama takavarikko pysyttää ja velallinen katsoa omaisuuden todelliseksi omistajaksi vai voidaanko offshore-yhtiö katsoa itsenäiseksi oikeushenkilöksi velalliseen nähden. Termi offshore-yhtiö tarkoittaa, että yhtiön liiketoiminta tapahtuu muualla kuin rekisteröintivaltiossa. Tämä on yksi veroparatiisiyhtiöiden keskeinen tunnusmerkki ja keino saada edullista verokohtelua.²³¹

Tapauksessa kyseessä oleva offshore-yhtiö oli vuonna 1993 ostanut huoneiston hallintaan oikeuttavat kiinteistöyhtiön osakkeet. Kauppaneuvottelut offshore-yhtiön puolesta hoiti B, joka ilmoitettiin yhtiön ainoaksi osakkeenomistajaksi. Epäselväksi tapauksessa jäi taho, joka maksoi kaupasta sovitun käsirahan, mutta loppukauppahinnan maksoi offshore-yhtiö. Yhtiön kotipaikka oli Bahama-saaret, jonka lainsäädäntö mahdollistaa tehokkaasti muun muassa omistajan pysymisen salassa. Lisäksi yhtiön ainoaksi tarkoitukseksi on ilmoitettu huoneiston ostaminen ja omistaminen. Huoneisto puolestaan ilmoitettiin hankituksi ennen kaikkea sijoitustarkoituksessa. Huoneisto vuokrattiin velalliselle A, jolta peritty vuokra oli käypää tasoa selvästi matalampi. A toimi Suomessa kyseisen offshore-yhtiön puolesta: otti sen postin vastaan, huolehti veroilmoituksesta ja yhtiövastikkeista. Vuonna 1998 ulosottomies asetti huoneiston

²³⁰ Lindfors 2005b, s. 207.

²³¹ Verohallinto. Hakupäivä 11.1.2015.

hallintaan oikeuttavat osakkeet vakuustakavarikkoon A:n rikokseen perustuvien korvausvaatimusten suorittamisen turvaamiseksi.

Korkein oikeus pohtii ratkaisussaan, voidaanko yhtiötä pitää velalliseen nähden itsenäisenä intressitahona. Tapausta tarkasteltaessa on huomioitava se, että kun ulosmittaus on tehty, keinotekoisia järjestelyjä koskeva sääntely ei ole vielä ollut voimassa. Siitä huolimatta korkein oikeus linjasi, että samastamisen edellytykset ovat samat sekä ennen keinotekoisia järjestelyjä koskevan sääntelyn voimaan tuloa että sen jälkeen. Sitä vastoin keinotekoisien järjestelyjen sivuuttava säännös on tuonut sivullisen oikeuksien suojaamiseksi menettelyllisiä edellytyksiä. Tällainen edellytys on sivullisen kuulemisvelvollisuus. Tässä ratkaisussa merkitystä ei annettu sille, ettei sivullista eli offshore-yhtiötä ollut kuultu, koska tuolloin voimassa ollut lainsäädäntö ei kuulemistä edellyttänyt.²³²

Tapauksen offshore-yhtiö on esitetyn näytön perusteella ainakin muodollisesti ulosmittauksen kohteena olevan huoneiston hallintaan oikeuttavien osakkeiden omistaja. Yhtiön luonteesta johtuen omaisuuden muodollinen omistus ei ratkaise kysymystä, voidaanko omaisuus ulosmittata tai takavarikoida velallisen velkojen vuoksi. Muodollinen järjestely voidaan siten sivuuttaa ja omaisuus käyttää todellisen omistajan velkojen suorittamiseksi. Sen, että A olisi yhtiön todellisen määräysvallan käyttäjä, puolesta puhuvat A:n saamat edut käyttää luksusasuntoa edullisella vuokralla ja A:n toiminta yhtiön asioiden hoidossa Suomessa. Lisäksi se, ettei B osannut kertoa keskeisiä tietoja yhtiöstä tai huoneistoista, vahvisti epäilyä A:n asemasta. Asiakirjoista ei selvinnyt, mistä tai keneltä yhtiö oli ottanut lainan, jolla huoneiston kauppahinta oli maksettu. Korkein oikeus katsoikin, että kyseessä oli keinotekoinen järjestely, joten vakuustakavarikko ei loukannut offshore-yhtiön todellista oikeutta.²³³

Ratkaisu osoittaa keinotekoisien järjestelyjen sivuuttamisen olleen mahdollista jo ennen sen sivuuttavan säännöksen voimaantuloa. Säännöksen säätäminen ei korkeimman oikeuden näemyksen mukaan ole tuonut uusia asiallisia edellytyksiä tällaiseksi katsottavan järjestelyjen sivuuttamiseen ulosotossa. Ratkaisu antaa vastauksen siihen, millaista järjestelyä ainakin voidaan pitää nykyisinkin ulosoton välttelemiseksi tehtynä muodollisena kullissina, jolla pyritään peittämään velallisen todellinen määräysvalta omaisuuteen. Yksi keskeinen järjestelyjen keinotekoisuuden puolesta puhuva seikka on se, että omistajana esiintyvä yhtiö on pöytälaatikkoyh-

²³² Lindfors 2006a, s. 328.

²³³ Lindfors 2006a, s. 328.

tiö, jonka toiminta muodostuu velallisen käytössä olevan omaisuuden omistamisesta.²³⁴ Tämä on tosin mainittu jo lain esitöissä.²³⁵

Mielenkiintoinen seikka ratkaisussa on se, että korkeimman oikeuden mukaan ulosoton välttelytarkoituksen ilmenemiseksi ei vaadittu, että velallinen oli järjestelyn tekoaikaan ylivelkaantunut tai että velkaantuminen uhkasi häntä välittömästi. Varautuminen rikollisen toiminnan mahdolliseen paljastumiseen ja siitä seuraavaan korvausvastuuseen riitti osoittamaan tavoitteen välttellä ulosottoa.²³⁶ Ratkaisu poikkeaa kaikista korkeimman oikeuden muista aikaisemmin antamista ratkaisuista, sillä tässä hovioikeus ja korkein oikeus muuttivat käräjäoikeuden päätöstä ja totesivat, että kyseessä on keinotekoinen järjestely. Aikaisemmin korkein oikeus on noudattanut alempia oikeusasteita tiukempaa linjaa keinotekoisuuden arvioinnissa. Tässä käräjäoikeuden ratkaisu katsottiin liian varovaiseksi, mikä puolestaan varmasti johtui aikaisemmista korkeimman oikeuden ratkaisuista. Tällä ratkaisulla korkein oikeus tuo esille sen, milloin järjestely voi olla keinotekoinen.

Ratkaisussa keinotekoisien järjestelyjen sivuuttavaan säännökseen sisältyvä sivullisen asemaa turvaava menettelyllinen sääntely sivuutetaan kokonaan. On selvää, ettei ratkaisu vaikuta nykyisen säännöksen soveltamiseen tältä osin. Ratkaisu ei siten esimerkiksi lievennä sivullisen kuulemisvelvollisuutta ennen ulosmittausta. Kuulemisperiaate lisäksi vahvistui edelleen, kun koko ulosottolainsäädäntöä uudistettiin ja keinotekoisia järjestelyjä koskeva säännös sijoitettiin UK 14:4:än.²³⁷

Neljästä edellä esitellystä yhtiöitä koskevistä korkeimman oikeuden ennakkoratkaisusta todetaan johtopäätöksenä, että ainoastaan se, että velallisella on määräysvaltaa esineen omistusoikeuden omaavassa yhtiössä, ei osoita, että kyse olisi keinotekoisesta järjestelystä. Yhtiön ja osakkeenomistajan omaisuuden erillisyys on edelleen vahva pääsääntö, eikä yhtiön erillistä asemaa tule sivuuttaa kevein perustein. Järjestelyä voidaan pitää keinotekoisena, jos yhtiöllä ei ole muuta tarkoitusta kuin velallisen omaisuuden omistaminen.

²³⁴ Lindfors 2006a, s. 329.

²³⁵ HE 275/1998 vp, s. 4.

²³⁶ Lindfors 2006a, s. 329.

²³⁷ Lindfors 2006a, s. 329.

4.1.2. Läheinen luonnollinen henkilö sivullisena

Vaikka lain säätämisen yhteydessä tavoiteltiin nimenomaan edellä esitettyjen kaltaisten tilanteiden sivuuttamista keinotekoisena järjestelyinä, on korkein oikeus antanut useamman ratkaisun koskien ulosmittausta tilanteissa, joissa velallisen on katsottu siirtäneen omaisuuttaan keinotekoisesti läheiselle luonnolliselle henkilölle kuten aviopuolisolleen tai lapselleen. Siihen nähden, mitä tilanteita varten laki säädettiin, on korkein ohjannut säännön käyttöä läheissuhteissa paljon. Tähän liittyvät ratkaisut KKO 2005:97, KKO 2005:98 ja KKO 2007:24.

KKO 2005:97 Tapauksessa aviopuolisot A ja B omistivat alun perin yhteisesti kiinteistön, jolla heidän yhteinen kotinsa sijaitsi. A oli kuitenkin ostanut B:ltä tämän osuuden kiinteistöstä ja myöhemmin myös ulkopuoliselta taholta kaksi kiinteistöön liittyvää määräalaa. Lisäksi A oli ostanut B:ltä kiinteistön, jossa heidän yhteinen loma-asunto sijaitsi. A:n nimiin rekisteröity henkilöauto oli hankittu B:n varoilla. Ulosottomies oli ulosmitannut omaisuuden keinotekoisena järjestelyinä. Tämän lisäksi A:n luotollinen shekkitili, jonne oli ohjattu B:n tuloa, oli asetettu ulosottovelkojen johdosta maksukieltoon.

Omaisuutta oli systemaattisesti ostettu ja siirretty A:n nimiin. Vuonna 1997 A oli ostanut B:n osuuden yhteisesti omistamaan kiinteistöstä 430 000 markan kauppahinnalla sekä kiinteistöön liittyvät määräalat ulkopuolisilta tahoilta ja vuonna 1999 loma-asuntokiinteistön 186 000 markalla. Kiinteistökauppojen maksu on puolisoiden välillä suoritettu siten, että A on ottanut vastattavakseen B:n vastattavana olleen osuuden kyseiseen kiinteistöön kohdistuvasta velasta. Kiinteistöjen luovuttamisen syynä oli ollut B:n muutto ulkomaille saadakseen rajoitetun verovelvollisuuden, jonka edellytyksenä oli kiinteästä omaisuudesta luopuminen. Kaupoissa oli toimittu veroviraston ohjeiden mukaan. Henkilöauto oli hankittu Saksassa B:n varoilla, mutta se oli rekisteröity A:n nimiin, koska ainoastaan hän pystyi tuomaan auton verovapaasti Suomeen.

Todellinen omistaja ja järjestelyn keinotekoisuus tulee aina harkita tapauskohtaisesti. Tämä ratkaisu osoittaa, että keinotekoisuus on yksittäistapauksessa harkittava myös esinekohtaisesti. Ratkaisussaan korkein oikeus on pohtinut jokaista ulosmitattua varallisuusobjektia erikseen. Lähtökohtana järjestelyn keinotekoisuuden arvioinnissa on, voiko velallinen voi hyödyntää omaisuutta, vaikka se nimiperiaatteen perusteella olisikin sivullisen omistuksessa. Jos omaisuus on aidosti siirtynyt velallisen varallisuuspiiristä, ei omaisuutta voi ulosmitata keinotekoi-

sen järjestelyn sivuuttavan säännöksen perusteella, vaan velkojan on turvauduttava takaisin-saantiin. Tätä ratkaisussa erityisesti korostetaan.²³⁸

Puolisoiden yhteisen kodin ja ulkopuoliselta taholta hankittujen kahden määräalan osilta korkein oikeus totesi, että kyse ei ole keinotekoisesta järjestelystä. Korkein oikeus katsoi, että A:n henkilökohtainen velkavastuu kiinteistöön kohdistuvista veloista sekä määräosien kaupan tapahtuminen käyvästä arvosta, osoittivat A:n omistuksen todellisuuden. Se, että B asui Suomessa käydessään perheen kotina käytettävässä kiinteistössä, ei osoittanut riittävästi sitä, että B olisi todellisuudessa hallinnut kiinteistöä tai käyttänyt omistajan määräysvaltaa. Ulosottomiehen ja velkojan mukaan A:lla ei ollut varoja maksaa kiinteistöön kohdistuvaa velkaa itse, vaan B suoritti maksut. Tämä ei kuitenkaan korkeimman oikeuden mukaan merkitse keinotekoisesta järjestelystä. Tapauksesta onkin mahdollista tehdä johtopäätös siitä, että puoliset voivat maksaa toisen puolison velkaa tai hankkia omaisuutta toisen puolison nimiin toisen varoilla ilman, että kyse on keinotekoisesta järjestelystä.

Loma-asuntokiinteistön osalta korkein oikeus totesi kokonaisarvioinnin perusteella, että kiinteistön luovutus B:ltä A:lle oli keinotekoinen järjestely. B:llä oli suuret verovelat perittävänä ulosotossa ja kiinteistön kauppa tehtiin silloin, kun B:n tuli antaa ulosottoselvitys. Kuten asuinkiinteistön kohdalla, myös loma-kiinteistön osalta maksu suoritettiin siten, että A otti vastatakseen kiinteistöön kohdistuvan B:n velan. Korkein oikeus totesi kuitenkin, ettei A:lla ollut merkittävää riskiä joutua maksamaan velkaa henkilökohtaisen vastuun perusteella, sillä kiinteistöllä sijaitseva loma-asunto ja kokonaisuus todennäköisesti kattaisi velan. B:n varoja oli lisäksi käytetty kaupan jälkeiseen rakentamiseen ja velan lyhentämiseen. B oli kaupan jälkeenkin yksin määrännyt kiinteistön käytöstä ja rakentamistöistä. Nämä seikat yhdessä osoittivat järjestelyn keinotekoisuuden.

Henkilöauton ulosmittauksen katsottiin loukkaavan A:n todellista oikeutta. Koska auton ei näytetty olevan yksinomaan B:n hallinnassa ja käytössä, korkein oikeus ei pitänyt järjestelyä keinotekoisena. Tämä siitäkin huolimatta, että auto oli hankittu B:n varoilla. Shekkitilin osalta korkein oikeus tuli siihen tulokseen, ettei maksukielto loukannut A:n tilinhaltijan asemaan liittyviä oikeuksia. Tiliä oli pidetty negatiivisena, joten tilille tulevia B:n varoja ei ollut voitu ulosmitata. Korkein oikeus piti A:ta epäitsenäisenä apurahona ilman itsenäistä aineellista intressiä, sillä tilin luottomäärä oli perustunut B:n tuloihin ja ansioihin. Toisaalta A:lla oli myös edelleen mahdollisuus haluamallaan tavalla maksaa ennen maksukiellon antamista nostettua

²³⁸ Lindfors 2006b, s. 136.

luottoa, sillä maksukielto koskee ainoastaan luottoa, jonka luotonantaja on kiellon tiedoksisensaannin jälkeen myöntänyt.

Keinotekoisien järjestelyjen osalta ratkaisu jatkaa pääpiirteissään samaa tiukkaa linjaa kuin aikaisemmat ratkaisut ovat osoittaneet. Säännön soveltamiskynnys on korkea ja sivullisen oikeussuoja vahva. Ulosoton välttelyyn käytettävän luotollisen tilin osalta kyseessä on ensimmäinen ennakkoratkaisu. Samalla tavalla kuin keinotekoisessa järjestelyssä yleensäkin, sen kohdalla selvitettiin sitä, kenelle omaisuus todellisuudessa kuuluu. Huomionarvoista on erityisesti se, minkä merkityksen korkein oikeus on antanut keinotekoisuusarvioinnissa rahoitukselle. Pelkästään se, että sivullisen nimissä oleva omaisuus on hankittu velallisen varoilla, ei tee järjestelystä keinotekoisista vaan on ainoastaan yksi kokonaisarvioinnissa huomioon otettava seikka.²³⁹

KKO 2005:98 Tapauksessa äiti oli lahjoittanut alaikäiselle pojalleen kaksi kiinteistöä ja kolmas oli ostettu pojalle. Lahjoitettuihin kiinteistöihin oli pidätetty pojan molemmille vanhemmille elinikäinen hallintaoikeus ja ostettuun kiinteistöön hallintaoikeus siihen asti, kunnes poika on täysi-ikäinen. Ulosottomies oli ulosmitannut nämä kiinteistöt puoliksi äidin ja puoliksi isän veloista vedoten keinotekoiseen järjestelyyn. Korkein oikeus totesi ulosmittauksen loukkaavan pojan todellista oikeutta ja kumosi toimitetut ulosmittaukset.

Lahjoitus oli tehty lain säännöksiä noudattaen. Lahjoitetuista tiloista on myönnetty pojalle lainhuuto. Lisäksi hänelle on määrätty lahjavero. Lisäksi poikaa oli lahjoituksissa edustanut uskottu mies. Lahjoittajalla ei myöskään ollut oikeutta yksipuolisesti peruuttaa lahjoitusta. Vanhemmille pidätettyä hallintaoikeutta ei pidetty omistajan määräysvaltaan verrattavana valtana.

Mielenkiintoinen seikka tapauksessa on se, että kiinteistöt on ulosmitattu molempien vanhempien veloista, vaikka isä ei ole missään vaiheessa ollut kiinteistöjen omistaja ainakaan nimiperiaatteen perusteella.²⁴⁰ Äiti oli rahoittanut kiinteistöjen hankinnan pankkilainalla ja omilla säästöillään ja isä oli myöhemmin osallistunut lainan maksamiseen. Korkein oikeus katsoi, ettei tapauksessa esitettyjen seikkojen perusteella voinut johtaa päätöstä siitä, että isä olisi tosiasiallisesti omistanut puolet kiinteistöistä ennen lahjoitusta tai sen jälkeenkään. Myöhemmin suoraan lapsen nimiin hankittu kiinteistön kauppakaan ei täyttänyt keinotekoisien

²³⁹ Lindfors 2006b, s. 137–138.

²⁴⁰ Lindfors 2006c, s. 151.

järjestelyn kriteerejä. Kauppahinta oli suoritettu jo lapselle kuuluvien kiinteistön metsän myynnistä saaduilla varoilla sekä isän luopuessa vanhempiensa perinnöstä lapselle siirtyneillä varoilla. Perinnöstä luopumisella ei ollut asiallista yhteyttä kiinteistön kauppaan, koska tapahtumien välillä oli kulunut aikaa yli neljä vuotta.

Ratkaisusta ei seuraa muutosta keinotekoisien järjestelyjen sivuuttavan säännön tulkinnalle. Säännöksen soveltamisala on tämänkin ratkaisun perusteella varsin rajattu. Silloin kun sivullisen oikeus perustuu pätevään saantoon, kuten tapauksessa lahjoitukseen, ei kyse ole keinotekoisesta järjestelystä. Aidon sivullisen omaisuuteen tulee puuttua takaisinsaannilla, ei keinotekoisien järjestelyjen sivuuttavalla säännöllä. Takaisinsaannin määräaikojen umpeen kulumisen vaikutuksia ei voida kiertää soveltamalla UK 4:14:ää.²⁴¹

KKO 2007:24 Tapauksessa velallisen eli B:n veloista oli keinotekoisien järjestelyjen nojalla ulosmitattu hänen aviopuolisonsa A:n nimissä olevat asunto-osakeyhtiön huoneiston hallintaan oikeuttavat osakkeet, X Oy:n osakkeet sekä A:n pankkitilillä hänen nimissään olleen henkilöauton myynnistä saadut varat, noin 20 000 euroa. A valitti ulosmittauksesta. Tapauksessa velkoja esitti toissijaisena takaisinsaantiväitteen, jota korkeimman oikeuden ratkaisu pitkälti käsittelee.

Täytäntöönpanoriitakanteessa A vaati, että tuomioistuin toteaa hänen omistavan ulosmitatun omaisuuden. Velkoja vastusti kanteen hyväksymistä ja esitti lisäksi toissijaisen takaisinsaantiväitteen. Korkein oikeus hyväksyi täytäntöönpanoriitakanteen. Velkojan takaisinsaantiväite ei menestynyt, koska sen tukena ei ollut riittäviä perusteita. Korkein oikeus katsoi, ettei täytäntöönpanoriitidan kohteena olevaa omaisuutta rasittanut mikään takaisinsaantiperuste, joka olisi oikeuttanut peräyttämään oikeustoimet tai muut järjestelyt. Velkoja katsoi, että B olisi siirtänyt asunto-osakeyhtiön osakkeet vastikkeettomasti A:lle. Korkein oikeus ei pitänyt saantoa vastikkeettomana, sillä A oli ottanut asuntolainan vastatakseen ja maksanut myös osan kauppahinnasta velalliselle käteisellä. Ainoastaan auton myynnistä saaduista varoista voitiin velkojalle suorittaa se summa, jonka A myönsi B:n osuudeksi auton hankinnan rahoittamisessa.

Tapauksessa korkein oikeus suorittaa esinekohtaista perustelua eli käy läpi kunkin ulosmitatun omaisuuserän erikseen.²⁴² Osakehuoneiston hankinnan A oli rahoittanut aikaisemmista asuntokaupoista saamallaan tulolla. Aikaisempi asunto-osakehuoneistoin kauppa A:n ja B:n

²⁴¹ *Lindfors* 2006c, s. 152.

²⁴² *Lindfors* 2007, s. 165.

välillä oli maksettu siten, että A otti huoneistoon kohdistuvat velat vastatakseen ja suoritti B:lle myös osan kauppahinnasta. X Oy:n osakekannan oli alun perin omistanut A:n isä, joka oli sen alihintaisella kaupalla myynyt A:lle vuonna 1997. B ei ollut koskaan omistanut yhtiön osakkeita eikä hän ollut kuulunut yhtiön toimielimiin. B:llä oli kuitenkin käyttöoikeus yhtiön tileihin. Henkilöauton osalta todettiin, että A on alun perin yksin omistanut isältään lahjana saamansa henkilöauton, jonka hän on vuonna 1995 vaihtanut uuteen autoon. Vuonna 1999 ja 2000 A on vanhaa autoaan käsirahana käyttäen hankkinut osamaksulla henkilöauton, joista jälkimmäisen myynnistä saatujen varojen ulosottoa on kyse. A on myöntänyt että B on maksanut auton osamaksueriä noin 6 000 euron osalta. Tältä osalta korkein oikeus katsoi takaisinsaannin olevan perusteltua.

Myös tämä ratkaisu jatkaa korkeimman oikeuden tiukalla linjalla, eikä tuo uutta aikaisemmin esitettyyn. Ennen kaikkea vahvistetaan aiemmin esitettyjen tulkintojen vastaavan korkeimman oikeuden näkemyksiä edelleen. Sivullisen suoja on säännön kohdalla vahva.²⁴³ Kaiken kaikkiaan nämä kolme ratkaisua osoittavat, että yhtä lailla läheisen luonnollisen henkilön kuten myös oikeushenkilön ollessa sivullinen, keinotekoisien järjestelyjen sivuuttavaa säännöstä ei tule soveltaa ilman painavia perusteita. Erityisesti puolison ollessa sivullisena on esimerkiksi hallinnan ja rahoituksen merkitys on vähäisempi. Tämä johtuu ilmeisesti siitä, että tavallisesti puolisoitten välillä omistajan raja voi olla häilyvä.

4.1.3. Vuokranantaja-sivullinen

Edellä esitellyissä tapauksissa pohjana on nimenomaan omaisuuden luovutus. Kuitenkin myös vuokrasuhde sivullisen kanssa voi olla keinotekoinen järjestely. Omaisuus voi olla sivullisen omistama, mutta velallinen esiintyy vuokralle ottajana. Velallinen ei siis ole entinen omistaja.²⁴⁴ Tästä korkein oikeus on antanut uusimman keinotekoisista varallisuusjärjestelyä koskevan ratkaisunsa.

KKO 2011:49 Tapauksessa ulosottomies oli ulosmitannut keinotekoisena järjestelynä asunto-osakeyhtiön osakkeet, jotka oikeuttivat hallitsemaan vuokraoikeutta kiinteistöön ja kiinteistöllä olevia rakennuksia. Kiinteistön omistajana on sivullinen C. Hänen vuokralaistensa, velallisten A:n ja B:n veloista osakkeet ulosmitattiin. C oli ostanut osakkeet edellisenä vuonna D:ltä

²⁴³ Lindfors 2007, s. 166.

²⁴⁴ Havansi 2011, s. 555.

ja E:ltä. Ulosottomies katsoi, että kyseessä ei ollut C:n todellinen omistus, vaan ennemminkin luottojärjestely, jolla pyrittiin salaamaan velallisten A:n ja B:n omistus kiinteistöön. C valitti ulosmittauksista ja väitti niiden loukkaavan hänen todellisia oikeuksiaan. Korkein oikeus katsoi, että osakkeiden ulosmittaus loukkasi C:n todellista oikeutta ja totesi, ettei kyse ole keino-tekoisesta järjestelystä.

Tässä ratkaisussa korkein oikeus on ennen kaikkea keskittynyt arvioimaan, onko C:n omistusoikeus asunto-osakeyhtiön osakkeisiin todellinen vai ei. Korkein oikeus on nostanut aikaisempaan oikeuskäytäntöön viitaten keskeiseksi indisioksi omaisuuden hankinnan rahoittamisen. C oli suorittanut kaupanteon yhteydessä D:lle ja E:lle 9 000 euroa. Samana päivänä C oli siirtänyt asunto-osakeyhtiön tilille lainaksi 76 800 euroa, jolla oli maksettu yhtiön kauppalasku. C oli maksanut kauppahinnan omilla varoillaan, eikä velallisten osoitettu osallistuneen osakkeiden kaupan rahoittamiseen.

Ratkaisussa tärkeänä indisiona C:n omistuksen todellisuudesta on pidetty myös hänen toimintaansa ennen kaupantekoa ja sen jälkeen. C oli huolehtinut omistajanvaihdokseen liittyvistä rekisteri-ilmoituksista ja toimittanut kiinteistön kauppaa koskevan varainsiirtoveron. Lisäksi C oli ilmoittanut saadut vuokratulot verotuksessaan vuosina 2006 ja 2007. Hänet oli noin kuukausi kaupan jälkeen merkitty asunto-osakeyhtiön hallituksen ainoaksi varsinaiseksi jäseneksi ja yhtiön shekkitilin käyttöön oikeutetuksi henkilöksi. C oli myös irtisanonut A:n ja B:n vuokrasopimukset ja heidät oli määrätty hädettäväiksi. Lisäksi C oli ilmoittanut kohteesta saadut vuokratulot verotuksessaan.

Tapaukseen sisältyi kuitenkin seikkoja, jotka viittasivat siihen, että osakekauppajärjestelyihin olisi ryhdytty velallisten intressien vuoksi. Ensinnäkin C oli saanut tiedon kiinteistöstä A:lta. C:n, A:n ja B:n välillä on laadittu suullinen sopimus A:n ja B:n oikeudesta vuoden sisällä ostaa asunto-osakeyhtiön osakekanta C:ltä. Oli myös sovittu, ettei C:lle aiheudu ensimmäisen vuoden aikana kustannuksia kiinteistön ylläpidosta ja hoidosta. Vuokraehdot oli sovittu epä-määräisesti.

Korkein oikeus toteaa, että C:n sopima järjestely A:n ja B:n kanssa kiinteistön huolehtimisesta ja lunastusoikeudesta ovat poikkeuksellisia. Ne osoittavat, että A ja B ovat halunneet turvata asumistaan kiinteistöllä ja ovat voineet vaikuttaa myös osakkeiden omistusjärjestelyihin. C:llä ei ole ollut ymmärrettävää syytä myöntää vuokralaiselle osto-oikeutta. Korkeimman oikeuden mukaan seikat eivät kuitenkaan riitä osoittamaan, ettei C tosiasiaassa omistaisi osak-

keita tai että velallisilla olisi C:n sijasta omistajan määräysvaltaan verrattava tosiasiallinen valta päättää yhtiön asioista.

Ratkaisun perusteluista ilmenee, kuinka korkein oikeus jatkaa johdonmukaisesti aikaisemmin omaksumallaan tulkintalinjalla. Ratkaisu tulee tehdä kokonaisarvion perusteella punniten tapauksen olosuhteita ja tosiseikkoja. Omistusjärjestelyn tavanomaisesta poikkeavat piirteet voivat olla viitteitä järjestelyn keinotekoisuudesta, mutta sivullisen omistuksen todellisuuden puolesta puhuvat seikat estävät järjestelyn sivuuttamista keinotekoisena. Kun sivullinen on rahoittanut omaisuuden hankinnan ja käyttää siihen määräysvaltaa, joka on myös velallisen intressien vastaista, sivullinen on todennäköisesti omaisuuden todellinen omistaja. Tätä ei kumoa se, että omistusjärjestelyssä on epätyypillisiä piirteitä tai se, että velallinen saa itselleen jotakin etua tai voi vaikuttaa omaisuuteen jollakin tavalla. Jos yksittäistapauksessa ilmenee riittävästi seikkoja, jotka osoittavat sivullisen todellisen oikeuden todennäköiseksi, järjestelyä ei voida ulosotossa sivuuttaa keinotekoisena siinä olevista poikkeuksellisista piirteistä huolimatta.²⁴⁵

4.2. Ratkaisusta löydettävät tunnusmerkit

Edellä esitetyistä korkeimman oikeuden ratkaisusta on löydettävissä Lindforsin esittämät keinotekoisuusindisiot. Nämä indisiot ovat omaisuuden käyttäminen ja hallinta, omaisuuteen kohdistuva määräysvalta, omaisuuden hankkimisen rahoitus, riskin jakautuminen ja järjestelyn pysyvyys. Niiden lisäksi tarkastellaan, onko valeoikeustoimien tunnusmerkistöstä apua keinotekoisuuden ratkaisemisessa.

Omaisuuden käyttäminen ja hallinta on yleinen keinotekoisuutta ilmentävä tunnusmerkki. Vaikka se ei yksinään riitä osoittamaan keinotekoisuutta, on se vahva peruste jatkotutkimuksille. Tapaukset jaoteltiin edellä kolmeen ryhmään sillä perusteella, missä asemassa sivullinen on. Jaottelu muodostui yhtiö-sivullisesta, läheinen luonnollinen henkilö –sivullisesta ja vuokranantaja-sivullisesta. Jokaisessa tapauksessa tämä indisio täyttyi.

Offshore-yhtiötä koskevassa ratkaisussa KKO 2006:45 järjestely todettiin keinotekoiseksi paitsi sen vuoksi, että omistaja oli pöytälaatikkoyhtiö, myös siksi, että velallinen hallitsi omaisuutta. Vaikka velallinen maksoi vuokraa, oli se käypää hintaa huomattavasti vähäisem-

²⁴⁵ Lindfors 2011, s. 430.

pi. Järjestelyn toteaminen keinotekoiseksi liittyi siihen, että velallinen käytti ja hallitsi omaisuutta. Myös vuokranantaja-sivullista koskevassa ratkaisussa KKO 2011:49 pohdittiin omaisuuden käyttämisen ja hallinnan merkitystä keinotekoisuuden osoittajana. Vuokralaiset luonnollisesti käyttävät vuokraamaansa omaisuutta. Tässä tapauksessa muut indisiot kuitenkin kumosivat oletettaman järjestelyn keinotekoisuudesta.

Erityisesti tilanteissa, joissa sivullinen on läheinen luonnollinen henkilö, tämän indision arviointi korostuu. Sen täytyminen on tapauksissa yleensä kuitenkin selkeää. Tapauksissa KKO 2005:97 ja KKO 2007:24 omaisuutta oli siirretty toisen puolison omistuksesta toiselle, joten luonnollista on, että mahdollisuus omaisuuden käyttöön ja hallintaan jatkui, vaikka omistusoikeus lakkaisikin. Tapauksessa KKO 2005:98 vanhemmat pysyttivät elinikäisen käyttöoikeuden omaisuuteen, jonka lahjoittivat pojalleen. Lindfors toteaa, että juuri tilanteet, joissa velallinen ja sivullinen ovat läheisiä ja asuvat yhdessä, ovat tämän indision arvioinnin kannalta pulmallisimpia. Yleensä korkein oikeus on näissä tapauksissa todennut, ettei indisio tällöin riitä osoittamaan järjestelyn keinotekoisuutta.²⁴⁶ Esimerkiksi ratkaisussa KKO 2005:97 korkein oikeus ei katsonut keinotekoiseksi järjestelyksi puolison omistukseen siirrettyä kiinteistöä, vaikka ulosmittausvelallinen Suomessa käydessä asui kyseisellä kiinteistöllä.

Omaisuuden käyttö ja hallinta onkin mielestäni indisiona yleensä selkeä, mutta yksistään riittämätön. Tämä indisio on enemmän osoitus, että tarve lisätutkinnalle on olemassa. Omaisuuden käyttö ja hallinta voi siten herättää epäilyn keinotekoisesta järjestelystä, mutta ainoa peruste se ei voi olla, varsinkaan, jos kyse on läheisestä luonnollisesta henkilöstä sivullisena. Puolisoiden välillä on täysin ymmärrettävää, että toisen puolison omistaessa omaisuutta on toisella puolisoilla mahdollisuus käyttää omaisuutta. Tästä ei kuitenkaan seuraa, että tällä toisella puolisoilla olisi määräysvaltaa omaisuuteen.

Määräysvalta onkin toinen yhteensä viidestä Lindforsin hahmottelemista keinotekoisuusindisioista. Sen toteennäyttäminen ei ole edellisen tavoin yhtä yksinkertaista. Vuokranantaja-sivullista koskevassa tapauksessa KKO 2011:49 korkein oikeus on ottanut antaa yksityiskohdaisesti nimenomaan siihen, onko vuokranantaja käyttänyt hänelle omistajana kuuluvaa määräysvaltaa kyseisiin osakkeisiin. Korkein oikeus totesi vuokranantajan käyttäneen tällaista määräysvaltaa esimerkiksi irtisanoessaan vuokralaistensa vuokrasopimuksen. Vuokranantaja oli myös asunto-osakeyhtiön hallituksen ainoa varsinainen jäsen ja yhtiön shekkitilin käyttöoikeuden haltija. Vaikka vuokralaiset olivat ensimmäisen vuoden aikana suorittaneet kiinteis-

²⁴⁶ Lindfors 2008, s. 375.

tön vastuuta, tämä ei riittänyt kumoamaan vuokranantajan määräysvaltaa. Vuokralaisilla ei katsottu olevan mahdollisuutta päättää kiinteistön asioista, vaan päätösvalta kuului vuokranantajalle ja hänen valitsemiensa yhtiön toimielimille. Korkein oikeus mainitsi esimerkiksi, etteivät vuokralaiset voineet päättää, millaisiin oikeustoimiin vuokranantaja tai yhtiö ryhtyvät.

Läheissuhteissa määräysvallan arviointi ei aina ole yksiselitteistä. Ratkaisussa KKO 2005:97 todettiin, ettei asuinkiinteistön kauppa puolisoiden välillä ollut keinotekoinen osittain sen vuoksi, ettei ulosottovelallisuuspuoliso käyttänyt omistajalle kuuluvaa määräysvaltaa, vaan määräysvalta oli toisella puolisoilla. Loma-asuntokiinteistö puolestaan todettiin keinotekoiseksi osittain ulosottovelallisuuspuolison jatkuneen määräysvallan johdosta, mistä oli osoituksena esimerkiksi se, että hän oli edelleen päättänyt kiinteistöllä tehdyistä rakennustöistä. Ratkaisussa KKO 2005:98 todettiin, ettei omistajan määräysvallaksi voida rinnastaa elinikäisen käyttöoikeuden pidättämistä lahjoituksen yhteydessä.

Erityisesti yhdenyhtiöiden kohdalla määräysvalta on luonnollisesti ainoalla osakkeenomistajalla. Tapauksessa KKO 2004:52 velallinen ei ollut salannut sitä, että kommandiittiyhtiön kaikki toiminta oli tapahtunut hänen määräysvallassaan ja hänen omaa ammattitaitoaan hyväksi käyttäen. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut, että järjestely olisi ollut keinotekoinen. On luonnollista, että luonnollinen henkilö käyttää osakeyhtiön konkreettista määräysvaltaa. Yhdenyhtiöiden nauttiman omaisuuden erillisyyden osalta tämä korkeimman oikeuden ratkaisu on merkittävä. Tämän ratkaisun jälkeen annetun korkeimman oikeuden ratkaisun KKO 2006:45 tärkein anti onkin selventää tilannetta, milloin kyseessä on aito yhtiö ja milloin ainoastaan omaisuusjärjestelyn osapuolena oleva keinotekoinen taho. Molemmissa määräysvalta oli luonnollisella henkilöllä, mutta ainoastaan ensimmäisessä yhtiön olemassaolon syy kyettiin perustelemaan siten, ettei järjestelyä katsottu keinotekoiseksi.

Korkein oikeus on arvioinut määräysvaltaa useassa ratkaisussaan yksityiskohtaisesti ja esille on tuotu yleensä sekä keinotekoisuutta tukevat että sitä vastaan puhuvat seikat. Jos määräysvallan on katsottu kuuluneen sivulliselle, on se ollut yleensä osoitus sivullisen todellisesta oikeudesta. Määräysvallalle on annettu yksittäisistä indisioista suuri merkitys tulkittaessa kenelle todellinen omistusoikeus kuuluu.

Rahoitus saa merkitystä lähes jokaisessa keinotekoista järjestelyä koskevassa korkeimman oikeuden ratkaisussa. Kuitenkaan yksistään se, kuka on rahoittanut omaisuuden, ei osoita, kuka on todellinen omistaja. Esimerkiksi tapauksessa KKO 2005:97 rahoitus nousi esille puo-

lisoiden yhteisessä käytössä olleen auton kohdalla. Vaikka ulosottovelallisena oleva puoliso oli rahoittanut auton hankinnan, ei tämä yksin riittänyt osoittamaan sen kuuluvan ainoastaan hänelle. Korkein oikeus totesi ulosmittauksen loukkaavan toisen puolison oikeutta, koska auto oli ollut myös toisen puolison hallinnassa.

Tapauksessa KKO 2007:24 rahoitusta on pohdittu yksityiskohtaisesti sivullisena olevan puolison suorittaman osto- ja myyntiketjun perusteella. Puolisolla katsottiin olevan kyky itse rahoittaa omaisuuden hankinta, koska tapauksessa oli kyetty osoittamaan, mistä puoliso oli rahat saanut. Ainoastaan se osa, joka todettiin olevan velallispuolison rahoittama, määrättiin takaisinsaannilla peräytettäväksi.

Rahoituksen osalta ratkaisussa KKO 2005:98 on todettu, ettei järjestely ollut keinotekoinen, koska pojalla katsottiin olevan varat hankkia kiinteistö itse. Merkitystä ei annettu sille, että varat on saatu ulosottovelallisena olevan tahon luopuessa aiemmin perinnöstään tai ulosottovelallisen lahjoittaman kiinteistön mailla sijaitsevan metsän myynnistä saaduilla varoilla. Rahoitukselle on annettu siten iso merkitys.

Tapaus KKO 2004:96 on rahoituksen näkökulman kannalta mielenkiintoinen. Siinä korkein oikeus totesi, että kyse ei ollut keinotekoisesta järjestelystä nimenomaan sillä perusteella, että velallisten tyttärien omistusoikeus yhtiöön on todellinen, sen vuoksi, että heillä on ollut varat maksaa osakepääoma omista varoistaan. Lisäksi on todettu, että yhtiöllä on ollut todelliset varat kiinteistön hankinnan rahoittamiseen ja velallispuolisoilla puolestaan ei. Ratkaisussa korkein oikeus ottaa kantaa myös siihen, mikä on epäselväksi jäävän rahoituksen merkitys kokonaisharkinnassa.²⁴⁷ Kyseiseen ratkaisuun korkein viittaa myös muiden ratkaisujen perusteluissa, esimerkiksi ratkaisun KKO 2011:49 perustelujen kohdassa 11.

Rahoituksen kohdalla on nähtävissä kaksi tarkasteltavaa kysymystä; ensinnäkin onko velallinen rahoittanut hankinnan ja toiseksi onko sivullinen kyennyt näyttämään toteen, että hänellä on ollut taloudelliset edellytykset rahoittaa hankinta omilla varoillaan. Useimmiten se, että velallinen on rahoittanut hankintaa, ei ole riittänyt osoitukseksi järjestelyn keinotekoisuudesta. Sivullisen taloudelliset edellytykset ja kyky itse rahoittaa hankinta on saanut merkitystä useassa ratkaisussa. Mikäli sivullisella tällaiset edellytykset on katsottu olevan, on todettu, että ulosmittaus loukkaa sivullisen todellista oikeutta. Lisäksi merkitystä voidaan antaa sille, onko velallinen ollut varaton ja näin kykenemätön rahoittamaan hankinnan.

²⁴⁷ Lindfors 2008, s. 384.

Omaisuuuden arvonmuutoksien aiheuttava riski on mielenkiintoinen keinotekoisuuden tunnusmerkki. Tapauksissa KKO 2005:97 ja KKO 2007:24 puolisoitten väliset kiinteistökaupat ja asunto-osakeyhtiöiden osakekaupat suoritettiin siten, että toinen puoliso otti velallisuuspuolison velkavastuun vastattavakseen. Nimenomaan ensimmäisessä tapauksessa korkein oikeus on antanut painoarvoa sille, minkälainen riski velkavastuusta puolisolle on syntynyt. Toisen kiinteistön, perheen yhteisen kodin, kohdalla velkavastuu katsottiin olevan puolisolle todellinen riski, mutta toisen kiinteistön, sen, jolla loma-asunto sijaitsi, kohdalla velkavastuu oli näennäistä, koska kiinteistön kauppahinnan ja rakentamiseen käytettyjen varojen välillä vallitsi epäsuhte. Kiinteistön arvo tulisi todennäköisesti kattamaan puolison vastattavaksi tulleen velan määrän. Puoliso ei siis kantanut loma-asuntokiinteistön kohdalla todellista henkilökohtaista riskiä velkavastuusta. Riskin arviointi on liittynyt tapauksiin, joissa sivullisena on läheinen luonnollinen henkilö.

Lindfors on arvioinut järjestelyn pysyvyyttä tapauksen KKO 2005:98 pohjalta.²⁴⁸ Tapauksessa korkein oikeus on pitänyt vanhemman kiinteistölahjoitusta lapselleen pysyvänä sen vuoksi, ettei velallinen voi yksinpuoleisesti peruttaa lahjoitustaan ja toisaalta tapauksessa lapsen etua oli valvomassa edunvalvoja. Tämä indisio ei kuitenkaan muiden tavoin toistu useammassa korkeimman oikeuden ratkaisussa.

Lindforsin keinotekoisuusindisioiden avulla on mahdollista lähes aukottomasti analysoida keinotekoisia järjestelyjä koskevat korkeimman oikeuden ratkaisut. Valeoikeustoimien tunnusmerkeistä voi kuitenkin yksittäistapauksessa olla apua. Oikeustoimen sisältöön ja täyttämiseen liittyviä seikkoja on löydettävissä useammasta korkeimman oikeuden ratkaisusta.

Sisältöön liittyvää arviointia ovat esimerkiksi viittaukset siihen, miten vastikkeellisissa luovutuksissa kauppahinta on suoritettu. Tapauksissa KKO 2005:97 ja KKO 2007:24 puolisoitten välisissä kiinteistökaupoissa ja asunto-osakeyhtiöiden osakekaupassa vastike liittyi velkavastuun siirtymiseen. Tämä on korkeimman oikeuden ratkaisussa katsottu hyväksyttäväksi tavaksi. Ratkaisussa KKO 2011:49 on vuokrakohteen kauppaan liittyvää rahaliikennettä tuotu esille hyvinkin tarkasti. Toisaalta kuitenkin se, ettei varallisuuden siirtoja ole pystytty täysin yksilöimään tai todisteellisesti osoittamaan, kuten ratkaisussa KKO 2004:96, ei ole ollut riittävä osoittamaan, että järjestely olisi keinotekoinen. Näin ollen kauppahinnan suorittamiseen

²⁴⁸ Lindfors 2008, s. 386.

liittyvät seikat voivat vahvistaa ennemminkin sitä, että ulosmittaus loukkaa sivullisen todellista oikeutta kuin olla osoituksena järjestelyn keinotekoisuudesta.

Sivullisen toiminta viranomaisiin nähden toistuu useammassa korkeimman oikeuden ratkaisussa. Tästä johtuen se on mahdollista luokitella tunnusmerkiksi. Mielestäni tämä sopii valeoikeustoimien yhteydessä mainittuun oikeustoimen täyttämiseen. Valeoikeustoimien arvioinnissa oikeustoimen täyttämiseen liittyi se, ovatko osapuolet noudattaneet sopimuksessa sovitua. Keinotekoisia järjestelyjä koskeissa korkeimman oikeuden ratkaisuisissa on arvioitu, onko sivullinen noudattanut ohjeita ja määräyksiä suhteessa viranomaiseen. Tapauksessa KKO 2005:98 pojan vanhemmiltaan saamat lahjoitukset oli suoritettu avoimesti. Poikaa oli edustanut uskotuksi mieheksi määrätty oikeusavustaja. Lisäksi hän oli saanut kiinteistöihin lainhuidon ja hänelle oli määrätty lahjoituksesta lahjavero. Tapauksessa KKO 2011:49 puolestaan kiinteistön uusi omistaja-vuokranantaja oli suorittanut varainsiirtoveron ja ilmoittanut saamansa vuokratulot verotuksessaan. Näille seikoille on molemmissa ratkaisuisissa annettu painoarvoa. Myös tapauksessa KKO 2005:97 on todettu, että puolisoiden välillä suoritettuja kiinteistöjen kauppoja tehtäessä on noudatettu veroviraston ohjetta. Vaikka tälle ei korkeimman oikeuden ratkaisun perusteluissa merkittävää roolia annetakaan, on se nostettu kuitenkin esille tapauksen tosiseikkojen yhteydessä.

Toisaalta viranomaisen ohjeiden mukainen toiminta voi myös olla osa keinotekoista järjestelyä. Tällä tavoin voidaan pyrkiä harhauttamaan ulosottomies luulemaan, että omaisuus todella on sivullisen. Korkeimman oikeuden ratkaisujen perusteella tulkitsen, että yhdessä muiden edellä kuvattujen indisioiden kanssa avoin ja lainmukainen toiminta viranomaisiin nähden voi olla osoitus järjestelyn aitoudesta. Velallisen avointa toimintaa ulosottoprosessissa on arvostettu myös tapauksessa KKO 2004:52. Myös Marttila on todennut, että toiminnan avoimuudelle ja läpinäkyvyydelle on syytä antaa merkitystä.²⁴⁹

Suurimmassa osassa tapauksista korkein oikeus on muuttanut hovioikeuden tuomiota ja kumonnut ulosmittauksen, sillä perusteella, että sivullisen oikeus on todennäköisyysasteella kyetty näyttämään todeksi. Tämä on osoitus siitä, että ulosottoprosessissa on liian vähäisin perustein sovellettu keinotekoisen järjestelyn sivuuttavaa säännöstä. Korkeimman oikeuden ratkaisuisissa painottuu se, ettei säännöstä ole tarkoitettu sovellettavaksi ilman kunnollisia perusteita. Koska täyttä näyttöä ei vaadita järjestelyn keinotekoisuudesta, myös sivullisen esittämä näyttö riittää täyttä näyttöä alempana, todennäköisyysnäyttönä. Tämä on usein ulosot-

²⁴⁹ *Marttila LM 2006, s. 785.*

tomieheltä ja alemmilta tuomioistuimilta jäänyt huomioimatta. Vaikka täyttä näyttöä keinotekoisuudesta ei vaadita, useamman keinotekoisuusindisision on kuitenkin täytyttävä, ennen kuin kyseessä voidaan katsoa olevan keinotekoinen järjestely.

5. JOHTOPÄÄTÖKSET

5.1. Velkojan asema keinotekoisessa järjestelyssä

Ennen keinotekoisien järjestelyjen sivuttavan säännöksen voimaantuloa ulosottokäytännössä oli tullut esille erilaisia tapoja vältellä ulosottoa. Säännöksen taustalla oli siten käytännössä havaittu tarve.²⁵⁰ Tämä on nähtävissä myös korkeimman oikeuden ratkaisuisissa. Keinotekoisien järjestelyjen sivuttava säännös on siis käytännössä havaittu tarpeelliseksi keinoksi estää ulosoton kiertäminen ja näin toteuttaa velkojan maksunsaantioikeutta. Säännöksellä tavoiteltiin myös ennaltaehkäisevää vaikutusta.²⁵¹

Säännöksen tavoitteena oleva ulosoton tehokkuuden lisääminen puolestaan heijastuu myös velkojan asemaan. Mitä tuloksellisempaa ulosotto on, sitä paremmin velkojan oikeus saada saavalleen maksu toteutuu. Keinotekoiset järjestelyt loukkaavat velkojan oikeuksia, joten tämänkaltaisten ulosoton kiertämiseen tähtäävien järjestelyjen sivuttaminen on velkojan näkökulmasta positiivinen uudistus. Tehokkuuden lisääminen selvästi maksuhaluttomien velallisten kohdalla on merkityksellistä myös ulosoton uskottavuuden ja ennaltaehkäisevän vaikutuksen, yhteiskuntamoraalin ja velallisten keskinäisen tasa-arvon näkökulmasta.²⁵² Se, miten keinotekoisien järjestelyjen sivuttava säännös on vaikuttanut velkojan asemaan, riippuu kuitenkin siitä, miten sitä sovelletaan käytännössä.

Keinotekoisien järjestelyjen sivuttava säännös voi ensisilmäyksellä vaikuttaa poikkeukselta sivullisen suoja koskevasta säännöstä. Tarkempi tarkastelu kuitenkin osoittaa, ettei tästä sivullisen omaisuuden ulosmittauskiellosta tehdäkään poikkeusta sanan varsinaisessa merkityksessä. Sivullisen todellisia oikeuksia ei saa loukata, mutta kulissina oleva järjestely voidaan sivuuttaa.²⁵³ Edellisessä luvussa esitellyissä korkeimman oikeuden ennakkoratkaisuisissa korostuu sivulliselle annettavan suojan merkitys. Sivullisen asema on vahva. Sivullisen ei tarvitse

²⁵⁰ HE 275/1998 vp, s. 3–4.

²⁵¹ HE 275/1998 vp, s. 7–8.

²⁵² HE 275/1998 vp, s. 6.

²⁵³ *Lindfors* 2005b, s. 207.

osoittaa täyttää näyttöä, vaan riittää, että hän osoittaa todennäköiseksi sen, että on omaisuuden todellinen omistaja. Todennäköistä se on esimerkiksi silloin, kun sivullinen kykenee osoittamaan, että hänellä on ollut mahdollisuus omilla varoillaan hankkia omaisuus.

Velkojan oikeuksia ratkaisuihin ei ole pohdittu. Säännös on alun perin otettu lakiin yhtenä tarkoituksena parantaa velkojan oikeuksien toteutumista. Mitä ilmeisemmin velkojan asema on huomioitu, kun säännöstä on laadittu. Velkojan asemaa parantaa myös se, että velallinen on tietoinen sääntelyn olemassa olosta ja kenties tällä perusteella toimii rehellisesti. Tällöin säännön ennaltaehkäisevä vaikutus saa velallisen luopumaan keinotekoiseen järjestelyyn ryhtymisestä ja velkoja saa saatavalleen maksunsa normaalin ulosmittausprosessin yhteydessä. Pääasiassa korkeimman oikeuden ratkaisuihin on puututtu sivullisen oikeuksia loukkaaviin ulosottotoimiin. Ainoastaan yhdessä tapauksessa korkein oikeus muutti alemman oikeuden tuomiota siten, että totesi käräjäoikeuden tuomiosta poiketen kyseessä olevan keinotekoinen järjestely. Ratkaisu voidaan velkojan aseman osalta nähdä merkittäväksi sen vuoksi, että sillä osoitettiin, että kyseisellä säännöksellä on todella käytännössä tarkoitus puuttua tiettyihin järjestelyihin, kun näyttö keinotekoisuudesta on tarpeeksi vahva.

Sivullisen aseman suojaamista on pidetty perusteltuna sen vuoksi, että on hyväksyttävämpää aiheettomasti jättää tietty osa velallisen omaisuudesta ulosmittaamatta kuin ulosmittata tahattomasti sivullisen todellista omaisuutta velallisen saatavan suorittamiseksi. Tämä sivullisen oikeusturvan korostaminen on keinotekoisissa järjestelyissä aiheellista sen vuoksi, että säännös mahdollistaa suhteellisen pitkälle menevät ulosottotoimet vastoin sivullisen omistaja-aseman puolesta puhuvaa näyttöä hallinnasta ja nimiperiaatteen mukaisesta omistajasta. Vaikka tietty osa velallisen omaisuudesta jäisi ulosmittaamatta, ei velkojan oikeudenmenetys ole lopullista. Velallisen saatavan suorittamiseksi voidaan myöhemmin tehdä uusia ulosmittausyrityksiä.²⁵⁴

5.2. Velkojan vaihtoehtojen vertailua

Vaikka tässä tutkielmassa on keskitytty keinotekoiseen järjestelyyn, ei se ole velkojan ainoa keino puuttua velallisen tekemiin omaisuuden siirtoihin silloin, kun velallinen on maksukyvytön. Velkoja voi osoittaa kyseessä olevan OikTL 34 §:n mukainen valeoikeustoimi. Lisäksi

²⁵⁴ Linna LM 1999, s. 354.

velkojalla on mahdollisuus vaatia TakSL:n mukaista takaisinsaantia, jos sille asetetut edellytykset täyttyvät.

Keinotekoisien järjestelyjen ja valeoikeustoimien suhde ei ole täysin vakiintunut. Oikeuskirjallisuudessa näiden välinen ero hyväksytty, mutta oikeuskäytännössä se ei ole samalla tavalla selkeä. Oikeuskirjallisuudessa on todettu keinotekoisien järjestelyjen sisältävän valeoikeustoimia. Korkeimman oikeuden oikeuskäytännössä keinotekoiset järjestelyt ja valeoikeustoimet ovat helposti sekoitettavissa toisiinsa. Korkein oikeus käyttää ratkaisuisaan esinekohtaista tarkastelutapaa, mikä viittaa yksittäisten valeoikeustoimien tarkasteluun. Mielenkiintoista on, että useammassa ratkaisussa samojen oikeussubjektien välillä on tiettyjen oikeustoimien katsottu olevan keinotekoisia ja toisten taas ei. Paras esimerkki tästä on korkeimman oikeuden ratkaisu KKO 2005:96, jossa puolisoitten välillä oli samalla tavalla toteutettu sekä puolisoitten yhteisenä kotina olevan kiinteistön ja loma-asuntokiinteistön myynti, mutta ainoastaan loma-asuntokiinteistön myynti katsottiin keinotekoiseksi järjestelyksi.

Se, onko merkitystä tehdä eroa niiden välille, on oma kysymyksensä. Lopputuloksen kannalta ei ole väliä kumpaa säännöstä sovelletaan. Jos järjestely todetaan keinotekoiseksi tai oikeustoimi näennäiseksi, omaisuus palautuu velallisen varallisuuspiiriin ja sitä kautta on ulosmitattavissa velkojan hyväksi. Useiden samankaltaisten säännösten esiintyminen voi sekoittaa maallikkoa ja tehdä oikeusjärjestelmästä monimutkaisen. Valeoikeustoimia koskeva säännös on toisaalta yleissäännös, kun taas keinotekoiset järjestelyt sivuuttava säännös on sovellettavissa ainoastaan ulosotossa. Myös oikeuskäytännössä säännös on omaksuttu hyvin, minkä vuoksi paluu ainoastaan valeoikeustoimia koskevan sääntelyn varaan ei ole suositeltavaa.

Velkojalla on usein mahdollisuus vedota niin oikeustoimen keinotekoisuuteen, pätemättömyyteen kuin TakSL:n mukaiseen takaisinsaantiin. Takaisinsaanti on mahdollinen peräytettäessä velallisen todellisia oikeustoimia. Siihen liittyy lisäksi muita edellytyksiä ja tiettyjä määräaikoja. Jos TakSL:n sääntelemät edellytykset täyttyvät, voi sen käyttö olla velkojan näkökulmasta keinotekoisien järjestelyjen sivuuttavaa sääntöä parempi. Sen kohdalla ei ole tarvetta objektiivisesti arvioida, onko sivullisen omistusoikeus todellinen. Vaaditaan ainoastaan velkojan oikeuksia haittaava omaisuuden luovutus maksukyvyttömänä tietyn määräajan kuluessa laskettuna siitä, milloin konkurssihakemus on tehty. Takaisinsaannin merkitys konkurssissa on luultavasti keinotekoisista järjestelyistä suurempi juuri tästä syystä. On hyvä huomata, että keinotekoisien järjestelyjen sivuuttavan säännöksen tarkoituksena ei ole ollut antaa velkojalle

mahdollisuutta kiertää takaisinsaannille asetettuja määräaikoja. Tästä korkein oikeus on lausunut ratkaisussaan KKO 2005:98.

Eräissä tilanteissa oikeustoimen pätemättömyyteen vetoaminen on velkojan kannalta parempi, koska valeoikeustoimeen vetoaminen ei ole sidottu takaisinsaannin kaltaisiin edellytyksiin.²⁵⁵ Toisaalta velkojan voi olla vaikea vedota valeoikeustoimen pätemättömyyteen, koska osapuolten todellisen tahdon toteennäyttäminen on usein ongelmallista. Jos oikeustoimi kuitenkin voidaan osoittaa näennäiseksi, sillä on vaikutus ulosottomenettelyssäkin.²⁵⁶ Valeoikeustoimien pätemättömyyttä arvioitaessa ei kuitenkaan oteta huomioon velkojan oikeustarpeita.²⁵⁷

Valeoikeustoimiväitteen heikkous kuvastuu korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 1988:1. Ratkaisussa todettiin, että ainoastaan sillä perusteella, että A oli ennen konkurssia lahjoittanut omistamansa asuinkiinteistön lapsilleen, mutta pidättänyt siihen elinikäisen hallintaoikeuden, ei lahjakirjaa voitu päätellä valeasiakirjaksi. A:n tarkoituksena oli välttää se, että kiinteistö käytettäisiin erään yhtiön sitoumuksen täyttämiseen. Korkein oikeus katsoi, ettei lahjoitusta pidetty valeoikeustoimena ja totesi nimenomaisesti, ettei kannetta oltu ajettu takaisinsaantiperustein. Korkein oikeus osoittaaakin, ettei pätemättömyyskanteella voida aina toteuttaa samoja päämääriä kuin takaisinsaannilla, vaikka niiden vaikutus velallisen näkökulmasta olisikin yhtäläinen.²⁵⁸ Tätä korkeimman oikeuden ratkaisua on mahdollista myös kritisoida. Se, että velkojan tulee osata puuttua oikeuksiaan loukkaavaan toimenpiteeseen nimenomaisesti oikealla tavalla, tekee velkojan asemasta vaikean. Kun menettely on moitittava, ei valeoikeustoimen osapuolia tulisi suojata peräyttämiskaatumuksen nimikointia koskevilla edellytyksillä.²⁵⁹ Ratkaisu kieltämättä hankaloittaa velkojan asemaa.

Verrattuna valeoikeustoimiin ja takaisinsaantiin keinotekoisien järjestelyjen sivuuttava säännös on velkojan näkökulmasta käyttökelpoinen. Sitä ei ole sidottu takaisinsaannin kaltaisiin määräaikoihin, joten velkojalle ei koidu oikeudenmenetyksiä siitä. Velkojan ei tarvitse keinotekoisien järjestelyjen kohdalla osoittaa valeoikeustoimiin liittyvä osapuolten todellista tahtoa. Vaikka keinotekoiseen järjestelyyn vetoaminen voi tietyissä tilanteissa olla aikaisempaa sääntelyä käyttökelpoisempi, tarvitsee järjestelyjen sivuuttaminen edellä esitetyllä tavalla tuekseen vahvat perusteet. Niiden hankkiminen ei ole yksinkertaista.

²⁵⁵ *Hemmo* 2003, s. 433–434.

²⁵⁶ HE 275/1998 vp, s. 4.

²⁵⁷ *Hemmo* 2003, s. 434.

²⁵⁸ *Hemmo* 2003, s. 434–435.

²⁵⁹ *Hemmo* 2003, s. 435.

Ulosottomiehelle keinotekoisien järjestelyjen havaitseminen voi olla hankalaa. Tilannetta helpottaa kuitenkin, jos ulosottomies on erikoistunut kyseisiin ongelmiin.²⁶⁰ Velkojan asema on luonnollisesti sitä parempi, mitä ammattitaitoisempi ulosottomies on. Myös lain esitöissä todettiin, että erikoisperinnän tehostaminen vaatii riittäviä resursseja ja edellyttää henkilökunnalta uusia valmiuksia.²⁶¹ Velkojan oikeuksien toteutumisen kannalta olisi mielenkiintoista selvittää, miten paljon säännöstä sovelletaan ulosottokäytännössä ja miten usein ulosottomiehen päätöksestä valitetaan alioikeuteen. Lisäksi olisi mielenkiintoista selvittää, miten usein käräjäoikeus pysyttää ulosottomiehen ratkaisun ja missä tilanteissa kumoaa ulosoton. Myös se, ovatko ulosottomiehet ovat saaneet koulutusta keinotekoisien järjestelyjen havaitsemiseen ja onko erikoistumista tapahtunut, olisi velkojan aseman kannalta tärkeä kysymys.

5.3. Sivullisen velkojan asema

Näkökulma tutkielmassa on velkojan asemassa. Tarkastelu on keskittynyt yksinomaan sellaisen velkojan asemaan, jolla on saatava velalliselta, jota epäillään keinotekoisesta järjestelystä. Kutsun nyt tätä velkojaa päävelkojaksi. UK:ssa taataan edellä esitetyllä tavalla tämän päävelkojan oikeudet, mutta sivullisen velkojen asemasta ei ole säädetty. Sivullissuojaa puolestaan sovelletaan järjestelyssä mukana olevaan sivulliseen eli sivulliseen, jonka nimiin omaisuus on järjestelty. Tässä jaksossa tarkasteltava kysymys koskeekin sitä, saako sivullisen velkoja saman suojan kuin sivullinen.²⁶² Sivullisen velkoja on keinotekoisissa järjestelyissä velkoja, jolla on saatava keinotekoisien järjestelyjen osapuolena olevalta epäaidolta sivulliselta. UK:ssa ei säädetä, onko sivullisen velkojalla oikeus vaatia suoritusta keinotekoisella varallisuusjärjestelyllä sivullisen saamasta omaisuudesta.²⁶³ Tämä onkin seurausvaikutus keinotekoisien järjestelyjen sääntelylle, jota ei ole ainakaan liikaa pohdittu oikeudellisessa kirjallisuudessa.

Keinotekoinen järjestely siis sivutetaan, jos sivullinen on mukana järjestelyssä vailla omaa aineellista intressiä, mutta ei silloin, jos osapuolten välillä on aito asianosaissuhde.²⁶⁴ Tuomiston mukaan lain esitöistä ilmenevät määrittelyt viittaavat siihen, että sivullisen aseman tulee olla korostetun muodollinen ja sisällyksetön. Lisäksi tämä muodollisuuden korostaminen tu-

²⁶⁰ *Havansi* 2000, s. 98

²⁶¹ LaVM 29/1998 vp, s. 4.

²⁶² *Linna – Leppänen* 2007, s. 154.

²⁶³ *Tuomisto* 2009, s. 650.

²⁶⁴ HE 275/1998 vp, s. 14–15.

kee väitettä, että sivullisen ulosmittaus- ja konkurssivelkojilla ei ole oikeutta käyttää tätä omaisuutta omien saataviensa perimiseen. Jos velallisella ei ole todellista oikeutta omaisuuteen, on luonnollista ajatella, ettei hänen velkojillaankaan ole siihen oikeutta.²⁶⁵ Myös Linna ja Leppänen ovat sitä mieltä, että sivullisena olevan yhtiön velkojia ei katsota sivullisiksi. He perustavat väitteensä ensinnäkin siihen, että sivullista suojaavassa säännössä on kyse omistusoikeudesta eikä saamisoikeudesta. Toiseksi pykälässä käytetään termiä sivullinen johdonmukaisesti kuvaamaan järjestelyn osapuolta. Kolmanneksi lain esitöistä ei ole löydettävissä tukea sille, että sivullisen velkojat olisivat säännöksessä tarkoitettuja sivullisia.²⁶⁶

Sen sijaan Linna ja Leppänen tarkastelevat sivullisyhtiön velkojan suojaamista samastuksen rajaamisen kautta. Heidän mukaansa keskeistä on eritellä, miltä osin varallisuus yhtiössä on järjestetty keinotekoisesti. Jos yhtiö ja velallinen samastetaan, on perusteltua käsitellä myös velkojia yhdenvertaisena kokonaisuutena. Jos tilannetta tarkastellaan normaalin yhtiöoikeudellisen erillisyyden mukaisesti, on saatava ulosmittava ainoastaan velallisen velkojan hyväksi. Sivullisyhtiön velkojaa ei siten heidän mukaansa tulisi tässä tilanteessa suojata.²⁶⁷

Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2006:41 antanut kuitenkin toisen suuntaisen tulkinnan. Kysymyksessä oli konkurssitakaisinsaantia koskeva ongelma, mutta se osoittaa, kuinka muodollisen omistajan velkojien katsottiin voivan käyttää keinotekoisien järjestelyjen kohteena ollutta omaisuutta saataviensa perimiseen.²⁶⁸ Tapauksessa sivullisen eli A Oy:n omaisuutta on ulosmitattu velallisen B:n velasta. Muiden velkojen kuin konkurssivelkojen ulosmittaus on perustunut UL 4:9.4:iin eli silloiseen keinotekoisien järjestelyjen sivuuttavaan säännökseen. Ennakkoratkaisun mukaan takaisinsaantia voidaan soveltaa myös tilanteeseen, jossa konkurssivelallisen omaisuutta on ulosmitattu keinotekoisien järjestelyjen perusteella muun kuin konkurssivelkojan velasta.

Tuomisto on tulkinnut korkeimman oikeuden ratkaisua siten, että muodollisen omistajan nimissä olevaa omaisuutta saattaa olla mahdollista käyttää paitsi aineellisen omistajan myös muodollisen omistajan velkojen perimiseen. Kuitenkaan ei voida vetää johtopäätöstä, että se olisi aina mahdollista. Hänen mukaan ratkaisun antama oikeusohje on tiivistetysti, että järjestelyjen sivuuttaminen UK 4:14:n perusteella täytäntöönpanossa ei sellaisenaan osoita, että muodollisen omistajan velkojilla ei olisi oikeutta käyttää kyseistä omaisuutta saataviensa pe-

²⁶⁵ Tuomisto 2009, s. 650.

²⁶⁶ Linna – Leppänen 2007, s. 154.

²⁶⁷ Linna – Leppänen 2007, s. 155.

²⁶⁸ Tuomisto 2009, s. 651.

rimiseen.²⁶⁹ Linna ja Leppänen tulkitsevat ratkaisua puolestaan siten, että korkein oikeus on samastanut velallisen ja sivullisyhtiön. Näin ollen velkojien asettamista yhdenvertaiseen asemaan on mahdollista puoltaa. Jos kyseessä olisi ollut tietty, yksilöitävissä oleva omaisuus piilotettuna muutoin itsenäisesti toimivaan yhtiöön tai kyse luonnollisten henkilöiden välisestä suhteesta, ei tämänkaltaiselle samastukselle eikä ulosmittauksen peräyttämislle olisi ollut perusteita. Todellisen omistajan velkojat joutuisivat kilpailemaan muodollisen näennäisvelkojan kanssa ja muodolliset velkojat saisivat perusteettoman edun.²⁷⁰

6. LOPUKSI

Keinotekoisien järjestelyjen sivuuttava säännös on osoittautunut käytännössä tarpeelliseksi keinoksi estää ulosoton kiertäminen. Säännös on kirjoitettu yleissäännökseksi ja sanamuodoltaan varsin avoimeksi. Tämä mahdollistaa säännön soveltumisen hyvin eri tyyppisiin järjestelyihin. Varsinkin säännöksen voimassaolon alkuaikoina ulosottomiehet sovelsivat sitä varsin laaja-alaisesti. Myös alemmissa oikeusasteissa tämä hyväksyttiin. Velkojan maksunsaantioikeuden toteutumisen kannalta säännöksen mahdollisimman laaja-alainen soveltaminen on eduksi. Korkein oikeus on tuonut ratkaisuisaan vahvasti esille sivullisen aseman ja sen, että säännöstä tulee soveltaa poikkeuksellisesti. Säännöksen soveltaminen merkitsee poikkeusta keskeisistä varallisuus- ja ulosotto-oikeudellisista periaatteista.²⁷¹ Tämän vuoksi säännöksen soveltamisessa on noudatettava varovaisuutta.

Yleisesti ottaen korkeimman oikeuden linja on ollut tiukka. Liiallinen varovaisuus ei kuitenkaan ole tarkoituksenmukaista. Tämän korkein oikeus on todennut ratkaisussaan KKO 2006:45 muuttaessaan käräjäoikeuden ratkaisua siten, että totesi kyseessä olevan keinotekoinen järjestely. Tärkeää on siis löytää kultainen keskitie. Säännöksen tulkinnasta vallitsee tyydyttävä selkeys. Säännöksen on kuitenkin tarkoitus soveltua myös uusiin, tällä hetkellä tuntemattomiin keinoihin pyrkiä kiertämään ulosottoa, joten keinotekoisuusedellytykseen liittyvät tunnusmerkit eivät varmasti voi koskaan olla täysin yksiselitteisesti määriteltyinä.

²⁶⁹ Tuomisto 2009, s. 653.

²⁷⁰ HE 13/2005, s. 47; Linna – Leppänen 2007, s. 156.

²⁷¹ Lindfors 2008, s. 405.

Ulosoton näkökulmasta keinotekoisien järjestelyjen sivuuttavaa säännöstä on tarkasteltu sekä oikeuskirjallisuudessa että korkeimman oikeuden ennakkoratkaisuissa paljon. Vähemmälle huomiolle on jäänyt säännöksen käyttökelpoisuus konkurssissa. Lisäksi säännös ei sisälly lakiin yrityksen saneeruksesta tai lakiin yksityishenkilön velkajärjestelystä. Velkojan oikeuksien toteutumisen kannalta tämä on puute. Sekä yrityssaneeruksessa että yksityishenkilön velkajärjestelyssä puututaan velkojan oikeuteen saada täysimääräinen suoritus saatavalleen. Usein, jos velallinen suoriutuu laaditun maksuohjelman mukaisista suorituksista, hän saa loput velkansa anteeksi. Tämä on velkojan kannalta epäedullista. Velkojan asema turvattaisiin paremmin, jos myös näissä menettelyissä olisi mahdollista puuttua tarvittaessa keinotekoiseen järjestelyyn. Tällä hetkellä muutosta tähän ei ole nähtävissä.